

TRIRUMĀ

Vaje iz podpisova

NJA Z JANEZOM JAN

šo, piše Simon Belak

Indijanci in psihoanalitiki štejemo ena, dva, mnogo; kdo je boljši, da me popelje skozi labirint podvajanj in ponavljanj, kot Janez Janša: človek, ki je podvojlj drugega in to v treh izvodih.

Kako sploh misliti ponovitev? Je najprej vedno eno, ki postane podvojeno in spet podvojeno in je to ponovitev, ali je ponovitev nekaj čisto samosvojega?

Pravzaprav je šele ponovitev tista, ki naredi eno. Dokler ni ponovitve, dokler ni konteksta, dokler ni točke reference v najširšem smislu tega enega, se to eno ne vzpostavi kot eno.

Drugo vprašanje je, kaj ponovitev proizvede. Proizvede dvoje: fiksacijo prvega in enega; in razliko. Nobena ponovitev se pravzaprav ne nanaša na tisto, kar naj bi ponavljala, saj samo dejanje ponovitve proizvede razliko v enem, ki potem ni več enotno, eno, nedotakljivo, absolutno in tako naprej, ampak nekaj, kar v sebi vsebuje razliko, da ne rečem protislovja. Ponovitev proizvede tako lastno nestabilnost kakor tudi nestabilnost enega. Skratka, koncepti niso trdni in raje gledam iz perspektive, kaj proizvedejo.

Ali gre za dve različni obliki ponavljanja, glede na to, ali sem tisti, ki ponavlja (recimo performer, ki ponavlja neko akcijo do zloma svojega telesa), ali pa sem gledalec ponavljanja?

Bistveno je, kar se dogaja vmes med obema. Performer, ko ponavlja fizično akcijo, ki ga izčrpava, proizvaja užitek gledanja in fascinacijo nad tem, kaj je telo zmožno, ki pa sčasoma preraste v nelagodje, v željo, da bi to prekinili, saj gre čez mejo pogodbe, ki smo jo pripravljeni skleniti z umetniškim dogodkom. To je to, kar se dogaja vmes in ne pripada ne enim ne drugim. Eni naredijo nekaj, da bi drugi tudi nekaj naredili. Predstava je srečanje dveh del. Gledalec tudi ponavlja delo, ker gleda predstavo. Kakorkoli se performerji trudijo biti vsakič drugačni ali pa iti iz vloge v vlogo, gledalec pravzaprav vedno dela eno in isto delo. Težko pripraviš gledalca, da bo počel nekaj drugega. Tukaj potem postane bolj zanimivo, kaj to delo samo je. Delo gledanja se vedno ponavlja. Ima protokole in pogoje, ki jih mora spoštovati. V tem smislu ga lahko razumemo kot gesto ponovitve.

Državo krast (1/16)
Ne. Ne.

Tudi najstarejši prebivalci česa takega ne pomnijo: »Veste, česa takega pa še ne. Že dolgo živim tukaj, pa se ne spomnim, da bi bilo kakaj tako.«

V času, ko deluje vse tako sveže in polno zagona, ne smemo nasesti občutku, da gre za nekaj resnično novega. Vse to smo že videli. Vse to se je že zgodilo. Pred enim tednom, pred enim letom, pred 100 leti ... Krize kapitalizma. Mitingi in kontra mitingi. Vstaje. Vrenja. Zmage vstaj. Porazi. Gnitje jabolk. Roška. Nazi pesniki v Cankarjevem domu. Arabska pomlad. Zagreb. Beograd. Španija. Portugalska. Grčija. JJ JJ JJ JJ JJ JJ JJ JJ. Razpadi transnacionalnih

znakov in je ponovitev vedno tudi že ponovitev v času? To je že neko specifično estetsko vprašanje, ki bi ga bilo potrebno postaviti v zgodovinski kontekst. Če skušamo razmisliti, kaj so pogoji za samo ponavljanje, mislim, da je bolj pomembna časovna dimenzija. Ponavljanje je seveda eden temeljnih principov discipliniranja oz. subjektiviranja v tem althusserovskem smislu. Po eni strani se ti zgradiš kot subjekt, nekdo, ki je individualen, participira v družbi in tako naprej. Ampak kot subjekt si nekdo, ki je podložen, ki sledi družbenim ritualom in tako naprej. Tu je časovna dimenzija ponavljanja ključna, ker ves čas skušamo družbo in vse, kar se v družbi dogaja, sinhronizirati z naravnim tokom in cikli. Merjenje časa je simulacija tega ponavljanja v našem vsakdanu. Delovni teden, vikend, delovni teden, vikend, delovni teden, vikend in tako naprej na majhni ravni, potem pa počitnice. Postane pa zanimivo, kadar se ti časovni mehanizmi discipliniranja razbijejo, ko delo ne poteka več tako časovno zamejeno, kakor je bilo v predpostfordistični dobi, ampak postane fleksibilno, razpršeno itn. Ko odpadejo ti zamejeni časovni okvirji, kakor jih poznamo.

Kako misliti to, da je za ponovitev ključna sama napaka, v smislu biopolitike, ki se utemeljuje ravno na razsvetljskem projektu odstranitve vsega, kar je naravno, napačno, kar je od (vedno) grešnega telesa?

To je čisto ideološko vprašanje. Če postaviš kot diktat, da moraš biti drugačen, da mora vse vsebovati moment razlike, potem se

cela družba začne tako obnašati. In naenkrat smo vsi različni in v taki družbi ni več razlike, ker je sam koncept izčrpan in izprazenjen. Kar definira neoliberalizem, je logika niše in narcizma majhnih razlik, in to je nekaj, kar je za umetnost zelo frustrirajoče. Vsa ekonomija je zasnovana na proizvodnji želje in ta želja se proizvaja skozi uvajanje novih in novih niš in s tem tudi ustvarjanje narcisa majhnih razlik. V tem je kulturna (in kreativna) industrija manifestacija neoliberalizma v čisti obliki, saj je zasnovana prav na narcizmu malih razlik. Zato tudi ni presenetljivo, da je toliko sodobne umetniške produkcije tako samorefleksivne. Danes bo imel Hamlet Armanijevo obleko, jutri bo pa v zgodovinskem kostumu – ja, in? Nišna logika, pritisk po proizvodnji nenehne razlike je kako misliti ponavljanje v neoliberalizmu. To nam da tudi vedeti, da ponovitev ni nekaj, kar je v prvi vrsti na ravni vizualnega, ampak je najprej na ravni načina dela in produkcijskih odnosov, ne glede na to, o katerem področju se pogovarjava.

Ritual je gotovo odlikovana oblika ponavljanja in hkrati proces, v katerem se razlika zamaže v smislu, da smo vsi najprej udeleženci rituala. Je potemtakem ritual, kolikor spodkopava logiko razvrščanja, subverzivna praksa ali ostaja samo še kot umetniška oz. zgodovinska kurioziteta?

Če je ena od vlog rituala, da poveže skupnost, da se skupnost artikulira okoli neke prakse, ki se simbolno vpisuje, in se ta praksa ponavlja, potem imamo danes opravka z dvema odnosoma do rituala. Prvi je komercializacija – tudi iz tega je treba potegniti profit –, drugi pa demonstracija moči.

Rituali, kot so državne proslave ipd., so zgubili moment družbene kohezivnosti, je pa vse več ritualov, ki sploh nimajo te kohezivne tendence, recimo razprodaje in potrošništvo na sploh. To je nek moment, ko vsi participiramo v neki konkretni praksi, ki

Moment ponovitve je še ena manifestacija strahu pred smrtjo. Vse, kar se da ponavljati, pretendira na večnost. Pri umetnosti tu pride do paradoksa, saj trdimo, da je ravno neponovljivost umetnine tisto, kar jo vpisuje v večnost. Ampak to dvoje se ne izključuje, gre za dva načina, kako se družba osmišlja.

pa daleč od tega, da bi nas držala skupaj. Drug moment, ki je tu zanimiv, je vprašanje identificiranja. V ritualu gre vedno za to, da se z neko situacijo in prakso identificiraš, da se ne sprašuješ, da funkcioniraš kot igralec v klasični predstavi. Postmodernizem je ozavestil fluidnost, fleksibilnost in kompleksnost identitete posameznika, a hkrati tudi že proizvedel cinično distanco, ki jo ima sodobni subjekt do fiksne identifikacijske matrice. Danes nihče več ne razmišlja na način, jaz sem to, to hočem in v to grem; temveč se zavedamo subjektivitete preko obrazca: »Nisem nor, da mislim, da sem, kar sem.“ Ta matrica se mi zdi, da je ena od možnih razlag zakaj imamo krizo reprezentacije v družbi, ker če se ne moreš identificirati niti s samim sabo, kako se boš šele z nekom drugim, ki je povrh vsega vedno tudi že tvoj tekmeč.

Gledališče v antični Grčiji naj bi izviralo iz rituala in bilo tesno povezano z njim. Kaj pa danes? Ali umetnost še lahko proizvede izkušnjo rituala v gledalcu ali ostaja na stopnji posnetka? Pri ritualnih oblikah gledališča je ključna kohezivna funkcija in sakralna razsežnost, kar terja družbo z drugačno strukturo verovanja in znanja, kot je danes. Mogoče je treba razmišljati na drugačen način: če so se rituali razvijali v družbah z močnim sakralnim pogledom na svet in če tega danes ni, potem se moramo vprašati, kakšen je prevladujoč pogled na svet in kakšne družbene kohezivne manifestacije in performanse ustrezajo temu. Ker če ni verjetja, mora biti neka druga vez, da vstopiš v ritual. Če govorimo o ritualu kot neki ponavljajoči se strukturirani praksi, ki ljudi pripelje skupaj, potem je mogoče treba iti bolj v smer množičnih medijev in družbenih omrežij, kot pa to funkcijo iskati v gledališču. Seveda lahko tudi to, da se gremo nekaj, kar je izgubljeno, proizvede umetniške presežke, ampak ne govorim o tem, govorim predvsem o funkciji družbenega povezovanja. Zato pa trenutni protesti nudijo dober vpogled v ritual. Imajo močno povezovalno funkcijo in izrazito fizičen moment, ki se pokaže kot ključen, ker nekaj proizvede v posamezniku. To, da me tam ne vem koliko ljudi s svojo prisotnostjo podpira, je zelo močna potrditev in ta je pomembna. Ne da je treba proteste ritualizirati, daleč od tega, ampak nič slabega ni v tem, če se jih večkrat udeležujemo in na koncu ostane zadovoljstvo v tem, da smo bili skupaj. Ravno to druženje, ravno ta fizična bližina ustvari neke drugačne mentalne pogoje in ljudje postanejo bolj pripravljeni zastaviti sebe za neko akcijo, za neko spremembo. Rituali so od nekdam bili motivacijsko sredstvo.

Ali lahko na ritual tudi širše gledamo kot obliko upora? Je že sama fizična izkušnja neka zelo prvinska oblika upora, ki se zoperstavlja praksam racionalnosti in (s tem, ko vzpostavlja cikličnost) vzročnosti?

To je nietzschejanska pozicija, ki obrne sam način proizvodnje

vedenja in razmišljanja iz abstraktnega odnosa do konceptov v telo, kar pomeni, da misel ni nujno več sistematična, temveč paradoksalna; in njena naloga ni, da paradoks razreši, ampak da ga misli, da misli v paradoksu.

Praviš, da je za vstop v ritual nujno potrebna vez; pa mora biti to nujno medosebna vez, ali imam lahko tudi čisto oseb**en ritual, ki ga izvajam sam in samo zase?**

Mislim, da ne. To so bolj nekakšni vraževerni momenti. Ritual je vseeno nekaj, pri čemer gre za skupnost. Saj nekateri od teh še obstajajo. Nogometne tekme imajo vsa znamenja: prideš, si del neke skupnosti in za tistih 90 min pozabiš na vse drugo. Problem je, da so tudi rituali skomercializirani – če hočeš biti del nečesa, te bo to stalo.

V nekaterih oblikah umetnosti, recimo glasbi ali poeziji, je ponavljanje že dolgo prisotno, medtem ko v gledališču nastopi šele s postdramskim gledališčem v 20. stol. Gre tu za čisto zgodovinsko naključje ali ponavljanje razkriva neko mesto razlike med umetnostmi?

Najprej je treba narediti razliko med umetnostmi, ki potekajo v času, in tistimi, ki potekajo izven časa. V vsaki umetnosti obstajajo obdobja in stilne formacije, kjer je ponavljanje bolj prisotno, in druge, kjer je manj. Če vzamemo pojav atonalne glasbe ali pa jazz, lahko to seveda razumemo kot neko znamenje časa in kot reakcijo na oblike, ki so bile bolj repetitivne. Če pa pogledamo glasbo 60. let, ko se pojavi minimalizem, ki spet prinese zelo močne repetitivne vzorce v sami glasbeni strukturi, pa tega ne moremo neposredno povezati z nečem, kar se je v družbi takrat dogajalo. Ne bi rekel, da je glasba bolj odprta za ponavljanje kot gledališče. Človek ne more ničesar ponoviti. Tudi takrat, ko je institucionalno poklican, naj recimo ponovi podpis, ki bi moral biti vedno enak, tega ne more narediti. Ponovitev je možna samo s pomočjo inštrumenta. Prakse, kjer gre za ponavljanja v gledališki predstavi, so prav prakse instrumentalizacije telesa in performer igra nanj, kot bi igral na klavir.

Kot praviš, se nikoli ne podpišemo dvakrat enako, a to pomeni, da me ponovitev vedno že interpelira v grešno, nezmožno telo in vzpostavi odnos moči z mano na strani napake?

Sama zahteva je nemogoča in vsaka zahteva, ki je nemogoča, je postavljena prav s tem namenom, da proizvede krivdo, frustracijo itn. V primeru podpisa se nihče od nas tako ne počuti, ker tega ne opazimo. To opazimo samo, če naredimo veliko podpisov zaporedoma, ko pride do utrujenosti roke in osebe, ki se podpisuje, potem šele vidimo razliko. Ali če primerjamo podpise iste osebe, nastale z veliko časovno razliko. Poznam primere, ko so bančni uslužbenci zavrnil izplačilo, ker oseba ni mogla ponoviti podpisa, ki so ga imeli deponiranega na banki. Poanta ni v tem, da ponavljanje mora proizvesti nek negativen občutek, ampak da to nemožnost reflektiraš, da živiš to, da ničesar ne moreš ponoviti.

Prej si rekel, da izkušnja ponovitve nastane nekje med gledalcem in umetnikom, kaj pa ekstrem, ko imamo samo gledalce. Ljudje v vsem vidimo vzorce in vzorec je vedno posredovan s ponavljanjem. Lahko tudi za ta dozdevna ponavljanja uporabliva isto analizo, ali gre tu za neko patološko stanje?

Tu gre za interpretacijo sveta preko idenitifikacije in izključevanja: “Sprejemem to, s čemer se lahko identificiram in odstanim drugo.” Prepoznavam nekaj, se pravi, vem, kje sem. Družbe so zasnovane na vzpostavljanju in zaščiti mehanizmov družbene identifikacije. Subjekt postane refleksiven šele na točki, ko samo matrico identifikacije in izključevanja vzame pod vprašaj. Ampak tu ne smemo biti idealistični, ker je moment ponovitve še ena manifestacija strahu pred smrtjo. Vse, kar se da ponavljati, pretendira na večnost. Pri umetnosti tu pride do paradoksa, saj trdimo, da je ravno neponovljivost umetnine tisto, kar jo vpisuje v večnost. Ampak to dvoje se ne izključuje, gre za dva načina, kako se družba osmišlja. Predvsem zahodne družbe imajo to potrebo po osmišljevanju kot premagovanju strahu pred smrtjo. Zato toliko reprodukcijskih mehanizmov in matric v naših življenjih. V primeru umetnosti: več bo neponovljivosti, več bo večnosti. To je sakralno razumevanje umetnosti. Problem, ki se ob tem poraja, so odnosi moči in pogoji dela, ki v družbi ostajajo nespremenjeni.

Če razlika nastopi šele s ponovitvijo, ali ne velja podobno tudi za identifikacijo? Ni recimo Lacanov zrcalni stadij, kjer je ideja, da si dojenček na podlagi soočenja z lastno podobo (v ogledalu) izoblikuje idealen jaz, h kateremu se potem vse življenje asimptotično približuje prav to: identifikacija preko ponovitve (sebe v odsevu v zrcalu), ki že vključuje tudi napako, in zato tudi identifikacija z napako? Seveda. Ponovitev je konstitutivna za identifikacijo ne samo na ravni zrcalnega stadija, ampak tudi vsega, kar potem sledi. Del identitete je zgrajen na sprejemanju, zavračanju, preoblikovanju identifikacijskih mehanizmov, ki nam ji daje družba.

Ponovitev kot reprodukcija. Je tu napaka prav izguba avre, o kateri govori Benjamin - izguba avtentičnosti in avtoritete umetniškega dela, izvirajoče iz edinstvenosti njegove prisotnosti v času in prostoru? (glej: Benjamin W., *Umetniško delo v času svoje tehnične reprodukcije*, Misel o moderni umetnosti, Mladinska knjiga, 1981.) Umetnost je z izgubo avre izgubila sakralni status v družbi. Danes se nam zdijo umetniška dela, ki so narejena za to, da jih občudujemo, smešna, v osnovi zgrešena. Izguba avre odpre celo novo polje razmišljanja o umetnosti in njenem prakticiranju. Če govorimo o umetnosti prilaščanja, ki se je pojavila v vizualni umetnosti v 80. letih, Goran Djordjević zelo lepo odgovori na vprašanje, v čem je razlika med Mondrianovo sliko in njegovo kopijo Mondriana. Mondrian je svojo sliko naredil iz motivov, ki so ga do tega pripeljali in so vezani na preučevanje slike, platna, razmerja med barvami, črtami, ploskvijo ... Medtem ko je Djordjević isto ali takorekoč enako sliko narisal zato, ker ga je zanimalo vprašanje kopiranja. In v tem smislu sta obe deli, ne glede na to, da sta praktično enakega videza, radikalno drugačni. Se pravi, da slike ne gledaš več kot avtentično gesto, ampak kot postopek, ki za tem stoji, in ta postopek je lahko političen, filozofski itd. Tu ne gre samo za naslikati enako stvar, kot jo je naslikal nekdo drug, ampak proizvesti vprašanje, kaj nekoga pripelje, da naslika, kar pač naslika. Kot je lepo povedala Pina Bausch za ples: ne zanima je, kako ljudje plešejo, ampak kaj je tisto, kar jih pripravi do tega, da plešejo.

V glasbi je dosti samoumevno, da greš isto skupino poslušat večkrat, čeprav bodo igrali bolj ali manj isti repertoar, medtem ko gre eno gledališko predstavo večkrat gledat res peščica ljudi. Zakaj po tvoje pride do te razlike in kaj ta moment ponovitve samega gledanja pomeni pri nečem, kar samo po sebi ne pretendira, da bi bilo ponovitev (recimo gledališka predstava)? Prva razlika je ta, da je glasba bolj abstraktna in lažje se večkrat izpostaviš nečemu, kar je abstraktno, če recimo govorimo o eni eksperimentalni, resni glasbi. Po drugi strani, če govorimo o popularni glasbi, je to en moment užitka, ki nastopi skozi poistovetenje, tako kot v celotnem spektru zabavne industrije. Ti greš in poslušas spet isti komad zato, ker ti je pač všeč, medtem ko pa narativnih medijev ne moreš tako v neskončnost konzumirati. Pri glasbi gre za neko govorico, ki stimulira druge stvari: če gledaš abstraktno plesno predstavo na klasično glasbo, je to lahko vizualizacija te glasbe, ampak glasba bo delovala na isti način, kot če jo poslušas na koncertu plus še nekaj. Če pa temu plesu odvzameš glasbo, niti pod razno ne bo deloval enako, kot če glasba je zraven. S tem hočem povedati, da je ena razlika, kar sem že povedal, abstraktno — narativno, drugo pa je jezik, ki je sestavljen iz več izraznih sredstev. Za razliko od glasbe, kjer je sicer možno, da je vokalna ali instrumentalna, ampak tu se zadeve praktično končajo, je v gledališču lahko tako rekoč neskončno kombinacij izraznih sredstev. Preprosto

povedano, sam medij glasbe je bolj enostaven, bolj pregleden in se lažje naseli v poslušalca. Nič ni nenavadnega, če obiskovalci koncerta pojejo skupaj z glasbeniki. Predstavljajte si gledališko predstavo, v kateri bi gledalci govorili replike skupaj z igralci na odru. Bila bi fenomenalna in nepozabna. A zaenkrat poznamo samo skandiranje, molitve in prisege kot oblike skupnega izgovarjanja besedila.

Je mogoče misliti predstavo, ki bi jo večina ljudi bila pripravljena večkrat uživati, ali gre tu za čisto strukturno omejitev in to potem ne bi bilo več gledališče? Mislim, da tu ne moremo ločiti tipa gledališča od tipa družbe, v kateri živimo. Vsi živi mediji (koncert, predstava, otvoritev razstave ipd.) imajo tudi svojo družbeno dimenzijo. Spomnimo se krasne scene pri Woodyju Allenu, ko se pogovarjajo na otvoritvi razstave in en tip gleda slike, drugi pa komentirajo: „Glej ga, luzerja! Samo luzerji na otvoritvah gledajo umetniška dela!“ Na otvoritev se prideš družiti, se spoznat. Otvoritev je družabni in ne umetniški dogodek. Iz vseh teh vprašanj, ki jih zastavljaš glede gledališča, če te prav razumem, govori neko nezadovoljstvo z zmanjšanjem vpliva in prisotnosti gledališča. [vsa vrli pisec si med prikimavanjem skoraj izpahne vrat] Tu se zelo strinjam s tabo. Nekaj je k temu prispeval razvoj medijev in zapolnitev časa s filmom, TV-jem, internetom itd., nekaj je pa tudi gledališče samo krivo, ker se ni znalo na to odzvati.

Kaj pa dolgčas? Če ostaneva kar pri gledališču. Najprej je ponavljanje zanimivo, potem nastopi faza dolgčasa, potem pa spet postane zanimivo, ko začneš videvati nove stvari noter ali pa pride do zlomov telesa, forme. Kako misliti ta konstitutiven dolgčas, zlasti ker sicer velja, da je v gledališču vse dovoljeno, samo dolgčas ne. To tudi mene najbolj zanima: dolgčas kot dramaturška strategija. Namenoma proizvesti dolgčas, da zadobi potem tisto, kar sledi, neko drugo perspektivo, težo, bolj neposreden učinek itd. Malo je predstav, ki se tega poslužujejo, meni pa se to zdi eno od najmočnejših orodij v gledališču. Podobno temu je nek postopek, ki mu rečem „vzdrževanje pričakovanja“. Mislim na predstave, v katerih je po 5 min jasno, za kaj gre in kakšne bodo, pa kljub temu na tem vztrajajo. Za večino predstav klasičnega ali mainstream teatra vemo, ne da jih gremo gledat, kakšne bodo. V gledališču je moment pričakovanja zelo razvit in zato se mi zdijo zelo zanimive predstave, ki že na začetku jasno postavijo in tudi povejo, kaj se bo dogajalo, potem pa s tem delajo. Gledalec je na predstavi zato, da predstava je, in vzdrževanje pričakovanja ali delo z dolgčasom so postopki, ki gledalca ozaveštujejo kot gledalca. Se pravi: jaz sem tukaj in sem del tega in med nami poteka menjava. Skratka, teater, ki spoštuje in prepozna gledalčevo prisotnost, ker ve, da predstave brez gledalca ni. Gledalcu se do gledališča ni treba tako obnašati, ker je dovolj, da se skupina ljudi vsede nasproti blagajne v trgovini

in zbrano opazuje to, kar se dogaja. Tisti, izpostavljeni gledanju, bodo spremenili svoje obnašanje, začeli bodo igrati.

Koliko je široko to polje, recimo mu pričakovanj, na katera gledališče lahko igra? Filmska grozljivka je recimo žanr, ki veliko igra na pričakovanju, saj je prav pričakovanje, kar jo dela grozno. Če pa pogledaš poskuse grozljivke v gledališču, pa ne deluje najbolje. Ali to pomeni, da samo ene oblike pričakovanja delujejo ali samo še nismo našli pravega koda za, recimo, grozljivko na odru? Tudi sam sem mislil, da je to nemogoče proizvesti, da je to neumno in zakaj bi se sploh s tem ukvarjal, ampak potem smo delali rekonstrukcijo Pupilje (Predstava Dušana Jovanovića Pupiliya, papa Pupilo in Pupilčki iz leta 1969 je eden ključnih trenutkov za gledališko (neo)avantgardo in eksperimentalno gledališče pri nas, op. p.). V originalni predstavi na koncu zakoljejo kokoš; danes je to kaznivo dejanje in ni ga bilo teatra, ki bi nam to dovolil, tako da smo namesto zakola kokoši inscenirali cenzuro; no, več variant konca je bilo. Ampak ena, ki je gotovo proizvedla grozljiv moment, je bila ta, da so lahko gledalci glasovali za 4 variante konca in večinoma so glasovali za zakol kure. Ne bi rekel, da zato „Ah, dajmo videt zakol kure! Kok dobr!“, ampak zaradi tega, ker je predstava taka, da misliš, da je to samo še eden od duhovitih prizorčkov in da se to dejansko ne more zgoditi. “Iz tega, kar smo do zdaj videli, ni teorije, da jo bodo zdaj pa zaklal ...” Grozljivost nastopi skozi počasno vztrajno pripravljavanje vsega, kar je potrebno za zakol. V gledališču obstaja določena toleranca časa, se pravi: neko stvar toleriram nekaj časa, potem pa postane dolgčas ali pa postane prerresno, nelagodno. Tu je bil ta čas toliko raztegnjen, da je „hudič odnesel šalo“. In takrat je ogromno ljudi zapustilo dvorano. Predvsem, ker so ugotovili, da se to lahko zgodi oziroma da pelje v to smer, in niso hoteli pri tem sodelovati. V enih zaključkih predstave smo naredili simulacijo zakola, ki je izgledala tako prepričljivo, da mi je postalo to zanimivo. Se pravi, še vedno je možno proizvesti iluzijo, takšno iluzijo, da ljudje popolnoma verjamejo, da se je to zgodilo, in te potem ne pozdravljajo tedne in tedne. In da jih niti ne moreš prepričati, da zakola ni bilo ... No, enkrat se mi je zgodilo na Reki. Tam sem bil aretiran zaradi razstave Življenje [v nastajanju]. Na istem festivalu smo igrali Pupiljo in sem na koncu, ko sem videl, kakšen šok je proizvedel konec, rekel igralki: „Daj, vzemi tisto kokoš in pokaži, da je živa.“ Zadnje, kar sem rabil po tem, ko se je cel desničarski spekter, vključno s takratno predsednico hrvaške vlade, zrušil name, je, da me še del levega spektra, ki se bori za pravice živali, napade. In potem je kuro pač pokazala. Ampak odgovor na tvoje vprašanje: Ja, možno je proizvesti grozljivko na odru! In to relativno enostavno, brez spektakelskih sredstev.☺

BITI SUBKULTUREM DAMES

PIŠE: TINA KRUŠEC

Vse se je začelo z rahlo posmehljivim tonom opazke: Tina, ti si tak hipster! In moja takojšna reakcija, po kateri bi naključni opazovalec sklepal, da nočem s podobnimi naslavljanji imeti niti najmanjšega opravka. Nikakor nisem ena izmed njih, potrošnikov, ki se po donkihotsko borijo proti kapitalističnemu stroju mainstream kulture.

Da bi moja oporekanja imela kakšno veljavo, je hipster subkulturi treba dokazati dvoje, prvič, da ni avtentična, in drugič, da je sama le neboljšen rezultat dezintegracije subkulturnih gibanj novega tisočletja.

Termin subkultura se je prvotno nanašal na podskupine znotraj nacionalne skupine, pripadniki le-teh pa so bili notranje razdeljeni glede na veroizpoved, družbeni status, etnično pripadnost itd. Identiteta, ki si jo je posameznik prislužil kot član določene subkulture, tako povečini ni bila odvisna od ekonomskih in socialnih dejavnikov. Subkulturna gibanja so se rodila po drugi svetovni vojni v ZDA, ultimativni zibelki Krasnega novega sveta. Beatniška generacija, literarni venček glasnikov novih idej (od Kerouaca pa do Burroughsa in Ginsberga), je zasadila seme sveže ideologije, ki je kasneje preraslo v cvet hipijevskega gibanja. Oznaki hipi in hipster sta se pojavili v petdesetih letih in sta opisovali tiste, ki so bili *hip*. *Življenjski stil je izražal odpor do mainstreamovske kulture in se nagibal k rušenju meja uniformiranega. Hip je izpeljanka iz afriške besede hipi in pomeni videnje ali spoznavanje, tudi odpiranje oči nekomu. Hebdige je ugotavljal, da je kontrakultura izšla iz stika med belim in črnim človekom; dominantna kultura je torej predstavljala elitistično kulturo zahodnega belega človeka, medtem ko je bilo izhodišče subkulturnih gibanj povezano z vstopom nebelega človeka v okolje kulturne in ekonomske participacije.* Poleg beatnikov in hipsterjev so se razvijale druge subkulture, ki so glede na družbeni status, iz katerega so pripadniki izhajali, ter glede na preference, povezane z glasbo in uživanjem drog, oblikovali nove vrednote na podobnih temeljih (Teddy Boys, mob, punk, ... itn.). Izvorno so se subkulturna gibanja razhajala med temi, ki so svoj vrednostni sistem razvili ob pojmovanju nebelega človeka kot plemenitega divjaka, ter tistimi, ki so prevzeli identifikacijo v stilu geto *bad boy*a. Hebdige je menil, da subkultura sama ni samostojen otok v morju množične kulture, pač pa zgolj kaplja tega istega morja.

Subverzija se pojavlja glede na pomen določenih elementov v kulturi. Glede na mojo hipotezo o avtentičnosti teh sub-

kulturnih gibanj se lahko zdaj odločim za dvoje: bodisi da avtentičnosti ni bodisi da izraste iz neavtentičnih elementov množične produkcije, ki jih subkultura pomensko opremi glede na inherentno vrednost, ki jo element znotraj skupine predstavlja. Nehote sem se ob tem spomnila na Duchampov pisuar in celo štal, ki jo je sprožil, ko je zadevo razstavil kot svoje umetniško delo. Subkultura se, čeprav posredno, upira mainstream kulturi tako, da uničuje pomen in vrednote določenih elementov in jih pretvori v subverziven pomen. Da je bil problem uresničevanja in razvijanja subkulturnih gibanj oziroma njihovega pomena viden že takrat, naj podam sledeči primer: aktivisti v ZDA in Veliki Britaniji so hipijem očitali, da njihovo delovanje ni bilo usmerjeno v razrušitev dominantne kulture in vzpostavlanje nove, pač pa je predstavljalo zgolj preprost izklop iz objektivnega družbenega okolja. Hoteli so vzpostaviti svet znotraj obstoječega, pri čemer je smisel tega sveta ležal v ideji človeka, ki se na polno izobražuje, posluša jazz in blues, kadi travo in se vključuje v duhovne prakse doživljanja samega sebe.

Hipsterizem je danes v svojih definicijah osredotočen na evropski prostor, njegovi pripadniki se ozirajo v preteklost, ki pa na žalost ni njihova, ter obenem psujejo čez prostor, iz katerega *hip* subkultura izhaja. Hipsterji se upirajo ameriški mainstream, McDonald's kulturi, vendar hkrati pozabljajo, da njihove prakse in celo pomeni izhajajo iz te iste kulture. Neoplemena (*Neo tribes*), kot jih poimenuje Bennet, so poskus združitve fluidnosti in hibridnosti sodobnih urbanih skupin, ki upošteva vse implikacije postmodernizma. Raziskovanje pojavnosti različnih subkulturnih gibanj je pripeljalo do sklepa, da se definicije subkulture na skladajo več s tistimi, ki so jih postavljali birminghamski učenjaki. Od začetka devetdesetih gre pri oblikovanju subkulturnih gibanj za *catch-all* pojavnost. Subkulture niso kaj dosti drugega kot skupek različnih kolektivnih praks, ki jim je skupno predvsem to, da zadevajo mlade ljudi. Na področju komunikacije in pretoka informacij igrajo izjemno vlogo socialna omrežja, ki povezujejo veliko število ljudi, po drugi stani pa sprožajo proces individualizacije oziroma participacije posameznika v nekem svojem virtualnem svetu. Novi mediji ohranjajo razpršenost ter obenem zagotavljajo globalno pojavnost hipster subkulture povsod po svetu. Nek avtor je izjavil, da so hipsterji enaki povsod, kamor greš, medtem ko je Robert Lanham, avtor satire *The Hipster Handbook* (2003), življenjski stil hipsterja opisal kot delovanje, usmerjeno v uresničitev treh bistvenih elementov: v posedovanje stvari, ki so povezane z življenjskim slo-

gom, v razvoj umetniške mešanice različnih stilov z vključevanjem elementov pop kulture ter v odpor do množične kulture.

Glede na prakse je verjetno več vzporednic kot razlik med hipijevsko in hipster subkulturo, pri čemer punčica simbolnega kapitala leži med drugim v ljubezni do tujca, morbidni plemenitosti, razkoraku med visoko in nizko kulturo ter v jeziku, ki pomeni več, kot pove.

Razlika, ki se pojavi med prvim in drugim ter ki obenem priča o moji domnevi o neavtentičnosti hipsterske subkulture, ne izhaja iz same neavtentičnosti idej in praks (konec koncev si dajmo priznati, da je vsak element, pa naj si bo umetniški ali znanstveni, slej kot prej inkorporiran v dominantno kulturo iz jasnega, očitnega in prav nič moralnega razloga, namreč da se vrti kolo potrošnje), ampak predvsem iz zanikanja izvora teh idej in praks. ZDA so bile in so še zibelka, iz katere so izšle prakse sproščene seksualnosti, ekološko usmerjenega delovanja, vegetarijanstva ter oziranja za kulturo Vzhoda. Ideje, ki so se rodile z beatniško generacijo v genealoškem oziru nikakor niso bile avtentične, ker je šlo mnogo bolj za lastno interpretacijo avtorjev kot pa za dejansko poglobljanje v kulturo nebelega človeka. V obeh primerih gre za subverzijo, vendar je razsežnost te, ki prihaja s hipsterjem, absurdna, če ne celo samouničujoča. Še biti hipster je dandanes nehipstersko.

Če iščemo rešitev v totalnem razvrednotenju pomenov in hedonističnem načinu življenja, je biti hipster očitno pravi odgovor. Adler je hipije nekoč označil za izgubljene duše, ki nenehno iščejo povratek v romantični gnosticizem in otroštvo – po tej logiki je tudi podaljševanje mladosti in upor proti vstopanju v funkcionalno odraslo dobo vera tako hipijev kot tudi hipsterjev. Naslednjič bom na opazko hipster le nesrečno skomignila z rameni. Biti del subkulture danes očitno pomeni biti del manjšine, katere razsežnosti se do tega trenutka niti nisem zavedala – gre namreč za skupek funkcionalno odraslih, ki si ne gradijo svojih lastnih svetov znotraj tega, ki ga ne prenesejo, ampak poskušajo le-tega narediti boljšega in to ne le zase (oziroma tiste, ki spodbujajo njihove konvencije v vseh aspektih družbenega življenja), ampak za vse, ki se v tem svetu nahajajo. Deleuzeva nesrečna razlika se je z dokončno selekcijo rešila vseh spon ponovitve, kar je od nje ostalo, pa je zgolj in predvsem istost. Hipsterstvo je konec koncev predvsem mainstream; je uživanje, zabava, predajanje strastem (naj si bodo umetniške ali pa ne) ter nenazadnje potrošnja, ki vse to dogajanje spremlja. Je potem subkultura nek drugi človek, neka druga skupina? Ne vem, jaz sem in očitno ostajam hipster. ☺

verjetno postalo jasno, da se moramo prebivalci in prebivalke upravne enote Slovenija ne poenotiti, pač pa razdeliti kot še nikoli prej? Toda kako? Zdi se, da smo dodobra razdeljeni že as we speak, in sicer na tiste,

Razvoj zelenjadarstva in

PRIDELOVANJE ZELJA V SLOVENIJI, PI

še Ana Bogataj

Pa so me, prosti radikali, ti, vsega krivi *bad guyi*, dobili v svoje šape. Moj imunski sistem je lahko ob tem le miroljubno dvignil roke in izobesil belo zastavo, saj mu tistega nekaj malega antioksidantov v zelenem čaju, ki sem ga poleg Twixa in banane vlačila na posvet Pridelovanje in kisanje zelja, ni prav nič pomagalo. Za odpornost se je lahko samo smrkajoče obrisal pod nosom, saj so radikalni svobodnjaki iz prvega stavka na široko pustili odprta vrata tudi za vso ostalo gola-zen: recimo za virus prehlada. Čeprav so me tokrat premagali, pa se jim naslednjič ne bom pustila tako zlahka. O, vsekakor.

Naslednjič bom ravnala bolj preudarno, saj sem si na posvetu nabrala koristno znanje. Recimo, da je zelenjava, ki jo povprečen slovenski povprečnež povprečno na leto poje 97 kilogramov, najboljši vir antioksidantov, teh najbolj zagrizenih borcev proti prostim radikalom, eni od kug današnjega časa. Na nas prežijo na vsakem vogalu, srkamo jih iz onesnaženega zraka, sevajočih elektronskih naprav, cigaret in nezdrave prehrane ter stresnih situacij, poleg raznih bolezni pa v najboljšem primeru povzročajo le manjšo odpornost in prezgodnejše staranje. »Botoks ali zelje,« odločite se sami, je zelo tržno prednost priljubljene slovenske zelenjadnice, ki je absolutni zmagovalec v skupnem seštevku vsebnosti antioksidantov, predstavil eden od predavateljev.

Treba je namreč razmišljati tržno, zato ima Janez, ki mu je Frenk med posvetom šepnil, da je treba za obtežitev kislega zelja uporabljati savski kamen, doma avtomatizirano linijo za vakuumsko pakiranje kislega zelja brez konzervansov nemškega proizvajalca. Oziroma kot je povedal dekan Biotehniške fakultete, kjer je posvet potekal, zelje žal v kmetijstvu pogosto ni prioriteta, medtem ko celo dirkalni konji so. V mojem prostem prevodu: prodaja zelja žal upada, zato je treba poskrbeti, da bo ta naša narodna zelenjadnica postala bolj popularna. Da

Državo krast (3/16)

Ne. Ne.

ki so za Gargamela, in tiste, ki so proti. Investicije vrtijo glave. Alenka Zupančič je zapisala, kar bi moral nekdo zapisati že leta dva tisoč ... štiri. Al neki: »Brez Gargamela mi živeti ni‘ namreč ni le čustveen izliv njegovega Zbora, ampak tudi volilna računica velikega dela slovenske levice, ki v politično-ekonomskem smislu nima zares alternativnega programa.« Našli smo »novo« delitev – na establishment na strani kapitala in na tiste proti. Nikakor ni nujno, da se oboji tega zavedajo, in nikakor ne gre za delitev na tiste, ki so za spremembe, in tiste, ki so za status quo. Danes so vsi za spremembe in vsi so za revolucijo, inovativnost, znanje, kreativnost, mucipuci cucimuci egife-gi moj srčekbombonček gospodarski razvojček. Modeeee! Vsi smo kapital. Kapital je družbena vez. Med tistimi, ki proizvajajo, in tistimi, ki si del te

som: Prebudi vrtnarja v sebi. (Če ga kdo hoče, naj piše na uredništvo. Podarimo.) Vajeno zategovanja pasu in mledovanja za izplačilo honorarjev jim je v meni namesto vrtnarja uspelo prebuditi predvsem sumničavost – le kaj imajo za bregom, da se jim tako zelo spleča vlagati v udeležence posveta, da tako zelo ne skoparijo z denarjem? Več o tem v nadaljevanju.

Kljub rahli negotovosti pa sem podobno kot pridelovalci, ki lahko samozavestno nastopijo na tržišču le, če se pred sezono nanjo smelo pripravijo, kot je na začetku posveta povedal predsednik združenja za integralno pridelavo Slavko, še vedno verjela vase, saj nisem predvidela, da bi bila zame lahko predavalnica Biotehnične fakultete kaj bolj nevarna kot vsako drugo okolje, zato sem lepo nevedno sedela na svojem sedežu, zatopljena v nove širjave, ki so se mi odpirale z vsakim slajdom. Preskočila sem celo novinarsko konferenco, ki je potekala vzporedno s predavanji, da bi se ja bolje vživela v dogajanje, a mi to ni prav nič pomagalo. Takrat namreč ni

sem še niti slutila, da med kmetovalci s Štajerske, dolenski-mi pridelovalci in zelenjadarji izpod Krvavca štrlim iz povprečja približno tako kot tista dva skrivnostna primerka oz. provokatorja z RŠ-a na javni tribuni Zbora za republiko. O, ne, niti sanjalo se mi ni, da mi antioksidanti iz zelenega čaja ne bodo prav nič pomagali, saj se Janezi, Marije in Stankoti prehranjujejo veliko bolj zdravo, z zelenjadnicami, ki jih na slovenski zemlji pridelajo sami.

Ni moglo biti drugače: potuhnjena prostozidarska, pardon, prostoradikalna golazen je čakala prav name, nedolžno žrtev, ki si med nenehnim ponavljanjem slogana »Hrana iz vaše bližine« niti svoje malice ni upala potegniti na plano: zeleni čaj, banane in Twix, lepo vas prosim, na posvetu kmetovalcev, samih klenih mož in žena, ki se prehranjujejo z integriranimi zelenjadnicami domače pridelave ... (*zmajevanje z glavo*). Mojo banano pa so še popolnoma nezrelo odtrgali od domače palme, da je lahko med dolgo potjo le sanjala o vitaminih, ki jih ne bo nikoli poznala, natopljena s škropivi, pesticidi in herbicidi, ki nikakor niso bili v skladu z Nacionalnim akcijskim programom za doseganje trajnostne rabe fitofarmaceutskih sredstev, po katerem se morajo ravnati slovenski kmetje. Ti so si v svoje beležke, no, pravzaprav velike rokovnike, ki jih ob koncu leta talajo podjetja, najbolj vneto zapisovali prav med predavanjem o rabi herbicidov. Ja, uporabljajo se tudi v integriranem kmetovanju, le da morajo biti pri tem zelenjadarji po zakonu malo bolj izbirični, čemur naj bi s reklo »trajnostna raba fitofarmaceutskih sredstev«. Meni se sicer to sliši precej hecno, medtem ko zelenjadarji vedo, da se s široko- in ozkolistnimi pleveli, ste-nicami, ušmi, plesnimi in ostalimi nebodigatreba ne gre šaliti, temveč jih je treba jemati smrtno resno. Odganja se jih z vsemi sredstvi. Tudi takimi, ki se med shranjevanjem ne smejo niti politi (piše v enem od prospektov), medtem ko se jih veselo

Če smo do zdaj za vse težave sodobnega časa poleg prostih radikalov krivili kapitalizem, globalno segrevanje, JJ in kisli dež, lahko po novem slednjega zbrisemo s seznama, saj zelenjadarji opažajo, da kapusnicam vedno bolj primanjkuje žvepla, ki naj bi ga kisli dež prinašal. Toliko o apokalip-tičnih vizijah o koncu sveta zaradi onesnaževanja.

zliva na njive, v zemljo, na rastline. Juhej. Najbrž bo tudi zato že naslednje leto integralna pridelava, ki se zaenkrat še kiti (in morda nevednega potrošnika tudi vsaj malo zavaja) s posebnim, ličnim znakcem, postala čisto običajna, konvencionalna – standard, država pa bo svoja sredstva namenila ekološkim pridelovalcem, ki se proti vsej mogoči golazni trajnostno bo-rijo s smrdečimi koprivovimi brozgami in z nedolžnim kami-ličnim čajem. Nezahtevne zelenjadnice bodo čisto zadovoljne s takšnim tretmajem, medtem ko so kapusnice – tudi zelje spada mednje – bolj zahtevne gospodične, ki za svojo lepoto in zdravje potrebujejo žveplo približno tako nujno kot neka-striran maček gonitev v sezoni parjenja. Če smo do zdaj za vse težave sodobnega časa poleg prostih radikalov krivili kapitali-zem, globalno segrevanje, Janeza Janšo in kisli dež, lahko po novem slednjega zbrisemo s seznama, saj zelenjadarji opažajo, da kapusnicam vedno bolj primanjkuje žvepla, ki naj bi ga ki-sli dež prinašal. Toliko o apokaliptičnih vizijah o koncu sveta zaradi onesnaževanja. Če pa želite, lahko začnete dvomiti v še eno večno resnico: da je presnojedstvo bolj zdravo od kozar-ca kupljene in prekuhane paradižnikove omake. Na posvetu so kmetovalcem svetovali, naj zelenjadnice za presno prodajo bolj škropijo, saj morajo biti lepše kot tiste, ki prodajo v obliki fermentirane, vložene ali kako drugače konzervirane hrane.

Ja, prosti radikali in zelje ... Kje smo že ostali? Aja, žve-plovi pripravki. Za razliko do kamilic in kopriv ne rastejo na bližnjem travniku, ampak se jih kupi v vrtnariji, profi hibri-dna semena pa lahko zelenjadarji profesionalci naročijo v semenarni Ljubljana, sponzorju, ki je med drugim prispeval tudi zgoraj omenjeni osvežilec zraka. Podjetja so celo tako prijazna, da v sodelovanju z Biotehniško fakulteto križajo različne sorte iste zelenjave, ki naj bi tako postala bolj od-porna na škodljivce in bolezni, lepša, večja in bolj primerna za prodajo. A ni to fino? Kmetovalcem jih tako lahko dražje prodajo, poleg tega pa je treba taka semena kupovati vsako leto jovo na novo, saj se hibridnih fižolčkov, ki jih pridelate, ne spleča shraniti za naslednjo sezono: pridelek naj bi bil namreč zelo slab oz. celo ničen. Tega na posvetu logično niso omenili, medtem ko ekološka društva svarijo pred hi-bridi ter prav zato gradijo semensko banko starih nekriža-nih sort. Vsekakor je treba pojasniti, da hibridi niso gensko spremenjene rastline – te so, hvalevredno, prepovedane tudi v integralni pridelavi, ki je cenjena blagovna znamka, zato tudi zelenjadarjem, ki se ukvarjajo z njo, prav nič ne manj-ka. Vsaj sodeč po njihovem voznem parku. Tu se skriva tudi odgovor na mojo sumničavost, zakaj sponzorjem za kmeto-valce ni škoda denarja in se je celoten posvet s številnimi

predavatelji lahko odvijal popolnoma brezplačno. Da sploh ne omenjam osvežilca zraka. Gre za lepo simbiozo med dr-žavo, ki preko subvencij kmetovalcem svoj denar pravzaprav vlaga v gospodarstvo – fitofarmacevtska podjetja, vrtnarije, semenarne. Domača integrirana zelenjava tako ni le veliko boljša od običajnega sranja, ki ga jemo (recimo banane pa twixi, anede, Ana), ampak je ukvarjanje z njo lahko očitno tudi donosna dejavnost.

Ko so napovedali predstavnika ministrstva za kmetijstvo, sem si predstavljala starejšega gospoda s plešo in s kravato, prišel pa je mlad fant v puloverju in kavbojkah (Redno zapo-slen? Za nedoločen čas? Avtorska?), ki nam je predstavil cel kup statistike (povprečna starost gospodarjev kmetij je 57 let) ter ukrepov države, a je iskreno povedal, da bo zanje najbrž zmanjkalo denarja. Če povzamem: Prihodnost je v ekološkem kmetijstvu. Razmišljati je treba tržno in se povezovati. Za rastlinjake, namakalne sisteme, naložbe v predelavo odpadnih surovin itd. bodo težko našli sredstva, medtem ko bodo zago-tovo investirali v menedžerja, ki bo pridelovalcem pomagal pri trženju zelenjadnic. Menedžerja! Trženje zelenjadnic! Država bo subvencionirala le še tiste, ki za gnojenje ne bodo upora-bljali mulja, ostankov ribogojnic ter bioplinarn, pa tudi ne bla-ta iz čistilnih naprav (ja, očitno je sedaj v rabi z vsemi fekalija-mi, herbicidi, aspirini in wc-rački). Temu se bo reklo ekološka pridelava, po zakonu pa bo za pridobitev subvencije zanj ob-vezno tudi izobraževanje (povprečna starost gospodarjev kme-tij je 57 let) ter tisto, kar je res bistveno za kvalitetno zelenjavo: voditi bo treba evidenco kmetovanja. Birokracijo v vsako vas! Kakovost pridelka očitno ni pomembna, saj se za pridobitev subvencije ne preverja. Razmišljati je treba tržno, gospa Šte-fka. Starost: 63 let, živi bogu za ritjo, a gre vsak dan k maši, od fitofarmaceutskih sredstev pozna le soliter, pa še tega ne upo-rablja, ker koloradskega hrošča iz svojega krompirčka pobira ročno. Zelenjavo prideluje predvsem zase, a če jo je kaj viška, jo kakšno gajbico rada proda (na črno) različnim bližnjim in daljnim znancem, da si lahko v potujoči trgovini, ki enkrat na teden pride naokrog, kupi 10 dag kave, čokolado in rogljiček z marmelado. Njen pridelek je popolnoma ekološki, a subven-cije zanj ne bi mogla dobiti, saj ne bi znala voditi evidence, pa tudi že precej slabo vidi in sliši, zato bi se težko dodatno izobraževala, kaj šele, da bi znala izpolniti vse formularje ...

Pustimo Štefko za trenutek samo, da v miru prisluhne osmrtnicam na radiu Ognjišče, ter se soočimo z lastno travmo. Poraz si je težko priznati, še težje pa je o njem odkrito govoriti ali pisati. Sploh, če ti nagaja še računalnik, ki se vsake toliko malo sesuje, da te začne še bolj boleti glava in se tako brez prave koncentracije trudiš napisati neko reportažo s posveta o pridelovanju in kisanju zelja, pa ti kar ne rata. Ja, krivi so prosti radikali in jaz sama, ker si nisem nadela neprebojnega štita iz antioksidantov. Nekaj jih je res tudi v zelenem čaju, a to ni nič proti zmagovalnemu zelju, ki jih vsebuje še enkrat več ter ga imajo Francke, Janezi in Frenki zelo radi. Sploh ni treba veliko napenjanja možganov, da ugotovite, koga so med pridelovalci integrirane zelenjave ti, že tolikokrat omenjeni zlikovci napa-dli. Mene, itak. Ker se ne prehranjujem z integrirano zelenjavo in ker sem na posvetu med odmorom odkorakala direktno k skutnim cmočkom z žajbljem v bučni omaki (dobrote.si). Kar stopili so se v ustih, a ne morem se znebiti občutka, da sem se preveč zlahka pustila pretentati tisti močno žareči oranžni barvi omake, medtem ko se je sosednja miza šibila pod zma-govalci: kislim zeljem, ki je dobilo zlato priznanje. Videz je pač pomemben senzorični parameter, saj celo komisija kakovosti kislega zelja ni preverjala z laboratorijsko analizo (koliko ima vitamina C, koliko antioksidantov), ampak so ga ocenili po izgledu, čvrstosti, vonju in okusu, o katerem se – tako kot o njihovih ocenah – ne razpravlja.

»Zelje pomirja, zmanjšuje stres, izboljšuje možganske spo-sobnosti in koncentracijo ter imunski sistem. Pomaga pri pre-prečevanju rakavih obolenj, pozitivno deluje na spolnost, po-maga pri nespečnosti in zmanjšuje raven holesterola v krvi,« sem za konec tegale sestavka kopipejstala iz sporočila za javnost društva za integralno pridelavo Pikapolonica. O, zelje. O, anti-oksidanti. Če bi to vedela že pred posvetom, me prosti radikali sploh ne bi napadli, zato si zgornji citat sedaj vsak večer skušam v obliki miselnega vzorca (tehnike pomnjenja, didaktični uči-nek) zalimati v možgane ter si ga ponavljam v mislih, ko spet ne morem zaspati, ker sem spila preveč zelenega čaja. Pomaga. Ob tem moram bivšega neodgovornega urednika – večna mu slava, ki je v novembrski številki Tribune v nasprotju z njeno anarhistično temo premočrtno zapisal: »Zdaj eden od progra-mov, ki jih pripravljam za splošno izboljšanje lastnega življenja, je tud ta, da bi namesto kave vsaj enkrat na dan pil zeleni čaj,« opozoriti, da dela podobno napako, kot sem jo sama. Zeleni čaj nam bo pomagal približno toliko kot država, zelenjadarice do-mače pridelave z zeljem na čelu pa nam bodo tudi v najtežjih trenutkih vedno stale ob strani. O, zelje. O, antioksidanti. ☘

fotografija Andrej Lamut

POBIZITI TROJKE

8. kongres portugalskega Levega bloka

PIŠE: MANUEL GARÍ

Pričujoči članek ni toliko namenjen poročilu o vseh razpravah kongresa kot refleksiji o strateških izzivih, ki so si jih člani Levega bloka z večinskim glasovanjem zadali. Če bi moral pomen zadanih ciljev povzeti z eno frazo, bi rekel, da je Blok veliko postavil na kocko, da bi se lahko spopadel z izzivi trenutne situacije. Rdečo nit kongresa je izpostavil Francisco Louça v svojem uvodnem nagovoru: »Blok je tu, da zmaga in spreminja.«
V zadnjem času so se široke plasti prebivalstva obrnile stran od zaupanja v varčevalne ukrepe k sloganu „Que se lixe a Troika“ (»Trojka naj se jebe«). V tem kontekstu debate med različnimi prispevki, predstavljenimi na 8. Kongresu, še zdaleč niso izraz pesimizma med člani, temveč dokaz vitalnosti, upanja v potencial, ki ga ljudstvo pokaže, ko se vključi v borbe, in samozavestnega zaupanja Bloka v lastno moč, analize in alternative.

Kongres je moral rešiti dve težavi: uvedbo novega javnega vodstva in definicijo strateških ciljev v novem obdobju boja. To je moral storiti, upoštevajoč dva vektorja, ki sta konstantno prisotna v političnem delovanju in življenju organizacij: potreba po spremembi in po kontinuiteti. Umanjkal ni niti drugi vidik, inovacija in pobuda, vendar se v preteklosti Bloku ni bilo treba ukvarjati s potrebo po zamenjavi ključnih voditeljev, zdaj pa se je moral soočiti z odsotnostjo enega izmed ustanoviteljev, nedavno preminulega Miguela Portasa, in spremembo zadolžitve Francisca Louçe, ki je bil za portugalsko ljudstvo najprepoznavnejši obraz in glas Bloka.

Novi načini vodenja politike

Louça je nedavno javno izrazil svojo odločitev, da se odpove odgovornosti političnega koordinatorja Bloka in njegove parlamentarne skupine kot tudi predstavnika Bloka v parlamentu. To je storil s politično razlago, ki je prekinila tradicijo tistih, ki zasedajo javne funkcije, se oklepajo svojih pozicij in jih vidijo kot osebno lastnino ter ne skrivajo namenov, da bodo ostali profesionalni politiki.

Louça je opomnil prisotne medije kot tudi delegate Bloka, da ne bo le nadaljeval svoje politične aktivnosti (in da bi bil posledično pripravljen postati del prihodnjega vodstva stranke, v kolikor ga bi delegati izvolili, kar so tudi storili), ampak tudi, da si življenja ne more predstavljati brez bojevanja in razpravljanja. Hotel je le spremeniti svojo vlogo in odgovornosti. Tako je obšel zaskrbljenost članov Bloka kot tudi izkrivljene interpretacije predstavnikov desnice in pokazal, da lahko Blok deluje na alternativen in nekonvencionalen način.

Ni dvoma, da Louçova prostovoljna odločitev, da ne postane fiksiran kot nezamenljiv člen v institucionalni ali organski reprezentaciji Bloka, vpeljuje »dobro prakso«
v organizacijo in zadaja udarec »političnemu razredu«: na praktičen način se spopade z populističnim diskurzom o politiki in politikih, prepereči levisi Levice, da bi prišla na slab glas, in omogoči, da se preizkusi sposobnosti drugih aktivistov.

Politične osi

Drugo ključno vprašanje, ki ga je moral Kongres nasloviti, je bilo strateška preusmeritev Bloka, rečeno drugače, diskurz in politična orientacija stranke. Po mojem mnenju je mogoče diskurz Bloka, »Levica proti dolgu«, sintetizirati takole:

1. portugalski dolg ni dolg ljudstva, ker si ga ni nakopalo ljudstvo samo; zato je moramo zavrniti neoliberalni diskurz, ki žrtvam nakoplje krivdo, krivce pa oprosti odgovornosti; 2. Trojka ima na Portugalskem eno ključno vlogo: rešiti banke; 3. t. i. »reforme«
so neposreden napad na pravice delavcev in pravice do storitev javnega sektorja, kar posledično vodi do pospešenega in množičnega obubožanja volivcev vseh strank in dokončne revščine delavskih razredov ter plasti družbe, ki so še do nedavnega imele drugačen status; 4. država in njena ekonomija propadata. To je posledica transferjev dohodka z juga na sever EU, neodgovornosti javnih in zasebnih oblasti na Portugalskem in v EU, privatizacije, reševanja bank itd; 5. trenutni evrski model preferira institucionalno konstrukcijo, ki pogloblja neenakosti, je naklonjena dajalcem kreditov, vsiljuje varčevalne ukrepe s ciljem zviševanja nezaposlenosti, preko katere izvaja pritisk na »faktor«
dela, podrejenim razredom v avtoritarni maniri vsiljuje žrtvovanje in nas še bolj oddaljuje od možnosti premagovanja krize. Zato je nujno potrebno prekiniti z neoliberalno politično logiko.

Položaj se bliskovito spreminja

Tempo političnih dogodkov se stopnjuje, kar je nakazano s spremembami in volilno nestabilnostjo v nekaterih državah Vzhodne Evrope. Soočeni bomo z novimi porazi, hkrati pa

smo na začetku novega ljudskega odpora, volilnega napredka levih formacij, ki doslej niso bile tako vplivne (Grčija), ali potencialne rasti opcij, ki se ločijo od dominantnih politik (Portugalska). Več kot verjetno je, da bo gibanje socialnega upora raslo: njegovo grajenje je ena od osrednjih nalog, ki si jih je Blok zadal.

To odpira prostor socialnega soočenja, dovoljuje vpliv na prevzem temeljev drugih strank in tako na pozitiven način spreminja razmerje moči med družbenimi razredi in med političnimi usmeritvami. To so materialne osnove, ki omogočajo novo hegemonijo znotraj levice in znotraj družbe. Vse bo odvisno od spretnosti in drznosti pri formulaciji protestov in predlogov. Zmožnost formuliranja predlogov je osrednjega pomena za stranko, ki ne stremlje k propagandi, temveč k pomoči ljudskim bojem in k zahtevam v sedanjosti in prihodnosti (Levi blok je s svojimi dosežki to dobro pokazal) in ki ne želi le utrditi svoje antikapitalistične identitete, temveč voditi politični boj za socializem.

Odnos glede Trojke in memorandum označuje mejo med političnimi opcijami. Ne gre za predlaganje zmerne varčevanja, kar predlaga PSP, problem tiči v samem varčevanju. Levi blok uvaja pomembno dimenzijo: interes delavskih razredov je interes države, ki jo Levi blok brani, da bi zagotovil prihodnost naroda. Zato želi ubraniti državo vlade Passosa Coelhoa in zato je prva prioriteta Bloka prevzeti vlado, ker je to potrebno, in če prepriča ljudstvo, tudi mogoče.

Vlada levice

Očitno je, da alternacija med neoliberalci in socialnimi liberalci, med strankami desnice in samooklicanimi strankami levice, ki implementirajo desničarsko politiko, ni vredna početnega groša, to že vemo. V Grčiji je že mesece, na Portugalskem pa sedaj, mogoče kot politično nalogo na obzorju zagovarjati potrebo po novi vladi proti Trojki, saj jo ali premagamo ali pa bo prišlo do nepopravljivega katastrofalnega poraza delavskega razreda in celotne države. Množice sedaj vidijo potrebo po boju, vidijo pa tudi zid, ki ga je zgradila vlada v rokah njihovih sovražnikov. Nihče ne more zanikati očitnega. Boj proti Trojki zahteva uporabo instrumentov, kot je vlada, ki jih mobilizacije podpirajo in ki služijo tem mobilizacijam, da lahko zlomijo zahteve dolga. Da bi boj za vlado na Portugalskem pustili za nedoločeno prihodnost, je, kot bi rekli ljudstvu: Ne zmoremo rešiti problemov. In potem bi bila spet praznina, ki bi prinesla vdanost, »koristni glas«
in manjše zlo. Lekcije Syrize in Grčije so v dobri meri upoštevane v predlaganih sklepih in v razpravah kongresa Levega bloka. Boj za vlado levice je potreben korak, ki bo priskrbel dovolj časa, da se pripravijo nova in bolj odločilna soočenja: vdori na zasebne posesti, končanje tržne diktature, utrjevanje demokracije na vseh področjih in pravic na vseh ravneh. Boj za vlado levice sodi v naraščajočo dinamiko socialnega in političnega antagonizma. Če se mu ne bi predali, bi se izničili.

Profil in dinamika

Levi blok je stranka, ki ima trenutno zelo omejeno volilno in politično težo. Kako more, vsem možnostim navkljub, predlagati vlado? Bi bile v takšni vladi zastopane vse stranke, ki so se oklicale za leve ali ki jih imajo njihovi privrženci za leve? Ustanovitev vlade levice mora premagati statiko in kratkoročno debato možnosti vladanja s to ali ono stranko. Pri vprašanju, katere stranke bi lahko bile prisotne v vladi levice, Blok začenja z afirmacijo: Mi bomo. Pa ostale? Kateri? Predmet pogovora niso prisotne stranke, vprašanje je v vplivu na zavedanje širokih plasti prebivalstva, ki so revne, zaslužnjene in jezne, ki so, ali pa niso, včeraj glasovale za različne stranke. Boj za vlado levice je v trenutni situaciji lahko uporabljen kot katalizator za globoko politično rekonpozicijo množic, kot smo videli v Grčiji.

Zagotovo potrebuje takšna vlada levice predhodno rekonfiguracijo političnega zemljevida. Nujno je, da ljudstvo postane nov protagonist. Ne sme biti aritmetični produkt trenutnih političnih sil. Prav nasprotno, osnovan mora biti na novi vladni, socialni in politični večini, na temeljnih vprašanjih, ki vsebujejo 180-stopinjski obrat v smeri gospodarstva.

Vsebina in alternative

Levi blok osredotoča prekinitev s Trojko na štiri glavne točke: 1. razveljavitev, če sledimo terminologiji, ki jo uporablja Blok, zlorabljenega in nelegitimnega dolga in ponovno pogajanje glede preostanka v tempu, ki omogoča gospodarsko okrevanje; 2. revalorizacija plač, pravic, podpor in javnih storitev; 3. nacionalizacija bank in mobilizacija virov za javna vlaganja, odpiranje delovnih mest, povečan trajnostni razvoj oko-

lja in ponovna prisvojitev ključnih javnih dobrin, ki so bile privatizirane (energija, telekomunikacije itd.);

4. davčna reforma, ki se bori proti ponarejanju, in prenos davčnega bremena na kapital.

Gre za nujen program, program, ki bi ustavil barbarstvo in socialni propad. Vlada levice je zdravorazumski predlog, da bi se znebili jarma Trojke. Ni »popoln«
revolucionarni program grajenja socialistične družbe, izdelan in idealiziran abstraktno. Je program, ki v danih okoliščinah omogoča izpolnitev osnovnih socialnih in kolektivnih potreb in ki množicam lajša ločitev od neoliberalizma in socialnega liberalizma, kar jih lahko spodbudi na pot samoupravljanja, antikapitalizma in socializma. Narejen je, da bi dosegel enotnost velikega števila ljudi (večine) glede številnih točk (trdnih, ki vodijo v ločitev). To je projekt, ki lahko v ljudeh obnovi zaupanje in jih pripravi na naslednji korak: ustavitev kapitalizma.

Evropska dimenzija konflikta

Levi blok svari pred lažno dihotomijo: ostati v Evropski uniji in soglašati z uveljavljanjem varčevalnih ukrepov ali zavrniti evro in v revščino nemudoma poriniti vso državo. Zato predloži potrebo po novem evropskem ustavodajnem procesu, močno odmaknjenem od trenutnega modela, ki gradi na ravnovesjih in medvladnih omejitvah, ki uničujejo samo idejo Evropske unije. Hkrati predlaga združevanje dolga na evropski ravni, večji in bolj redistributiven evropski proračun, boj proti davčnemu *dumpingu* in davčnim oazam za goljufe, novo Evropsko centralno banko, ki bo sodila pod izvoljene institucije in katere naloga bi bila državam zagotoviti službe in financiranje, na koncu pa tudi harmonizacijo minimalnih plač in socialnih podpor po celotni EU. To je še vedno nujen program, da bi obrnili situacijo okrog in podprli boj. Vse to pa znova narekuje mednarodne naloge. Medtem ko evropska buržoazija nima meja pri napadu na delavce, nadvlada ljudsko suverenost, organizira beg kapitala in prejema sočne dobičke, je politična akcija levice zagotovljena med stroge nacionalne okvire, ki jih spoštuje. Ob Merklovi in njenih bankirjih ni solidne politične levice znotraj EU, ki bi bila zmožna premagati nesrečo in stagnacijo, v katero je socialna demokracija, ki je izgubila svojo pot in je v upadu, potegnila volivce. Napredka vlade levice na nacionalnem nivoju ni mogoče zagotoviti, ne da bi stopili nekaj korakov naprej tudi v drugih državah. Danes je bolj kot kdajkoli prej nujna učinkovita koordinacija moči med državami na jugu Evrope, da bi posledično vzpodbudila nove izraze solidarnosti na severu. Splošna stavka in mobilizacije 14. novembra (2012) v različnih državah so tlakovale pot za konvergenco socialnih bojev. Nujno je vzpostaviti njeno politično korelacijo.

In za tem? Levi blok postavlja konkretne cilje za vlado levice, hkrati pa načrtuje socializem, za katerega se bori (»Emancipacija, sad vseh emancipacij«), ki lahko v prid ljudstva in planeta – materialnih osnov za življenje - razreši spopad s trgom. Pot proti socializmu in socializem sam sta narejena iz demokratičnega materiala. Levi blok razume, da je socializem totalna demokracija ali pa ni socializem.

Uspeh ali polomija predlogov bosta odvisna od dolge verige odločitev tovarišev Bloka. Prav tako bosta odvisna od napredka razrednega boja po Evropi. Levičarska vlada ima tako mnogovrstne pomene, vse bo odvisno od konkretne vsebine in njene dinamike. Absurdno bi bilo misliti, da je to magična formula brez napak in nevarnosti, ki bi jo popačile. Še bolj absurdno pa bi bilo soditi formulo z gledišča modela, ki *a priori* definira njene rezultate in potrebo po njeni poprav. ☺

Manuel Garí, član uredniškega odbora dnevnika Viento Sur, je bil član delegacije Izquierda anticapitalista (IA, Antikapitalistična levica, sekcija četrte internacionale v Španiji) na kongresu Levega bloka.

Državo krast (4/16)

Ne. Ne.

ustvarjalnosti prisvajajo. Delo je kapital, kapital je delo,

Toda – eni so lastniki in drugi ne.

Kdor zahteva socialno, je proti. Kdor zahteva skupno, je proti.

Kdor zahteva štipendijo, je proti. Kdor zahteva krajši delavnik,

je proti. Nenda je ravno to tisto, kar bi nam ob tem sve.

čarem trenutku naložil Deleuze (look at me I'm smart): Ne proti, pa

»Bodimo realni, zahtevajmo nemogoče« ali

»BODIMO NEMOGOČI, ZAHTEVAJMO REALNOST«?

Uvodna beseda, modre besede, izbor in kompilacija: Tjaša Mislej

Soavtorji: Rudi Rizman, Herbert Marcuse (za Tribuno prevedel Pavel Kristan), F. Pivec, Mladen Dolar, Leo T., Sergej in Aljoša Harlamov

V tem prispevku se bo na polno ponavljalo. Ponavljalno pisanje spada pod širši pojem medbesedilnosti oziroma intertekstualnosti, ki ga je v literarno vedo in semiotiko v 60. letih uvedla Julia Kristeva. Opozorila je, da je vsak tekst mozaik citatov in transformacija drugih tekstov. V bistvu je iznašla (doka)j novo ime za (zelo) star pojav. Tvorjenje in sprejemanje tekstov nikdar ni potekalo v praznem prostoru, ampak so se tako tvorci kot bralci vedno navezovali na druga znana besedila. Če verjamemo Johnu Barthu, teoretiku postmodernizma in »literature izčrpanosti«, obstaja nek egipčanski papirus iz leta 2000 pr. n. št., kjer se avtor zapisa pritožuje nad ponavljanjem in izrabljenostjo besed, ki jih ljudje govorijo že od nekdaj, in si želi, da bi ja lahko povedal kaj novega. Tale tekst bo skušal biti produktivno tvoren v križanju in premeščanju izjav, ki so jih napisali drugi in so že bile nekoč objavljene v Tribuni.

Ko nek avtor, oziroma v tem primeru medij, citira samega sebe, se zgodi zanimiv moment. Gre za avtomedbesedilnost oziroma samocitiranje v smislu ponavljanja lastnih že napisanih tem, sklopov ali delov besedila. V literaturi se pogosto dogaja, da avtorji vedno znova upodabljajo iste motive, teme, prizore, da vedno znova govorijo o svojih lastnih problemih in travmah in da celo ista besedila ali dele besedil objavljajo na več koncih. Za tak način pisanja se je v literarni teoriji uveljavil termin *rewriting*, ki ga je Peter Scherber poslovenil kot ponavljalno pisanje, ko se pisec ali piska sklicuje na svoja prejšnja dela, jih preoblikuje ali razvidno izpeljuje. V stilu *rewritinga* sledi kompilacija starih, malo manj starih in prastarih Tribuninih člankov, na novo prepisanih in rahlo potvorjenih. Transformacije so razvidne, skoraj v oči bijoče. Ker intertekstualna funkcija daje jasne zgodovinske koordinate, bralcu ne bo težko ugotoviti, iz katere prašne omare sem potegnila rabljene Tribune. Kot je v svoji zgodbi z naslovom Babilonska knjižnica zapisal Borges: »Jah, itak je bilo že vse napisano.«

»Bodimo realni, zahtevajmo nemogoče« ali »Bodimo nemogoči, zahtevajmo realnost«?	
	
Brutalnost in nasilje sta bolj značilnost XX. stoletja kot katerega koli drugega obdobja. To je tudi stoletje destrukcije z večkratnim prevrednotenjem vrednot. V XX. stoletju je napredek tehnike, politične tehnike (način manipuliranja in diktiranja človekove politične volje) in družbenih odnosov končno dosegel določeno idealno točko, ki je omogočila, da se da zločin vedno opravičiti z dobrim namenom ali pa (kar je strašneje), da se v človeku – krivcu že prej izvede samokritični proces, ki ga pripelje do fizičnega ali duhovnega umika. Policija mora vendar vedno poskrbeti za varnost, za mir, za ne-	
Državo krast (5/16) Ne. Ne.	

pa za. Proti prek tega, da smo za.

Medtem ko establishment rušimo in popravljamo njegove napake, ga moramo na nek prefinjen način ignorirati. Medtem ko s takšnim in drugačnim javnim teatrom (protesti, medijsko delovanje) rušimo reforme neoliberalnih vlad (in njih same), ne le, da jim moramo predlagati nasprotno, pač pa moramo prav tako anticipirati »sintezo«. Gledati moramo mimo. Če so naša pričakovanja obdavčenje bogatejših in rentnikov; ne le varčevanje, tudi investicije; proti privatizaciji, ohranjanje javnih storitev in to in to inu to ... se je treba zavedati, da so to predlogi, ki niso vzdržni, da so to zasilni predlogi –

turbulentno nadaljevanje *statusa quo*. In to za vsako ceno. Okupatorska taktika zahteva, da se priljubljeni voditelji znova odtujijo od ljudstva, da bi tako postalo lažji plen bodočih okupatorjevih načrtov v deželi. Zaupanje v voditelje mora zato zvodeneti v nezadovoljstvo, apatijo, v čredo brez pastirjev. **Vprašati se je treba, na kakšen način in zakaj oblasti vedno skušajo diskreditirati protestnike in njihove voditelje oziroma pobudnike.**

Iz brezupne in negotove situacije je **nekoč** v blokovskem presečišču Evrope izbruhnil plamen, kri in meso mu je žrtvoval človek – Jan Palach, ki je za trenutek opozoril. Opozoril je na začetek lomljenja ljudske volje, na apatijo, ki predstavlja nadaljnjo možnost za okupatorja, ki je svoje posebne cilje zastavil na daljši rok. Palach je **bil** aktivist poslednjega možnega boja, boja, ki je hkrati absurd in nesmisel v svetu institucionalnega in vojaškega nasilja in omejevanja človeških usod in svobod na interese militarističnih in političnih elit. **Nad političnimi elitami pa skrbno bdijo finančne elite, ki s proizvajanjem zadolženih državljanov in držav vzpostavljajo moderen sistem nadvlade in zaslužnjenjanja.**

Eden od napisov, ki so jih študentje **med protesti leta 1968** pisali po stenah Sorbone, se je glasil: »Bodimo realistični – zahtevajmo nemogoče!« Nad tem bi se morali zamisliti. Realist v današnjem pomenu besede ima vedno prav, kajti njegove misli temelje na dejstvih. Če pa postavimo področje dejstev kot vprašljivo, tedaj postane stvar drugačna. Realist zamenja dejanskost z

resničnostjo. Dejanskost je to, kar neposredno zaznavamo in doživljamo, resničnost pa je simbolni konstrukt, ki predstavlja naše opise in razlage dejanskosti. Hkrati simbolni opisi in razlage vplivajo na doživljanje, tako da je odnos med obema dvosmeren. V tem okviru spoznavanja (resnice) ne moremo preprosto definirati kot približevanje naših opisov neki neodvisno obstoječi stvarnosti. Vidimo bolj ali manj le tisto, kar smo sposobni opisati. Tudi ideologije opisujejo in s tem gradijo resničnost v skladu s svojimi predpostavkami. Realist je vedno konfrontiran s tem, kar imenujemo utopija. Tako imenovana realna politika oznanja interpretacije, ki služijo določenim elitam, kot edine realne in hkrati prepričuje upornike, da so njihove zahteve nerealne in nemogoče.

Morda je najbolj represivna od vseh represivnih ideologij tista, ki najbolje služi interesom oblasti; to je ideologija, ki naganja človeka k delu le zaradi strahu pred bedo in ponižanjem njegove nature; kakor hitro si človek zaželi, da bi bival le en sam lep trenutek, propade k hudiču. Nietzschejev stavek »Vsaka radost hoče večnost« podre to ideologijo. Življenjski nagoni so po Freudu erotične narave. In kultura je njihova sublimacija. Bolj se bo človek osvobajal zatiranja, tem manj bo sublimacija zajezila in poškodovala njegove življenjske nagone. Svet, v katerem bi vladal mir brez možnosti vojne, bi bil svet brez uboštva, odtujenega dela in mnogostranega eksistenčnega boja. Ali je takšen prostor kakorkoli določljiv? Govora je le o goli možnosti, ki je zaradi nasproti postavljene možnosti totalne represije lahko hitro uničena. Vendar pa je to zgodovinska možnost, **ki se ponavlja v intervalih in** za katero so materialne in intelektualne predpostavke kot potlačene in izpodrinjene sile.

Te potlačene sile vsake toliko časa privrejo na dan. Na podlagi študentskih gibanj konec 60-ih je nastalo več t. i. majskih tez: »Mi smo privilegirani, ne ekonomsko, ampak zato, ker imamo čas in možnost, da se zavemo našega stanja in stanja družbe, v kateri živimo. Ukinimo te privilegije in omogočimo vsem, da bodo na ta način privilegirani. Revolucija ni samo v tem, da dobimo še nekaj predavateljev in nekaj novih predavalnic. To ne bi spremenilo naše situacije v družbi, ker je naše stanje samo proizvod obstoječe Države in Družbe v celoti.« **In še:** »Študentje odklanjamo dialog, ki je namenjen gluhim.« **Študentsko odporniško gibanje se je vzporedno razvijalo tudi v bivši Jugoslaviji.** Beograjske študente, ki so se množično solidarizirali s poljskimi kolegi, je razgnala konjenica. V Zagrebu je na čelu nekakšne »baklade«, ki naj bi bila protiameriška demonstracija, korakala miličniška godba na pihala. Najbolj tragična pa so bila vendarle ljubljanska zborovanja. Na njih se je nasmihala še tista peščica študentov, ki se jih je udeleževala. Toda s to aktivnostjo so se izoblikovali posamezni aktivistični profili in parole, ki so kasneje imeli bistveno funkcijo.

Študentska gibanja do junija 1968 v Ljubljani praktično ni bilo. **Študentska pomlad 68 pa je tudi k nam zanesla sapico nemira. Počasi so se začele vrstiti demonstracije in zborovanja.** Končno je zasedba FF **leta 1971** angažirala več sto študentov z vseh fakultet. Ob koncu zasedbe **pa se je pred vedno večjo množico protestirajočih študentov z vso ostrino pojavilo veliko vprašanje:** kaj hočemo, kaj naj naredimo, kaj sploh lahko spremenimo in kam naprej? **To vprašanje je tako veliko, da si zasluži ponovitev. Torej, kaj hočemo, kaj naj naredimo, kaj sploh lahko spremenimo in kam naprej? Leta 71 je študentom postalo jasno, da so kljub tisočim porabljenih in neplačanih ur in kljub vsem velikim besedam šele na začetku, da so bile njihove akcije improvizirane, nezadostne in površne, da so premaknili zelo malo ali skoraj nič. Spoznali so končno, da je treba gibanje radikalizirati in, kar je temu predpogoj, radikalizirati bivanje, način življenja, eksistenco vsakega posameznika, vzpostaviti gibanje kot način eksistence. Za to pa je potrebna osebna trdnost in volja. STRIKE TO PROVE YOURSELF ALIVE!**

Leta 1988 je Janez Janša kandidiral za predsednika Zveze socialistične mladine Slovenije. Boril se je za oblast in obljubljal, da je ne bo zlorabljal, ampak tudi razpustil, da jo le dobi. **Pred 25 leti je bil torej deklarirano pripravljen na morebitno razpustitev oblasti.** V programu njegove skupine je pisalo, da ne bodo nikoli pristali na tezo, da je oblast rezervirana samo za nekakšno avantgardo. Treba je **bilo** v nekaj verjeti. »Damn the torpedoes, full speed ahead!« DEMOKRACIJA je vse. Zato tudi Janezi verjamejo programu Janše in njegovih in tvegajo, da se pokaže še ta za iluzijo. 31. maja 1988 so delavci uprave za notranje zadeve z opredelitvijo, da gre za nujno preiskovalno dejanje, opravili preiskavo stanovanja in delovnega mesta **sodelavca Mladine** Janeza Janše. **Uredništva slovenskih mladinskih glasil, med njimi tudi Tribuna, so bila zgrožena zaradi dejstva,** da so Janeza Janšo po opravljeni preiskavi in zasegu dokumentov priprli. **Pripor so razumela kot** nov poskus zastraševanja, ki so se ga lotili nasprotniki demokratizacije, da bi z ustvarjanjem incidentnih primerov vzpostavili razmere, ki bi jim omogočile nove in ostrejše represivne posege. Javnosti **so uredništva predlagala,** da ravna odločno, vendar pa civilizirano. **Javnost je odločno odšla na ulice v podporo demokraciji, samostojni Sloveniji in Janezu Janši 8. maja 1989, ko je Tone Pavček na Kongresnem**

trgu prebral Majniško deklaracijo. VOTE FOR JANEZ JANŠA!

Istega leta so se znova prebudila tudi študentska gibanja in bojkoti. Ob vseh analogijah in nostalgijah po zlatih študentskih časih konca 60-ih, katerih socializem s človeškim obrazom je 20 let kasneje strašil po Sloveniji, je še najplodnejša Žižkova analiza, ki sicer zadeva Francijo leta 68 in 86. Pokaže, da je moč študentskega revolta iz leta 1986 ravno v partikularnosti njegovih zahtev v nasprotju s politično, beri marksistično, širino gibanja iz leta 68. Da bi pokazali to moč partikularnosti, vzemimo za primer Odbor za varstvo človekovih pravic, **ki je bil ustanovljen v podporo aretiranemu Janezu Janši,** ki se je prelevil v enega najmočnejših političnih subjektov v Sloveniji. **Vzemimo še drug, časovno bližji primer: skupina Mariborčanov, ki je zahtevala odstop skorum-piranega župana Kanglerja.** Gibanje, ki je 1968 vztrajalo zgolj pri medlih, slabo artikuliranih in zato neuresničljivih željah, se je leta 86' prevesilo v izkristaliziran politični interes. Jasnost zahtev je kulminirala v zmagi študentov. Tisto, **kar naj bi se leta 1989 med študentskimi gibanji v Ljubljani** artikuliralo kot skupek konkretnih zahtev, ostaja tako le skupek dobrih želja. Neartikularnost opozicije je **vedno** adut v rokavu vladajoče družbenopolitične oligarhije.

T. i. slovenska pomlad konec 80-ih in v začetku 90-ih naj bi kao končno prinesla pravo demokracijo in osamosvojitve Slovenije. Vsaj takšna je interpretacija realne politike. Danes so po dvajsetih letih ljudje spet na ulicah. Če je prav razumeti komentatorje državljanske jeze, gre za to, da so se ljudje po dveh desetletjih samostojne republike, ko je kopičenje težav, afer in polen pred nogami nazadnje seglo preko nekega roba, vendarle ozrli navzgor in nenadoma odkrili ideološko razdvojenost političnih elit in njen manjkajoči preostanek, to je realno nerazporeditev družbeno proizvedenega kapitala. Povedano drugače, **sodobna finančno-politična** kriza je dosegla svoje dno in prebivalci naj bi mimo ideološke meglice, ki se je pri tleh pač razkadila, končno uzrli aktualno nepravilčno razporeditev bremen varčevanja in odgovornosti za krizo ter dejstvo, da je vse to posledica dlje trajajočih procesov povečevanja socialne razslojenosti. Siti predvsem neizpolnjenih obljub o boljšem življenju so se prebivalci uprli celotni politični eliti, saj so uvideli, da je njena ideološka razklanost le izgovor za totalen boj za politične položaje.

Ljudje na ulicah kličejo k odstopu vseh političnih elit, njihov načelnik, premier Janez Janša pa mrzlično išče strice iz ozadja, ki naj bi kot zlobni duhovi vodili protestnike – zombije. Čeprav v ozadju ni nobenih stricев, kot bi to rad in kot to zmeraj vidi premier, to še ne pomeni, da tam ni ničesar ali da ozadje sploh ne obstaja. Vprašanje ciničnih in vzvišenih nasprotnikov protestov, ali smo kot družba, demokracija, tako rekoč ulica, zmožni artikulirati svoje zahteve in 'izbrati novega gospodarja' brez istih ali vsaj podobnih ideoloških delitev, je povsem na mestu. Da se kot eden glavnih predlogov omenja neposredna demokracija, nam pove, da imamo tu opraviti z iluzijo, po kateri je politika tista, ki je razdvojena, ljudstvo pa ne. Danes hoče biti skoraj vsaka država na svetu demokratična. A že v antični Grčiji se je pojavila kritična misel, ki je demokracijo obravnavala kot negativno obliko vladavine. Misleci, kot sta bila Aristotel in Platon, so demokracijo zavračali.

Ključno vprašanje je namreč, KAKO naj si ljudstvo piše sodbo samo. Iz tega vprašanja sledi delitev demokracije na neposredno in predstavniško. V zgodnjem razsvetljenstvu je idejo neposredne demokracije zastopal Jean-Jacques Rousseau, ki je izjemno velik pomen pripisoval suverenosti ljudstva in obči volji ljudstva. Rousseau je suverenost ljudstva opredelil kot enotno, nedeljivo in neprenosljivo. Vedel je, da neposredna demokracija lahko dobro in uspešno deluje samo v majhnih skupnostih, v katerih se ljudje preveč ne razlikujejo med seboj. Poudaril pa je, da to velja tudi za socialni status, kajti razlike na socialni ravni takšni demokraciji predvsem škodujejo.

Dosedanji referendumi, posebno tisti o družinskem zakonu, so dokazali, da ni ljudstvo nič manj razdeljeno kot politika. Pravzaprav je bila strankarska retorika, ki smo jo lahko spremljali, v veliki večini prevzeta ravno z ulice – ulica jo je v resnici poganjala. Res želimo še več ulice? Pravo pozitivno sporočilo novembrskih in decembrskih ljudskih vstaj ni enotnost ljudstva proti razdvojenosti politike, temveč ugotovitev, da trenutna politika ne omogoča prave izbire in da so spremembe potrebne tako znotraj ene kot druge politične opcije. Protesti so nas pripeljali še korak bližje k spoznanju, da imajo tako gospodarska kriza kot kriza vrednot, tako okoljevarstveni problemi kot vprašanje obstanka multikulturene Evrope en sam skupni imenovalc: obstoječi (hiper) produkcijski način in družbeno-ekonomske odnose, ki ga implicirajo. In tu se resnična ideologija šele začenja. **Ponovno lahko vzamemo v roke marksistične tekste, ki se trudijo obračunati z določenimi ideologijami in ponovno lahko pregledamo zgodovinske poskuse vzpostavljanja boljših produkcijsko-reprodukcijskih družbenih odnosov. Naše popotovanje po starih Tribuninih člankih v zvezi z ljudskimi preteklimi in polpreteklimi izbruhi pa se na tem mestu končuje. ∞**

MAPIŠI TA STAVEK NA TABLO STOKRAT

ponavljanje, vzgoja, disciplina, nasilje

MASTURBIRA: URBAN JAKŠA

Repetitio est mater studiorum. Repetitio est mater studiorum. Repetitio est mater studiorum. Ponavljanje je mati učenja oziroma študija, so trdili Rimljani in gotovo ste si navedeni in trikrat ponovljeni diktum zapomnili bolj, kot če bi ga prebrali le enkrat.

Če mora biti danes v luči liberalne vzgoje, ki se ji bomo posvetili nekoliko kasneje, poučevanje takšno, da je otroku všeč, torej zanimivo in celo zabavno, pa je tradicionalna vzgoja, od rimske do razsvetljenske in še naprej do naših babic in očetov, temeljila na disciplini. Kot v knjižici *Disciplina* kot pogoj svobode poudarja Renata Salecl, bi sodobna teza, da mora biti poučevanje zabavno, »bila težko sprejeta v času nemške klasične filozofije, ko sta filozofa Kant in Hegel razmišljala o vprašanju, ali ni ravno discipliniranje uma, ki poteka preko poučevanja težko razumljivih snovi (na primer latinščine), predpogoj za to, da bo um kasneje zmožen svobodnega razmišljanja«. K temu dodajmo še dejstvo, da je tradicionalna vzgoja pogosto temeljila na učenju podatkov na pamet (denimo poezije, latinskih citatov, imen, datumov in letnic) – gre torej za idejo, da naj bi discipliniranje skozi duhamorne in repetitivne vaje, ki posamezniku med socializacijskim procesom ne dajejo nikakršne svobode izbire in ne dovoljujejo nobene kreativnosti, privedlo do avtonomnega subjekta, sposobnega kritičnega razmišljanja. Hmmm, kako že?

Temeljna teza Kantove pedagoške teorije je, kot pravi Saleclovea, da je »disciplina pogoj vsakršnega izobraževanja in temelj celotne vzgoje. Vzgojo otroka namreč sestavljajo tri faze, ki postopoma vpeljujejo otroka v svet odraslih: prva faza je vzreja, nato sledi disciplina, vrhunec oziroma zadnja stopnja pa sta poučevanje in moralni trening.« Za Kanta »otrok še ni občan, ampak se šele oblikuje v občana – otrok namreč ne sme uporabljati svobodne volje, ampak se jo mora učiti uporabljati«, saj »do razsvetljenskega mišljenja lahko pridemo le preko mehanskega – preko drila in discipliniranja«. Pri tem se nam vsiljuje vprašanje, kako je mogoče skozi discipliniranje in prisilo, ki ne dopušča svobodnega razmišljanja med socializacijskim procesom, oblikovati svobodno razmišljajoči subjekt. Mar ni pot do svobode skozi metode, ki so tej nasprotni, tako, kot da bi se skozi laganje učili poštenja ali skozi nasilje učili nežnosti? Tu trčimo ob paradoks svobode, ki da bi se resnično vzpostavila in ohranila, zahteva vzpostavitev notranjih zakonov (nadjaz), oziroma kot pravi Rousseau v *Družbeni pogodbi*: »Slediti nagibom poželjivosti je suženjstvo, pokoravati se zakonom, ki si jih sam postaviš, pa je svoboda.« Kdor je podvržen omejitvam, oblikuje notranja pravila, ostane pa mu tudi nekaj manevrskega prostora za prakticiranje svobode. Kdor ni podvržen nikakršnim omejitvam, ne ve kaj početi z vso to svobodo in si bodisi omejitve na še bolj tiranski način postavlja sam bodisi ne ve, kaj hoče, ima težave pri zbranosti, ni sposoben vztrajati, se ni sposoben odločiti ipd. Ponavljanje torej deluje kot nekakšna fokusna točka, s pomočjo katere se subjekt orientira in usmerja. Z drugega vidika isto problematiko osvetljuje nevrofiziologija. Tako dr. Viljem Ščuka v intervjuju za *Dnevnikov Objektiv* 14. januarja 2012 meni, da če so vedenjski vzorci enaki, se pravi, če je vzgoja oziroma socializacija na vseh ravneh dosledna, se oblikujejo jasne možganske poti, nekakšne avtoceste, po katerih potujejo živčni impulzi. Če pa otrok dobiva iz okolja različne vedenjske vzorce, se v možganih oblikuje kup neprevoznih kolovozov, ki onemogočajo oblikovanje jasnih miselnih predstav. Ponavljanje se torej vpiše v nevrofiziološko strukturo telesa in je instrument osebnostnega inženiringa *par excellence*.

Permisivna vzgoja, ki je svoj dolgi pohod skozi institucije začela v sedemdesetih, v nasprotju s tradicionalno avtoritarno vzgojo temelji ravno na negaciji ponavljanja. Ponavljanje je prepovedano. Pri dihotomiji med tradicionalno-patriarhalno in permisivno vzgojo gre seveda za čiste, idealne tipe, ki v resnici ne obstajajo, razumimo jih torej bolj kot nekakšne asimptote, katerim se delovanje in vedenje lahko le približa. Pa vendarle je premik v diskurzu, ki zadeva vzgojo, očiten: otroka se vse bolj spodbuja k inovativnosti, originalnosti, ne k ponavljanju za drugimi, ampak k izražanju samega sebe, svoje originalnosti in neponovljivosti. Ta premik od ponavljanja k neponavljanju ustreza premiku od fordističnega k postfordističnemu tipu proizvodnje in od industrijske k postindustrijski družbi. Če je bistvo fordizma štančanje enakih proizvodov za tekočim trakom, torej večno ponavljanje, je bistvo postfordizma prilagajanje produkta individualnim zahtevam (personalizacija). Da ne bi kdo iz teh besed prehitro sklepal, da je permisivna vzgoja zaradi negacije ponavljanja bolj osvobajajoča, povejmo, da idealnotipsko ustvarja patološke narcise, ki so obsojeni na večno ponavljanje, kopičenje, konzumiranje. Če nas drugi ne bodo prisilili v ponavljanje, se bomo vanj prisilili sami oziroma naša libidinalna struktura. A pregloboko v psihoanalitične vode na tem mestu ne moremo in ne želimo zagaziti, zato se raje posvetimo ponavljanju, ki se odvija v šolah in univerzah.

Ponavljanje v polju vzgoje, poučevanja in izobraževanja ne nastopa le na ravni tradicionalnega kurikulumu, ki posameznika sili v repetitijo, ampak predvsem na ravni celotnega izobraževalnega sistema, ki zagotavlja določeno vrsto ponavljanja – ponavljanje razrednih odnosov iz generacije v generacijo, čemur pravimo tudi družbena reprodukcija. Pierre Bourdieu in Basil Bernstein sta med najpomembnejšimi avtorji, ki so izpostavili ta razredni vidik izobraževalnih sistemov. Po Bourdieuju je šolski sistem kraj pretvorbe kulturnega kapitala (dobre manire,

način govora, dovršen izbran okus) v simbolni kapital (učni uspeh, akademske titule in nazivi), na trgu pa se simbolni kapital seveda pretvori v ekonomski kapital, kar zaključuje krog družbene reprodukcije. Podobno trdi tudi Bernstein, le da Bourdieujev kulturni kapital pri njem nadomešča jezikovni kod – bodisi restriktivni, ki je značilen za otroke iz nižjih slojev, ali elaborirani, ki je značilen za otroke iz višjih slojev. Izobraževalni sistem deluje kot ojačevalec in pretvornik teh razlik in s pomočjo mehanizma ponavljanja na ravni kurikulumu ustvarja ponavljanje na ravni družbe. Ponavljanje torej ni zgolj instrument osebnostnega, ampak tudi in predvsem družbenega inženiringa. Četudi smo lahko upravičeno kritični do ideološko-razredne funkcije univerze, se moramo zavedati, da je porajajoča alternativa razredne selekcije na trgu delavne sile v kontekstu masovnega študija potencialno še veliko slabša. Z nižanjem akademskih kriterijev na univerzi (kar je v bistvu oblika permisivnega izobraževanja) ne izenačujemo študentov iz različnih socialnih okolij, ampak jih vse brez razlike potisnemo na trg in temu delegiramo pravico do produkcije razlik, vendar s pomembno razliko. To, kar bi naredila univerza na podlagi sicer razredno pristranske in precej navidezne *meritokratskosti*, to naredi trg na podlagi še bolj pristranske in zelo vidne *uporabnosti*.

Vaja dela mojstra; v športu, v glasbi, v obrti in še marsikje. Ponavljanje disciplinira telo in duha. Repetitivnost gibov krepi mišice, s ponavljanjem vedno iste partiture pridobimo tisti tako opevani občutek za izvedbo, ki se pogosto docela prisoja talentu. Pokazali smo sicer na problematičnost permisivne vzgoje, vendar pa to ne odpravi naše skepse do na ponavljanju utemeljene tradicionalne vzgoje. Mar ni v ponavljanju na delu neka čudna moč, prisila (pa tudi užitek, s katerim se na tem mestu ne bomo ukvarjali), neka, recimo s Foucaultom, mikrofizika oblasti? Ali ni repetitivnost instrument discipliniranja telesa in duha? Dovolj je, da se spomnimo na totalne institucije (zapor, psihiatrična bolnica, dom za ostarele), na ponavljanje vedno istega urnika, ob katerem človek po nekaj tednih povsem izgubi občutek za čas, hkrati pa je ves čas zaposlen, za kar skrbi podroben raspored časa. V vojski, ki je striktno hierarhična, avtoritarna institucija z jasno komandno linijo, ni nič drugače; urniki, drili, marši, sklece. Tovarna? Eno samo ponavljanje. Samostani? Enako. Ne nazadnje je tudi Pascal svojim sovernikom ob težavah z vero svetoval ponavljanje, saj je velel pasti na kolena, ponavljati iste molitvene obrazce znova in znova, in zagotavljal, da bo vera ob tem zagotovo prišla. Goebbels je nekoliko bolj odkrito menil, da če veliko laž pogosto ponavljamo, le-ta postane resnica. Kot vidimo, je ponavljanje univerzalni instrument utirjanja posameznikov v navade in rutine, v načine razmišljanja in delovanja. Gre za univerzalni oblastni mehanizem, za način discipliniranja, ki se ga brez razlike poslužujejo vsi družbeni podsistemi.

Da ugodim kontinuiteti (torej ponavljanju) ter zadostim Tribuninim uredniškim kriterijem, ki zahtevajo intelektualno masturbacijo na ravni vsebine in hipstersko mešanje literarnih prvin z intervencijo pogovornega jezika à la Marcel Štefančič, v tem odstavku poleg obravnave povezave med ponavljanjem in nasiljem namesto zaključka ponujam tudi *bricolage* naključnih kulturnih referenc. Da je ponavljanje tesno povezano z nasiljem in celo z mučenjem, dokazuje fant od fare, David Bowie, ki v skladbi *Repetition* poje ravno o primeru nasilja (moškega nad žensko, v tem primeru). Ponavljanje je ključen element tako fizičnega kot psihičnega mučenja: od vsakodnevno ponavljajočega se postrojevanja pred barakami v koncentracijskih taboriščih do ponavljajočega kapljanja vode na čelo azijskih zapornikov in do repetitivnega predvajanja slovenskih šansonov à la Dravski most na radiu po polnoči. Tantalu je jastreb vsak dan znova izkljuval jetra, Siziif pa je moral vedno znova in znova kotaliti skalo na vrh hriba. Ponavljanje vedno istega deluje odtujujoče (ali kakorkoli se že to napiše!). Vedno isti gibi za tekočim trakom v človeku ubijajo človeka. V iranskem filmu nasploh, v filmu *Blackboards* režiserke Samire Makhmalbaf posebej in v mnogih filmih Abbasa Kiarostamija ponavljanje simbolizira alienacijo, nezainteresiranost, nezmožnost osredotočenja in obup. Ponavljanje v dokumentarnih filmih ameriške produkcije meji že na absurd, saj se običajno špica v nekoliko krajši obliki skozi film ponovi vsaj pet ali šestkrat, kar kaže na izjemno odtujenost gledalcev, ki bodisi venomer preklaplajo po kanalih ali pa so skrajno nesposobni slediti zgodbi in jo je potrebno vedno znova povzemanati. V resnici je ponavljanje, ki se kot del vzgojnih, disciplinarnih ali celo mučilnih praks izvaja v družbenih institucijah, le močno (včasih do absurda) ojačano ponavljanje, ki nam je kot tako lastno vsem živim bitjem – namreč ujetost v cikle ponavljanja zadovoljevanja bioloških potreb. Nemara gre učinkovitost ponavljanja kot instrumenta mikrofizike oblasti pripisati prav temu, da se naslanja na realno obstoječo prakso ponavljanja, ki ga prakticiramo sami.

P.S: Upam, da se vam je branje *Tribune* že vpisalo v nevrofiziološko strukturo vašega telesa in da vas ne rabimo več prepričevati o smiselnosti vsakomesečnega obračanja pričujočih strani, ker vam je ob pogostem ponavljanju že prišlo v navado. ☺

Državo krast (6/16)
Ne. Ne.

tako v smislu »propagande« kot v smislu

rešitve gospodarske krize in opolnomočenja delavstva (da lahko sploh stoji, medtem ko se b oji). Danes zahtevamo nemogoče. Gospo-

darja in adrešenika. Marcel Štefančič Umor ga hoče, Jure Košir ga hoče, jaz ga hočem, tvoja mtka ga hoče. Toda.

Politična sila, ki želi osvojiti oblast v eni upravni enoti, ki želi z večjo legitimnostjo

YOU ARE HERE BECAUSE OF ME

DONT TRY TO REWAVE ME

The Making of 'Once is Nothing'*

*TWICE IS LESS: PONOVITEV NEKEGA ČLANKA – KOMENTIRANA IZDAJA^A

*Charles Esche in Maria Hlavajova**

**in Katja Čičigoj*

A. PONOVITEV:

DE-/REKONTEKSTUALIZACIJA:

1. tekst je iztrgan iz konteksta, 2. deli teksta so iztrgani iz tekstualnega konteksta, 3. sprotne opombe izvajajo nasilno rekontekstualizacijo. Drugače: ponovljeno je zgolj tisto, kar tipkarki teh sprotnih opomb koristi. Ponavlja-joč Deleuza: »Kako naj razložimo, da ponavljanje, ko se nanaša na ponavlja-nja, ko jih vsa zbere in mednje uvede razliko, hkrati pridobi strahovito moč selekcije? /.../ Selekcija se izvaja med ponavljanji: tisti, ki ponavljajo negativ-no, tisti, ki ponavljajo identično, bodo izločeni ... /.../ Negativno se ne vrača. Identično se ne vrača. Isto in Podobno, Analogno, Nasprotno se ne vračajo. Vrača se samo afirmacija, se pravi Različno, Nepodobno.« Gilles Deleuze, Razlika in ponavljanje, 447–452. Ponavljajoč samo sebe: de-/rekon-tekstualizirana ponovitev se kot produkcijski princip ponavlja tudi na ravni pričujočih opomb, ne le na ravni teksta, na katerega se lepijo.

mila 'da' ali vsaj 'da, vendar ...', saj se je zdelo, da ni nikakršne alternative. Brez možnosti učinkovitega opozicijskega gibanja bi kako kdorkoli vedel kaj, če sploh kaj, zanikati in za-kaj? Če si kljubovalno rekel 'ne', je to delovalo samozadostno in fanatično – prazna gesta ali nerazložljiv neuspeh pri poskusu izrabe tega, kar je vselej lahko dejanska priložnost. V preteklosti se je zavrnitev zdela lažja. Vsaj v kombinaciji z bolj splošnim upiranjem podrejanju silam dr-žave ali trga, ki je okupiral večino političnega in ekonomskega časa pred letom 1989, se je zdelo, da ima zavračanje več upravičenja in namena – lahko je celo bilo herojsko. Po neokonzervativni razglasitvi konca zgodovine pa mladi jezni psi niso imeli več istega ugriža; zdelo se je preprosto lažje strinjati se in prispe-vati k delovanju sistema na najboljši možni način za tiste, ki so bili vanj vplete-ni. A med nepreštevnimi 'da' -ji, ki so zaznamovali devetdeseta in se nadaljujejo danes, je soobstajala multituda majhnih, skromnih uporov specifičnim eksplo-atacijam in poskusov spremembe praznega vabila k participaciji v agonistični izraz tega, kar bi lahko bilo (bolje).^B

B »Opazili smo, da formula I prefer not to ni bila niti afirmacija niti negaci-ja. Bartleby 'ne odklanja, a tudi ne sprejema, pomika se naprej in se v tem pomikanju naprej umika nazaj' /.../ Formula je razdejalna, ker tako neu-smiljeno izključuje kar-raje-bi kot tudi karkoli, kar-raje-ne-bi. Ukinja člen, na katerega se nanaša in katerega odbija, a tudi drugi člen, ki ga je na videz ohr-a-njala in ki postane nemogoč. Dejansko doseže nerazločnost med njima: izdolbe nenehno rastočo cono nerazločljivosti, nedoločenosti med dejavnostmi, katerih raje-ne-bi in dejavnostjo, ki jo raje-bi.« Deleuze, Bartleby ali formula, Kritika in klinika, str. 108. Ali je mogoče reči NE še kako drugače kot tako, da rečemo tudi JA? Ali lahko Barleby reče 'Raje bi, da ne' še kako dru-gače kot tako, da je vsak dan na svojem delovnem mestu, kjer zahteve delodajal-ca sploh naredijo (ne)smiselno njegovo formulo? Ali je mogoče sploh karkoli reči (npr. to, da raje ne bi nič rekli) še kako drugače kot tako, da nekaj – rečemo?

kaj ključnih globalnih akterjev. Komodifikacija umetniških objektov je dosegla nivo učinkovitosti brez predhodnikov z bienali, ki so pogosto delovali kot tes-na polja za razvoj novih tržnih produktov.^C

C »Produkcija je temelj družbene homogenosti. Homogena družba je produktivna družba, tj. uporab-na družba ... Skupni imenoalec,

Charles Esche in Maria Hlavajova sta bila povabljeni, da kot predstavnika institucij Van Abbemuseum iz Eindhovna in BAK iz Utrechta prispevata k Bruseljskemu bienalu. Z razstavo 'Once is Nothing' sta poskusila iz svoje pozicije institucionalne odgovornosti poiskati odgovor na mimobežni značaj šte-vilnih bienalov in na njihovo ekonomsko motivirano zahtevo po modernizaciji.

Ta projekt je bil realiziran v spomin Igorju Zabelu. To je revidirana verzija teksta 'Once is Nothing', ki je bil objavljen kot insert k Ar-tur Žmijewski: 'The Social Studio' v Nealeter 2008 #1, BAK, basis voor actuele kunst, ok-tober 2008.

'Samo reci-te da ...' Ali ni to moto naše post-1989 dobe? Generacija devetdesetih je odraščala s tem, da je govo-ri-la 'da' ali vsaj 'da, vendar ...', saj se je zdelo, da ni nikakršne alternative. Brez možnosti učinkovitega opozicijskega gibanja bi kako kdorkoli vedel kaj, če sploh kaj, zanikati in za-kaj? Če si kljubovalno rekel 'ne', je to delovalo samozadostno in fanatično – prazna gesta ali nerazložljiv neuspeh pri poskusu izrabe tega, kar je vselej lahko dejanska priložnost. V preteklosti se je zavrnitev zdela lažja. Vsaj v kombinaciji z bolj splošnim upiranjem podrejanju silam dr-žave ali trga, ki je okupiral večino političnega in ekonomskega časa pred letom 1989, se je zdelo, da ima zavračanje več upravičenja in namena – lahko je celo bilo herojsko. Po neokonzervativni razglasitvi konca zgodovine pa mladi jezni psi niso imeli več istega ugriža; zdelo se je preprosto lažje strinjati se in prispe-vati k delovanju sistema na najboljši možni način za tiste, ki so bili vanj vplete-ni. A med nepreštevnimi 'da' -ji, ki so zaznamovali devetdeseta in se nadaljujejo danes, je soobstajala multituda majhnih, skromnih uporov specifičnim eksplo-atacijam in poskusov spremembe praznega vabila k participaciji v agonistični izraz tega, kar bi lahko bilo (bolje).^B

Razdejalna formula nedoločenega, niti afirma-cija, niti negacija (ali kako vztrajati v parado-ksu): »How to say NO while still saying YES.« Ta pozicija ambivalentne nerazločljivosti je ne-mara Razlika, ki jo pričujoča ponovitev vrača. Nenadoma je jeseni 2008 politična ekono-mi-ja vdrla nazaj na svetovno prizorišče, kot da nikoli ne bi bila odsotna. /.../ Med hitro de-flacijo bančnih kreditov in prenapihnjnimi upravniškimi egi smo nenadoma lahko s pre-novljeno jasnostjo spremljali manevre naših demokratičnih predstavnikov, zaposlenih s podpiranjem sistema, ki naj bi se po njih-o-vih zagotovilih ravnal po naravnih zakonih. In prav v tem trenutku, povsem naključno, se je odprl nov bienale v Bruslju. To je bil že ničkoliki mednarodni festival sodobne ume-tnosti, ustvarjen, da zapolni naš kultiviran prosti čas, ki je kot mnogi drugi vzniknil v a-historičnih letih 1989–2008. /.../ V začetku l. 2008 je bil globalizirani kontekst sodobne umetnosti, v katerem smo delovali znotraj institucij, kontekst uspešnega umetniškega trga in aktivne komercialne galerijske scene, ki sta pripisovala bolj malo vrednosti prizna-nju ali podpori javnih institucij z izjemo ne-

kaž ključnih globalnih akterjev. Komodifikacija umetniških objektov je dosegla nivo učinkovitosti brez predhodnikov z bienali, ki so pogosto delovali kot tes-na polja za razvoj novih tržnih produktov.^C

Oba se tudi ubadava z vprašanjem spomina in ohranjanjem tega, kar je obstajalo, bodisi objektov v umetniški zbirki, arhivov, diskur-

temelj družbene homogenosti in aktivnosti, ki iz nje izhaja, je denar, tj. preračunljiv ekvivalent različnih proizvodov kolektivne aktivnosti /.../ Po presoji homogene družbe je vsak človek vreden toliko, kolikor proi-zvede; z drugimi besedami, preneha biti samolastna eksistenca.« (George Bataille, Visions of Excess, 138)

D Ponavljanje, ki generira spomin; 'Once is nothing' ni edini poskus zgodovinenja kuratorskih praks in ohranjanja 'vednosti', ki jo te prakse proizvajajo. Zgovorni naslov nedav-ne razstave v Van Abbemuseum v Eindhovnu: Time Machines Reloaded. Vzpostavitev MOME v New Yorku, ku-ratorska praksa Line Bo Bardi v muzeju v Sao Paolu, načrt za konstruktivistični muzej ruske avantgarde ... Kuratorska praksa kot nov umetniški objekt?Ali ponovitev, ki afirmira tisto, kar bi brez vračanja utegnilo ostati nepovratno? Ponovitev: niti afirmacija niti negaci-ja; zgolj samokompromitirajoče giba-nje formule, ki proizvaja nedoločnost: »How to say NO while still saying YES?«

F Ali hujše: dokazi na 'prizorišču zločina'. Glej: Anthony Marcelli-ni, Even a Perfect Crime Leaves a Trace, 2012. Ne kurator kot umetnik, ampak umetnik kot kurator preteklih kuratorskih praks. Še en poskus samo-zgodovinenja nekega muzeja (Muzej umetnosti v Goteburgu, Švedska). Bizarno delovanje principa selekci-je v ponavljanju: kar je ponovljeno, tu ni vednost (diskurz), ki so jo pretekle kuratorske prakse proi-zvedle, pa tudi ne njihovo arhivsko zaledje. Ponavlja se fragmentarno, marginalno; iz velikih zgodovinskih naracij izključeno (drobne tatvine, vandalizmi; skrivnostne smrtne okoliščine, izgube in poškodbe predmetov). Skorajda Foucaultov-ska selekcija zgodovinskega mate-riala, a z ne ravno Foucaultovskimi konsekvencami: ob ponovitvi so vse historične kuriozitete rekontekstu-alizirane v okvir precej poljubne detektivske naracije: galerija postane 'prizorišče zločina'. Kako iz ničā narediti nekaj (umetniški objekt)? Kako sodobno umetnost približati ob-činstvu (s trivialno okvirno naracijo)? Ali pa vendar, kako selektivno vračati tisto, kar povečini ni zgodovinjeno in ostaja nepovratno (drobne vandaliz-me, pa tudi nevidno delo tehnikov, postavljalcev, čistilcev v galeriji)?

Državo krast (7/16)
Ne. Ne.

od trenutnih bebecv ukrasti državo, mora nujno obljubiti nekaj, česar ne more izpolniti. Pristati mora na dispozitiv konkurenčnosti, rasti, BDP itd. btk. tmb. ščf. Mislite, da bi kdo volil krenko, ki bi dejala: »V bistvu ne bo nič bolje, dokler ne obračunamo z globalnim kapitalom, ne le v Sloveniji, pač pa tudi na evropskem nivoju, če ne celo svetovno ...« Kako žalostno in ne-močno bi izgledala ena – ali pa tri – periferne evropske države, ki bi v Bruslju, Strassburgu in Berlinu zahtevale obrat ekonomske paradigme? Mislite, da je lahko biti demokratična (samoupravlja-nje, planiranje, neposredna demokracija) država v svetu, kjer demokratičnost (ekonomska in strogo politična) niža bonitetne ocene? Takšna je tragika vpetosti v globalni produkcijski sistem, v Evropsko skupnost, v IMF, ECB, WB in kar je še tega – tako gre naša vez z rodno zemljo.

zov ali oblik vednosti, ki jih vsak od nas želi proizvesti. Brez preživetja tovrstnih projek-tov in produktov naša aktivnost ne bi ime-la več smisla, kot vsak drugi fenomen v tej mimobežni spektakularni kulturi dogodka, v kateri vsaka produkcija skuša zasenčiti ali izbrisati predhodno.^D Onkraj naših lastnih aktivnosti ta vpraša-nja prinašajo nadaljno zaskrbljenost gle-de vrednosti kuratorskih praks na splošno – njihove hitrosti, neizčrpnosti in pogosto psevdooriginalnosti.^E

E »Umetniki na Zahodu niso leni in zato niso umetni-ki, ampak bolj producenti nečesa /.../ Njihovo ukvar-janje z nepomembnimi stvarmi, kot so produkcija, promocija, galerijski sistem, muzejski sistem, sistem tekmovanja (kdo je prvi), njihova skrb za objekte, vse to jih odvrča od lenobe, od umetnosti. Tako kot je denar zgolj papir, je galerija samo soba.« Mladen Stilinović, The Praise of Laziness. Ponovitev, da izluščimo razliko: kar Stilinović piše o umetnosti na Zahodu v 90-ih, 15 let kasneje gotovo ve-lja tudi za večino umetniških praks na bivšem Vzhodu – kot je že sam napovedal.

Pa vendar, od teh razstav pogosto ne ostane kaj več kot črepinje in trofeje, če si sposodi-mo arheološko oz. etnografsko dikcijo.^F

Pa vendar, v nasprotju s tem, vsaj del-nim vpisom zgodovine, so svetovni bienali – lahko bi rekli kar stroji za razstave – po definiciji usmerjeni k logiki dogodka, tako da brišejo lastno preteklost, da bi uokvirili neprimerljivo novost naslednjega projekta na vrsti ...

'Once is Nothing', razstava, ki temelji na dru-gi razstavi iz nekega drugega bienala, je bila (logični) rezultat. Že zgodaj se je iz najinih pogovorov izluščila razstava 'Individualni sistemi', ki jo je kuriral Igor Zabel za Beneški bienale nekaj let prej, kot ena najbolj natanč-nih kuratorskih izjav o vprašanju moderne v zadnjih letih /.../ V tem inovativnem konte-kstu se je Zabelova nepretenciozna razstava nekako izgubila v kakofoniji spektaklov, ki so jo obkrožali. /.../ V nasprotju s temi je 'In-dividualni sistemi' vztrajala s serijo starejših konvencij razstavljanja, ki so v imenu razsta-vljenih umetniških del terjali čas, prostor in koncentracijo gledalca. Najin projekt, 'Once is Nothing', je poskušal rekonstruirati učinek razstave 'Individualni sistemi' z reprodukcijo določenih vidikov njene materialne in infor-macijske strukture. Morda smo predvsem po-skušali ujeti kvalitete časa, prostora, koncen-tracije in celo bistrournosti, ki jo je razstava predstavljala. Medtem ko je temeljila na ute-lesitvi razstave iz l. 2003, se je 'Individualni sistemi' v Bruslju pojavila kot interpretacija arhitekture prvotne razstave brez prisotnosti samih umetniških del, s čimer je puščala pra-zninam na steni, da spregovorijo za umetnost, ki je odsotna v materialnem smislu, ampak, upajmo, nadvse prisotna v svoji odsotnosti.^G

Državo kragt (8/16)
Ne. Ne.

Ponovno je treba izbrati nemogoče. In kar bo res postalo nemogoče, bo zavrniti tisto, kar se bo kazalo kot nujno in edino zveličavno. Edini izogib samomoru je pustiti, da nam še enkrat ukradejo državo. Ter ostati v o-poziciji. V poziciji izgradnje novega. Zajadrti na vetru vstaje ne pomeni nujno zmagati na volitvah. Pomeni postati pro-fessional againsterica, ki ravno prav ignorira establishment (začenši z Gargamelom) in gradi hm ... evropsko mrežo levih alternativ, mrežo velikih ambicij?
Dedek mraz pravi: »Vstajnice in vstajniki, na krilih naše moči ustanovimo direktno demokratično družbeno-politično-umetiško-ekonomsko-antikapitalistično organizacijo

prvi niti drugi niti tretji ne vlečejo pravih niti, pač pa niti vlečejo njih, če izpeljava resničnih reform zastane zaradi strukturne pogojenosti parlamentarne demokracije in globalne vpetosti, mar ni to še hujši politični samomor, kot če nihče ne zajadra na vetru vstaje? Tako kot se ne greš tepst s policaji, če nimaš lastnih tankov, tako tudi ne greš prevzet države, če že nimaš svoje (»state« within a »state« within a »state« within a »state« within a »state« within a »state«)? Socializacija v novo ureditev mora potekati vzporedno z vzpostavitvijo nove ureditve? Vzpostavljanje hegemonije je dolgotrajen proces in manj nasilno je izvedena od spodaj kot od zgoraj? Ljudje se raje pridružujejo idejam, dokler še niso vladajoče? #professional againster

Torej. Danes, ko nad nami kot nad Demoklejem visi slonov kurac ponovitve, ko se zdi, da je čas, da končno ponovimo Marxa, SFRY, Lenina, anarhizem, Evropsko unijo, samoupravljanje, osamosvojitve – na karkoli že tripate – Z RAZLIKO, danes, ko se zdi, da je treba vzeti vajeti zgodovine v svoje roke, ko vemo, da je »odrešenik« že med nami, je še enkrat več treba izbrati težjo pot. Ne razgrabiti tiste tone čokolade, ki si jo želite že od oktobra in jo razmazati po organih ugodja, ne pustiti, da vam pride, potem ko ste masturbirali od januarja leta 2011, ne začeti častiti novih malikov. Ne. Odgovor na vprašanje naše generacije so ti. Blue balls.

Državo kragt (INTERMEZZO A)
Ne. Ne.

Odrešitev je hkrati poguba. Vse pametne stranke dobro vedo, da je trenutno najslabša pozicija hmm ... pozicija – da je torej v tem trenutku najbolj neumno vladati. Vladati v nacionalni državi na demokratičen način in brez manipulacij, danes pomeni vnaprej izgubiti. Čas, v katerem živimo, je čas »profesionalnih againsterjev«. Tako v politiki kot v umetnosti, v medijih, pr seb doma in pr frizerju (v bistvu ne no, pr frizerju ne).

Kot vedno je treba biti previden in zapisati, da »seveda« nihče ne »pričakuje«, da lahko s prevzemom oblasti v eni državi rešimo svet. Pravo vprašanje je, če je to pravi-prvi/prvi-pravi korak? Če ljudje po štirih letih spoznajo, da niti

Državo krast (INTER.MEZZO B)

Ne. Ne.

POMOŽIMO
PRIHODNOST

Državo krast (9/16)

Ne. Ne.

(recimo ji stranka), s katero ne kandidiramo na volitvah.«

In da ne bomo preveč megleni: Organizacija, ja! Gradnja novih

produkcijskih načinov in ekonomske participacije, ja!

Prevzem in transformacija spojev med oblastjo in vednostjo, ja!

Ustanavljanje thin&tankov, ja! Socializacija ljudi v novo poli-

tiko, ja! Grajenje močnih transnacionalnih alians, ja!

Ko Grgamel je sam doma

Grgamel spermo grrglja

grrd kot je še smeje se

Državo kragt

Ne. Ne. (10/16)

da grr do *banke* sliši se.

Veste, kaj se ful ponavlja? – *Najprej kot tra-*

gedija, nato kot farsa. Najprej kot tragedija,

nato kot farsa. Najprej kot tragedija, nato kot farsa.

Najprej kot tragedija, nato kot farsa. Najprej kot

H Reduktivno bi bilo, če bi »relativni praznosti« razstave pripisali zgolj določeno izjavo o (hiper)produkciji sodobne umetnosti. Praznina razstavnega prostora je predvsem izkustvo, kajpak, per negati-onem: praznost, kjer bi morala biti polnost. Gre za izkustvo »kvalitet časa, prostora in kontemplacije,« ki ga je sodobna kulturna hiperprodukcija domala izbrisala: prazni tek časa, odvečnost.

»Heterogeni svet vključuje vse, kar izhaja iz neproduktivnega potroška /.../ Ta sestoji iz vsega, kar homogena družba zavrača kot odvečno. /.../ He-terogena realnost je realnost sile ali šoka.« (Bataille, Visions of Excess, 142-143)

Ponovitev Bataillea (z razliko): kar homogena druž-ba izključuje, je »neproduktivni potrošek« – ta ima ravno nasprotno funkcijo kot sprejeta oblika potrošnje, ki je motor nadaljnje produkcije. Gre za potrošnjo (bogastva, energij, časa), ki je radikalno neuporabna, sama sebi namen, družbena aktivnost, ki ne more biti valorizirana. Za Bataillea so to religiozni kulti, darova-nje, žrtvovanje, iracionalna razsipnost, umetnost ... Je v kontekstu, ki vsa ta izkustva spreminja v prvo vrsto uporabne potrošnje, nemara prav minimum izkustva, prazni prostor in odvečni čas, lahko neke vrste nepro-duktivni potrošek, ki deluje na način »sile ali šoka« ? Odgovor na to vprašanje je nujno kontekstualen – »ne-produktivni potrošek« ni toliko substancialna katego-rija (za kakšno dejavnost gre), temveč funkcionalna: kako deluje. Kaj je danes ne-funkcionalno?

Prazni tek časa, ki zareže v homogenost produk-tivistične realnosti? Stilinovičeva definicija lenobe – predpogoj za umetnost (in ne produkcijo).

K Ponovitev torej:

»In vedno velja, da ponavljanje vsebuje razliko znotraj istega gibanja (ne kot akcidentalno in zuna-njo različico, ampak kot svoje osrčje, kot bistveno različico, ki ga sestavlja, kot premestitev in preoble-ko, ki ga tvorita v vlogi razlike, ki je sama divergen-tna in premeščena /.../ Isto nikoli ne bi izstopilo iz sebe in se razporedilo v več 'podobnih' v cikličnih menjavanjih, če ne bi bilo razlike, ki se premešča po teh ciklikih in se preoblači v to isto ter tako dela ponavljanje imperativno, a ga predaja le kot golega za zunanjega opazovalca, ki misli, da različice niso bistveno in da bore malo spreminjajo tisto, kar vendarle sestavljajo od znotraj.« Deleuze, Razlika in ponavljanje, 439–440.

L »RAJE BI, DA NE ostaja kabalistična formula, tako kot formula Človeka iz podtalja, ki ne more preprečiti, da 2 in 2 ne bi bilo 4, vendar se s tem ne SPRIJAZNI (raje bi, da bi 2 in 2 ne bilo 4).« Deleuze, Bartleby ali formula, Kritika in klinika, str. 108.

J Ponavljanje je časovna kategorija. Ponavlja se lahko zgolj tisto, kar se je nekoč zgodilo. Objekt, izjava, tekst so bodisi identični s seboj bodisi to niso; njihova reprodukcija je bodisi reprezentacija bodisi gre za ponovitev dogodka njihove produkcije, izjavljanja, kreacije, prezentacije, recepcije. In prav v kolikor dogodek – katerega imanentni princip je akcidenca – se vselej ponavlja z razliko. Umetniška razstava, ki je ponovljena, tako ni več niti a) nevtralni in nevidni okvir umetniških del, niti b) novodobni umetniški produkt (»kurator kot umetnik«), temveč je določen časovno-prostor-sko umeščeni dogodek, ki s svojo razmestitvijo in ponovitvijo postane performativna gesta. Beti Žirovc l. 2011 kuratorsko gesto 'Once is Nothing' vključi v Mednarodni grafični bienale, posvečen dogodku. Je reprezentacija ponovljene razstave na način prazne stene dejansko še umetniška gesta? Smo spet pri vprašanju, kako karkoli reči drugače kot tako, da to dejansko – rečemo (predstavimo, razstavimo, objavimo)? Pa vendar – nedoločnost ni vseenost ... Nemožnost kategorične negacije ne pomeni, da ni nikakršne razlike med ponavljanjem formule "Saying No while still saying Yes", ki nas umešča na spolzki teren nedoločnosti, ter reprezentacijo te formule, ki pravzaprav ni več ponovitev (dogodka), temveč razstavljanje objekta (razstave kot objekta). Namesto »relativnega zavračanja« nereflektivna afirmacija? Ali če ponovimo Deleuza: princip selekcije deluje ravno med različnimi principi ponavljanja: ponavljanje Istega (identiteta objekta; razstave kot objekta) proti ponavljanju Različnega (razstave kot dogodka, ki se vsakokrat nujno zgodi na drugačen način). Re-/dekontekstualizacija, ki dogodek vrača tako, da z neogibnimi kontekstualnimi akcidenkami proi-zvede nov dogodek, postane nujna tehnologija za vračanje Različnega.

'Once is Nothing' je bila torej na prvi pogled relativno prazna razstava. V tem smislu je soočala gledalca s pričakovanjem, da je ogled razstave neke vrste turistični ogled. ^{**H**}

To površno zavračanje – ta 'reči ne' medtem ko še vedno delujemo – je imelo zelo jasen namen. Po eni strani je bil to način, da nakaže-mo zoperstavljanje zahtevam spektakla, mora pa biti veliko več kot to, če naj bo uporabno. ^{**I**}

Kar smo postavili v prostoru – stene, naslove, tekste, svetlobo – je bila /.../ infrastruktura razstavljanja, ki jo umetniška dela kot potrošne dobrine ali vizualni simboli pogosto prikrivajo. Pa vendar je prav ta infrastruktura s svojimi konvencijami, ki se nanašajo na privajene prostore umetnosti, bodisi muzeja, umetniškega centra ali bienala, ključna za vsak premislek o institucionaliziranem statusu umetnosti in za začetek naslavljanja drugačnih oblik produkcije in prezentaci-je. Postavitev teh prostorov je poskušala prinesiti živeto, oprijemljivo izkustvo relativnega zavračanja, da bi spodbudili nekaj drugega od tistega, kar se pričakuje – odmik pozornosti, ki pristane na tem, kar dobesedno podpira in leži za samimi umetniškimi deli.

Einmal is Keinmal

V nasprotju z drugimi načini umetniškega izražanja – gledališčem, glasbo in celo literaturo – možnost ponovitve ni vpisana v samo na-ravo prakse razstavljanja. Razstava se zgodi enkrat. ^{**J**}

Če verjamemo reku Einmal is keinmal, ki ga je tematiziral romanopi-sec Milan Kundera, da lahkost enkratne odločitve le-to naredi nepo-mebno v kakršnikoli širši shemi vrednot – enostavno, da če se je raz-stava zgodila zgolj enkrat, je kakor, da se sploh ne bi zgodila – potem je ponovitev osrednjega pomena. /.../ Vendar pa /.../ je po Deleuzu ponovitev intimno zvezana z razliko; zgolj ko je razstava 'ponovljena kot nekaj drugega', se torej lahko v polnosti izrazijo njene lastnosti. ^{**K**} Vendar pa se to zoperstavlja ekonomskemu imperativu inovacije, na katerega se većinoma odzivajo utemeljitelji in organizatorji bienalov. Nova naročila, nove države, nova razstavišča nova občinstva so pre-vladujoče mantre. /.../ Ne želimo se odpovedati možnosti 'novosti'; sodobna družba, posebno na nekdanjem Zahodu, nedvomno obupno potrebuje novo politično imaginacijo, zlasti z ozirom na nedavne ekonomske dogodke. Kako razrešiti ta paradoks, ali bolj uporabno, kako živeti znotraj njegovih napetosti, je polje, na katerem je potreb-no graditi strategije za sodobnost. 'Once is Nothing' je bil singularen in kontekstualen poskus iskanja poti, da naslovimo ta problem. Niti z afirmacijo novih vrednot produkcije razstav, niti s ciničnim zavrača-njem in razglasitvijo, da VEMO BOLJE – razstava je skušala politizirati morebitnega obiskovalca z mešanico razumljive frustracije in z iskri-co zanimanja. Pravimo ne, tako da še vedno pravimo da, kot smo bili verjetno domala vsi primorani od l. 1989. ^{**L**}

Namesto zaključka

Če se ponovno sklicujemo na besede Igorja Zabela 'Če se zavedamo situacije, v kateri živimo, ne moremo preprosto nadaljevati s produk-cijo, prezentacijo ali opisovanjem umetnosti, kot da se ne bi nič zgo-dilo', pa naj bo to v svetu umetnosti ali svetu širše. ^{**M**} ^{**∞**}

M Ponovitev kot (anti)produktivna lenoba ali »neproduktivni potrošek« ni niti poljubno orodje za določeno performativno gesto niti sama sebi namen (ne gre zgolj za to, da je potrebno ponoviti točno določen dogodek razstave ali umetniško gesto; obenem pa nikakor ni poljubno, kaj konkretno je ponovljeno). Ponovitev prav s svojo ne-novostjo in ne-identičnostjo naslavlja vprašanje umetniške dejav-nosti v trenutnem politično-ekonomskem kontekstu; in obenem vprašanje o tem, kako o tem govoriti drugače kot tako, da o tem govorimo: »How to say no while still saying yes.«

In za konec – namesto konca – ponovitev ponovitve: »Malevič je napisal tekst z naslovom Lenoba- prava resnica človeštva (1921). 'Socializem, ki prinaša osvobo-ditev nezavednega, obenem prezira lenobo, ne da bi uvidel, da ga je prav lenoba rodila; v svoji norosti sin prezira svojo mater kot mater vseh pregeh in noče odstraniti nalepke; v tej kratki notici želim lenobo oprati nalepke sramote in jo razglasiti ne za mater vseh pregeh, temveč nasprotno, mater vse popolnosti.' Naposled, da ostanem len in zaključim: ni umetnosti brez lenobe.« Stilinović, The Praise of Laziness.

G MSUM s svojimi ponavljanji ni edini kre-ativni ponavljalec formule 'prisotnosti v od-sotnosti' v našem prostoru. aksioma je lani proizvedla dve razstavi brez proizvodov:

1. prazne stene Samostojne razstave Vuka Ćosića in Žige Turka, ki je odsotnost najbolj neposredno navezala na politično-eko-nomske pogoje produkcije umetnosti v tistem trenutku (državno projektno finan-ciranje oz. njegova odtegnitev kot sredstvo politične manipulacije);

2. prostore galerije, ki z (ne?)povezanimi materialnimi ostanki (npr. ženskimi nogavi-cami) dokumentirajo samo-izbris zgodnjih net-art projektov Igorja Štormajerja, ki so po spremembah protokolov delovanja svetov-nega spleta (inovacija) zastarali. Bolj kot z najlonkami napolnjene stene galerije je ne-mara zgovoren naslov: Make Love Not Art. Ponovitev: da bi rekli ne, je potrebno reči (da): da bi dokumentirali samoizbris ali opozorili na nemožnost produkcije ume-tniških del, je potrebno novo razstavo – sproducirati. To nikakor ni sodba – gibanje fomule nedoločnosti je strukturna nujnost kulturne produkcije, ki jo vseskozi pona-vlja tudi pričujoča komentirana izdaja po-novljenega članka. »How to say No while still saying Yes?«

I »Ni namreč drugega estetskega proble-ma kot vključevanje umetnosti v vsakda-nje življenje. Bolj ko se naše vsakdanje življenje kaže kot standardizirano, stere-otipno, podrejeno pospešeni reprodukciji objektov potrošnje, bolj se mora umetnost navezovati nanj in mu iztrgati tisto majh-no razliko, ki po drugi strani in sočasno igra med drugimi ravnmi ponavljanja, /.../ estetsko reproducirati iluzije in mistifika-cije, ki so realno bistvo te civilizacije, da se nazadnje izrazi Razlika s silo jeze, ki je prav tako ponavljajoča se in zmožna vpe-ljati najnenavadnejšo selekcijo /.../ Vsaka umetnost ima svoje medsebojno preplete-ne tehnike ponavljanja, katerih kritična in revolucionarna moč lahko doseže najvišjo točko in nas odvede od turobnih pona-vljanj navade h globokim ponavljanjem pomnenja.« Gilles Deleuze, Razlika in ponavljanje, 444-445.

PONAVLJANJE POLITIČNEGA DOKLER ME POSTANE PROTI-POLITIČNO

PIŠE ASJA HRVATIN

V Cankarjev dom pridem z odporom, priznam. Razmišljam o svojem mazohizmu, ki me sili, da se udeležujem dogodkov, za katere vem, da me bodo do konca zafrustrirali, vrgli v napol psihotično-agresivno, napol avtistično stanje. Razmišljam o politični poziciji, ki bi jo bilo konstruktivno zavzeti v kontekstu, v katerega se razvija vstaja.

O umeščenosti v družbo in izogibanju marginalizaciji, o prevešanju moči znotraj vstaje, zapiranju prostora, izginjanju osvobajajočega, skupnostnega, o instrumentalizaciji, o korektnosti, o težnjah po poenotenju, o kriminalizaciji vstajnic in vstajnikov, o predstavnilstvu, o represiji, o (samo)cenzuri vstaje. Malo razmišljam tudi o ponavljanju, rekonstrukciji dogodkov, ker se je pričujoča javna tribuna Društva slovenskih pisateljev »Slovenska kultura sredi razpada vrednot« promovirala kot obujanje tradicije s konca osemdesetih let, ko so se podobni dogodki z istimi udeleženci že dogajali. Problem ponavljanja takšne (politične) vrste je v pomanjkanju aktualizacije konteksta in temeljitem premisleku forme, vsebine, udeležencev in možnosti identifikacije vstajnic in vstajnikov z njimi. Na to kaže že verjetno dobronamerno, pa vseeno nekorektno, prenagljeno in nespoštljivo podpisovanje različnih naguglanih iniciativ na izjavi za javnost DSP. Problematizirati je potrebno tudi nezmožnost uvida v pluralnost, heterogenost in procesnost dogajanja na ulici, in težnjo po hierarhizaciji političnosti: med delovanjem na ulici (pojmovanem kot predpolitičnim) in tistim »tazaresnim«, ki zajema artikulacijo (poenoteni, kajpada) zahtev in oblikovanje političnega programa nove stranke, v najboljšem primeru takšne, ki bo vkoreninjena v gibanje in uvajala neposredno demokracijo.

Pridem torej v Cankarjev dom (z odporom, z mnogimi razlogi za nenavdušenje že pred samim začetkom in naraščajočim glavobolom), v preddverje oz. tisti brezzračni prostor z velikim šankom in bizarnimi ogledali na stropu pred Linhartovo dvorano. Vstopam v prostor, ki je večini sicer nedostopen, zaprt. Elitistična institucija, s sedežnim redom, minutažo, »usual suspects« obiskovalci, drago pijačo. Potikam se naokrog in iščem znano faco, ob kateri bi zelenost mojih las malo manj bila navzven, in v upanju, da staknem kako karto (ker seveda, kljub nenaklonjenosti elitizmu in zaprtim institucijam, prevlada mazohizem, ki zahteva, da se uklonim pravilom in trgalcu kart pokažem listek. Jebenti, danes majo vsi večjo moč od mene). Na koncu uspem dobiti karto na vrhu tribune, strateška pozicija blizu vrat in veceja. Na moji levi po stopnicah sedijo Kombinatke v rdečem (kasneje sem razmišljala, kako kontekstualizacija pesmi upora v omenjeni prostorčas spremeni njihov naboj in ga morda celo razvrednoti), malo naprej Siniševi dredi, kak znan obraz DPU-jevca, na odru za podolgovato mizo pa Venó Taufer. V uvodnem nagovoru, ki začrta in uokviri celotno razpravo, izpostavi pomen kulture pri oblikovanju nacionalnosti in temeljnih vrednot, h katerim se moramo vrniti. Popelje nas skozi zgodovino za »slovenstvo« pomembnih tekstov, od Primoža Trubarja, prek Vodnika in Prešerna do desetih točk OF in Majhniške deklaracije. Kritičen je do strankokracije, ki onemogoča pluralnost političnih strank in pojmuje današnji dogodek kot priložnost za dialog med razdrtimi deli civilne družbe in vzpostavljanje skupne artikulacije zahtev. Problematiziramo lahko že izbiro izraza ‚zahteva, zahtevati‘, saj v sebi vedno vključuje drugo stran z večjo pogodbeno močjo, ki mora zahtevam ugoditi, da bi se stanje, na katero se zahteva nanaša, spremenilo – mislim, da je veliko bolj osvobajajoče govoriti o ponovnem prilaščanju tistega, kar je legitimno, in s tem delegitimaciji oblasti, katere obstoj ne sme več biti predpostavljen. In vendar je v tem primeru etimologija zanemarljiv problem, saj uvodni ton nagovora začrta tudi druge, bolj zaskrbljujoče smernice: izbruh nacionalizma in državotvornosti, ki pojmujeta kot korenite družbene spremembe vračanje k etiki, morali, vrednotam slovenske kulture, kot temeljni izhodiščni dokument družbene prenove pa je pojmovana Ustava, »naš biser«. Nepravičnosti, izkoriščanja, strukturno nasilje nad celimi segmenti prebivalstva so izpostavljene kot anomalije sicer dobro zastavljene nacionalne tvorbe – četudi je veliko govora o izbrisanih in izkoriščanih

migrantskih delavcih, razkuri občutek, da so življenjske zgodbe instrumentalizirane (ali to vsaj poskušajo biti) za potrebe novo-nastajajočega političnega projekta. Nadalje je zaskrbljujoče vsiljevanje poenotenja: ne le, da je nekam neokusno, da je govora o skupnih ciljih, ki naj bi potencialno zadevali celotno populacijo, v majhni skupini, ki izključuje in ne dosega prav tistega dela ljudi, ki dnevno izkušajo sistemskost izkoriščanja in nasilja, temveč je tudi zmotno misliti, da je možno heterogenost uličnih krikov poloviti in ukalupiti. Pri tem bodo iz poenotenja vedno izpadle tiste zahteve, ki so manj všečne, ker zares prevprašujejo nekatere temelje: vprašanje položaja žensk (čeprav je bilo, med pričakovano prevladujoče moško govorniško zasedbo, dobrodošlo slišati tudi ženske, ki so poudarjale prav te teme), neplačana dela v senci, norost in življenje v skupnosti, dekriminalizacija vseh vstajniških praks. Že od samega začetka manjkajo vstajam transnacionalne ter socialne vsebine – pozablja se globalni kontekst finančnega kapitalizma, diktata Trojke, povezanost med dolžniškimi razmerji in izginjanjem demokracije, vračanje k temu, kar zares pomeni »Ne bomo plačali vaše krize!«. Manjkajo artikulacije brezperspektivnosti, prekernosti, discipliniranih teles v zamegljujočem diskurzu *pro et contra* Janša. Ob dogodkih, kot je Zbor za republiko, ki se je zgodil kasneje na isti dan kot vstaja, je v takšen diskurz zlahka zdrsniti. In vendar, čeprav je moja osebna zgodovina kratka, lahko rečem, da ni bilo moje življenje bistveno boljše pred enim

letom, ko se je na političnem prizorišču rekonstruirala desnica. Dokapitalizacija banke kot simptomatični prvi člen verige, ki potegne za sabo varčevanje, izginjanje socialnih pravic in solidarnosti, predstavlja zame tisto žarišče upora, na katerega se premalo osredotoča. Forma, ki centralizira, ki vzpostavi delitev med govorce in poslušalci, in uvodni nagovor sta zarisala vzdušje, ki je zakrilo vse ostalo in iz dogodka, ki je želel biti političen, naredilo proti-političnega. Debata, ki naj bi se zgodila med celotnim občinstvom in naj bi zajemala drugo polovico dogodka, je bila okrnjena na nekaj intervencij posameznikov med govori, ki so bile hitro odpravljene, ter na samem koncu na nekaj ključnih nastopov, ki so se odzvali na povedano.

Po treh urah in pol v vroči dvorani brez zraka, brez alkohola (pametni so začeli piti med prvo pavzo in so se držali bistveno bolje; krožijo kreativne zgodbe o tem, kako pospešiti ali ustaviti utrip starost v prvih vrstah dvorane), začenjam čutiti razvijanje zgoraj omenjenih simptomov duševne stiske in se odločim, da grem. Po eno pico in na poceni vino v Roga, da izkašljam prvi val frustracij. Kasneje *scrollam* po internetu in najdem nekaj zanimivih, dobrih govorov iz druge polovice tribune, v katerih se kritično izpostavljajo teme, obravnavane v tem članku. Najdem tudi zanimive ideje, zahteve in obžalujem, da si ne znamo vzeti več časa, dopustiti več kreativnosti pri izumljanju orodij komunikacije, (samo)organiziranja, odcepljanja od oblasti, in da se krotimo, še preden smo se zares razbesneli. ∞

ilustracija Nejc Franetič

Marxova vizija komunizma skozi

KRITIKO UTOPIČNIH

socialistov, piše Tibor Rutar

Eden najbolj prominentnih marksistov zadnjih nekaj desetletij, David Harvey, je novembra lani na konferenci z naslovom *Radical Interpretations of the Present Crisis*, kjer je nastopil skupaj z Andrewom Klimanom, Paulom Mattick-om in Lorenom Goldnerjem, v odgovoru na vprašanje iz občinstva pozval k razvijanju ideje o oksidirajočem denarju (*oxidizable currency*) kot oblike boja proti kapitalistični akumulaciji. To je zanimivo, saj je Harvey marksist in kot tak ve, da so bile podobne proudhonovske, utopičnosocialistične ideje ena osrednjih tarč Marxove neizprosne kritike in to ne brez dobrega razloga.

Ob objave *Bede filozofije* leta 1847, v kateri je Marx sistematsko in brez dlake na jeziku raztrgal Proudhonovo *Filozofijo bede*, pa do konca svojega življenja se je Marx nepopustljivo boril zoper utopistične predloge, ki so poskušali odpraviti nepravičnost kapitalizma, ne da bi odpravili produkcijske odnose, ki so pogoj prav te nepravičnosti. Harveyju je to seveda znano, kot je na konferenci tudi omenil, vendar ga očitno ne moti preveč, saj je, kot je dejal, »Marx včasih nepravilno krivičen do Proudhona«. Dogmatičnost prav res ni lepa čednost, Marx ni imel vedno prav in kreativne ideje o načinu boja zoper kapital so vselej dobrodošle; načeloma Harveyjeva drža torej nikakor ni problematična. Kljub temu pa se Marx ni motil glede utopičnih socialistov in njihovih predlogov o ‚delovnem denarju‘ ali ‚časovnih bonih‘ oziroma glede temeljne zmotnosti spreminjanja cirkulacijskega instrumenta (denarja) ali njegove forme kot sredstva revolucionarnega boja za emancipatorno alternativo kapitalizmu.

Proudhonova alternativna družba, v kateri ne bi bilo kapitalistične nepravičnosti, je bila družba, v kateri ekvivalent dejansko menja ekvivalent, to je, kjer se blaga prodajajo ne po svoji ceni, temveč po svoji vrednosti. S tem bi, pravi Proudhon, odpravili

Državo krast (11/16)
Ne. Ne.

tragedija, nato kot farsa. Najprej kot tragedija, nato kot farsa. Najprej kot tragedija, nato kot farsa. Najprej kot tragedija, nato kot farsa. Večina nas sploh ne ve, kaj to pomeni. Najprej je bad, pol je pa tok bad, da je že kar smešno. In boli?

Ladies and gentlemen! It is time for your monthly dose of Žižek!

»One is therefore tempted to turn around Marx's thesis 11: the first task today is precisely NOT to succumb to the temptation to act, to directly intervene and change things (which then inevitably ends in a cul

srebra kot privilegiranih blag, s čimer naj bi, kot to zapiše Marx v rokopisih *Grundrisse* (*očrti politične ekonomije*), odstranili vse krize in vsa neskladja meščanske produkcije. Darimon tako kot Harvey predlaga ukinitev denarja in njegovo nadomestitev z drugo formo denarja: »Ukinite denar in ne ukinite denarja,« se takšnim idejam posmehuje Marx v *Grundrisse*.

Marxov ugovor tema predlogoma je trojen. Prvič, v kapitalističnem produkcijskem načinu je zaradi obstoja trga menjava blaga po vrednosti, ne ceni, nemogoča zaradi tržnih principov, kot sta ponudba in povpraševanje ter tendenca po izenačevanju profitnih mer. Da blagovno gospodarstvo operira učinkovito (in sploh kakorkoli), se blaga *morajo* prodajati po svoji družbeni vrednosti (ceni), ne individualni vrednosti. Utopični socialisti so želeli odpraviti diskrepanco med ceno in vrednostjo, ne da bi odpravili privatno blagovno (vrednostno) produkcijo, katere nujni element je ravno ta diskrepanca. Ker v gospodarstvu, ki temelji na blagovni menjavi, informacija o družbeni potrošnji in ponudbi ni znana vnaprej, temveč je vzpostavljena šele v procesu menjave produktov, ko se atomizirani privatni producenti prek svojih blag za hip povežejo z vsemi ostalimi, ponudba in povpraševanje praktično nikoli ne sovpadata. Mehanizem realokacije družbenega dela v skladu z učinkovitim povpraševanjem je ravno ta razkorak med ceno in vrednostjo blaga, ki bi ga proudhonovci radi odpravili. Vendar če se znebimo tega, se moramo znebiti tudi celotne blagovne menjave in jo nadomestiti s planskim gospodarstvom. Opciji sta tako dve: ali odpravimo sam kapitalistični produkcijski način, v katerem bo diskrepanca

med povpraševanjem in ponudbo vsakokrat korigirana šele *po tem, ko je proizvodnja enega obdobja zaključena*, ali pa ga obdrži-mo in njegove esencialne elemente, brez katerih bi bili produkcija in distribucija nemogoči, pustimo, da opravljajo svojo vlogo.

Drugič, četudi bi se blaga lahko prodajala po svojih individualnih vrednostih (v družbeno potrebnem delovnem času), bi ekonomsko izkoriščanje ostajalo nespremenjeno. Marx v prvem zvezku *Kapitala* s svojim hevrističnim modelom enostavne blagovne ekonomije pokaže ravno to, da četudi odmislimo tržne mehanizme, kot sta ponudba in povpraševanje, in privzamemo, da se blaga prodajajo po svojih vrednostih, so delavci zaradi ekstrakcije presežne vrednosti sistemsko izkoriščani. Čeprav na trgu ekvivalent zamenja ekvivalent – kapitalist namaje delavca tako, da založi točno tolikšno količino vrednosti, kot ustreza vrednosti delovne sile tega delavca –, se v mračni sferi produkcije, kamor liberalni ideali lastnine, enakosti in svobode ne upajo vstopiti, odvija nekaj povsem drugačnega. Na delavčevo nesrečo je vrednost njegove sile lahko nižja kot vrednost blaga, ki ga proizvede v produkcijskem procesu; kapitalist seveda poskrbi, da svojega delavca zaposli na dovolj učinkovit način, da se ta potencialnost spremeni v nujnost. Proudhonova vizija kapitalizmu alternativne, emancipatorne družbe je, kot se izkaže, prav ta ista kapitalistična družba, ki jo želi odpraviti. Tretjič, v kapitalizmu je delo nujno posredno družbeno, to pomeni, da delo privatnega producenta šteje kot družbeno le v povprečju. Zakon vrednosti je zakon, zaradi katerega so neenaki producenti (njihovo konkretno delo se v vsakem posameznem primeru med seboj razlikuje) prisilno zreducirani v enakost. Blagovna menjava predpostavlja komenzurabilnost, brez katere produkti kvalitativno različnih konkretnih del ne morejo

Prav vseeno je, ali je konkretno delo mentalno ali fizično, fordistično (nekvalificirano in enostavno) ali postfordistično (visokokvalificirano in kreativno) – zakon vrednosti vselej zagotovi redukcijo in homogenizacijo mnogoterih oblik dela na eno samcato, univerzalno substanco, vsaj v kolikor je produkt dela namenjen blagovni menjavi.

vzpostaviti povezave in se menjati. V kapitalističnih družbah blagovna menjava *nujno* zahteva posredno družbenost dela in s tem redukcijo konkretnega dela na univerzalno substanco, abstraktno delo. Če nekdo potrebuje tri ure, da proizvede produkt, za proizvodnjo katerega družba v povprečju potrebuje le eno uro, bo njegovo delo (in vrednost njegovega produkta) zreducirano na to družbeno povprečje, čeprav je trajalo trikrat dlje. Zakon enakosti je zakon neenakosti, močno različno (privatno) delo šteje kot povsem enako (družbeno) delo. Če to ne bi držalo, ne bi imeli osrednjega tržnega vzvoda konkurenčnosti, ki zagotavlja bolj ali manj gladko, čeprav vedno predatorsko in nehumano delovanje kapitalističnega produkcijskega načina. Zopet velja isti recept kot zgoraj: ali odpravimo kapitalizem in z njim posredno družbenost dela in razkorak med ceno in vrednostjo ali pa ga obdržimo in mu pustimo, da deluje, kot mora delovati.

Ricardovski socialist John Gray in eden očetov utopičnega socializma Robert Owen na primer nista razmišljala na tak način in *sta* predpostavljala neposredno družbenost dela v družbeno-ekonomski formaciji, katere definirajoči element je *posredna* družbenost človeškega dela. V kapitalizmu delo *mora* biti posredno družbeno, posamezni zasebni akt dela mora škodeti kot družbeno delo v svoji abstraktni, ne konkretni obliki. Ker je kapitalizem sistem blagovne menjave, morajo biti mnogovrstne oblike dela homogenizirane in zreducirane na isto substanco; drugače, kot smo že dejali, kvalitativno različne oblike dela (in produkti tega dela) niso komenzurabilne. Prav zato je – če si privoščimo kratko, a pomembno zastranitev – zanimivo in nekoliko žalostno, da še danes nekateri radikalni levičarski teoretiki, kot je na primer Antonio Negri, vidijo v pojavu oziroma širitvi t. i. ‚nematerialnega dela‘ (krovno ime za afektivno, mentalno ipd. delo) nenačrtovano abolicijo zakona vrednosti in s tem krhanje dominacije kapitala. Postfordistično, nematerialno delo, ki ga je – tako Negri – zaradi prehoda v ‚postindustrijsko‘ družbo znanja vse več, naj bi se zaradi svoje inherentne nekvantifikabilnosti oziroma bolje, ontološke drugačnosti, vsaj delno izmikalo disciplini kapitala in njegovi apropiativni moči. Nematerialno delo je, pravi Negri, *onkraj meritve*. Implikacija tega je, da naj bi že danes, v obstoječi družbeno-ekonomski formaciji, obstajali majhni emancipatorni otočki komunizma, na katere moramo skrbno paziti in jih le razpotegniti čez celotno družbo. Komunizem naj bi bil v embrionalni formi vsebovan že v kapitalizmu, naša naloga je zgolj, da ta zarodek negujemo in mu pustimo, da se razrašča. Čeprav bolj ali manj odkrita leva apologija neoliberalnih vizij družbe znanja oziroma kognitivnega kapitalizma gotovo ni Negrijev cilj – ravno nasprotno – je njegov argument glede spontanega izginotja zakona vrednosti (in s tem vrednostnega izko-

riščanja) prehitel in potencialno nevaren. V vsakem primeru pa je zmoten, saj je njegova dihotomija nematerialno vs. materialno delo lažna, vsaj z marksističnega stališča. Tako nematerialno kot materialno delo sta v kapitalizmu zreducirana na abstraktno delo, ki ga ne zaznamuje nikakršna konkretnost. Prav vseeno je, ali je konkretno delo mentalno ali fizično, fordistično (nekvalificirano in enostavno) ali postfordistično (visokokvalificirano in kreativno) – zakon vrednosti vselej zagotovi redukcijo in homogenizacijo mnogoterih oblik dela na eno samcato, univerzalno substanco, vsaj v kolikor je produkt dela namenjen blagovni menjavi. V nasprotju z Negrijem in na nesrečo kreativnih kognitivnih delavcev je vrednostno izkoriščanje v t. i. postindustrijskem kapitalizmu vseprisotno in totalizirajoče.

A vrnimo se k utopičnim socialistom 19. stoletja. Če bi poskusili odpraviti vrednost (in denar) v okviru kapitalističnih družbenih produkcijskih odnosov, bi – kot smo pokazali zgoraj – proizvodnja in distribucija nemudoma postali popolnoma defektni. Marx v *H kritiki politične ekonomije* priznava, da če bi individualno, privatno delo takoj štel kot družbeno delo, ne bi bilo razkoraka med vrednostjo in ceno, tako kot to trdi (in želi) tudi Gray. A, nadaljuje Marx, potemtako tudi ne bi bilo vrednosti, abstraktnega dela, menjalne vrednosti, blaga in – navsezadnje – kapitalističnih produkcijskih odnosov! Vendar Gray ni imel v mislih abolicije vrednosti; on bi želel, da blago proizvedemo kot blago, tj. kot enotnost uporabne vrednosti in vrednosti, konkretnega in abstraktnega dela, menjamo pa ga kot dobrino, katere delo naj bo neposredno družbeno. A sam obstoj blaga (vrednosti) zahteva, da so produkti (in delo producentov) šele posredno družbeni.

Marx je za razliko od utopičnih socialistov glede delovanja vrednosti (in drugih, iz nje izhajajočih, kategorij) v komunistični družbi zelo jasen. Že takoj po revolucionarni transformaciji kapitalizma v komunizem (oziroma socializem), še v času politične tranzicije (diktature proletariata), ko država ni povsem odpravljena, pojem zakona vrednosti postane obsoleten. Delo je družbeno na neposreden način, kar pomeni, da ni ne trga ne abstraktnega dela. Konkretno delo in produkt tega dela sta že takoj del agregatnega družbenega produkta in ne šele po ovinku, tj. prek tržne menjave blaga. To pomeni, da je blagovni fetišizem odpravljen že v nižji fazi komunizma in da objekt (mrtvo delo) ne vlada več subjektu (živo delo); ravno ta vnovična inverzija razmerja objekt/subjekt, ki se je prvič postavilo na glavo v kapitalizmu, kjer družbeni odnos med ljudmi privzame fantazmagorično obliko odnosa med stvarmi (Marx, *Kapital I*), je ključna za revolucionarno transformacijo družbe, razbitje zakona vrednosti in odpravo njemu ustrezajočega protislovja med uporabno vrednostjo in vrednostjo, privatnim in družbenim, konkretnim in abstraktnim delom. S tem kristalno jasno soglaša tudi Engels v *Anti-Dühringu*, kjer v razdelku o socializmu znova in znova zatrjuje, da v trenutku, ko družba dobi nadzor nad produkcijskimi sredstvi, vrednost ne bo posegala v življenja svobodnih posameznikov, saj produkcijska sredstva ne upravljajo več z ljudmi, delo pa je že takoj neposredno družbeno. Povedano drugače, od samega začetka komunistične družbe, ki je še okarakterizirana z maternimi znamenji družbe, iz katere se je izvila, je vrednostna produkcija odpravljena, saj produkcijska sredstva ne upravljajo s producenti, temveč obratno.

Za razliko od utopistov se je Marx zavedal nujnosti transformacije družbenih produkcijskih odnosov, iz katerih organsko sledijo distribucijski; spreminjanje forme cirkulacijskega instrumenta ne more odpraviti izkoriščanja, ker se kapitalistično izkoriščanje odvija v sferi produkcije, ne menjave. Za nameček so v okviru obstoječih produkcijskih odnosov, ki zahtevajo ločenost producentov od produkcijskih sredstev in tržno menjavo njihovih produktov, obstoječi distribucijski odnosi (ekvivalent za ekvivalent) povsem ustrezni, celo ‚pravični‘. Vrednostno izkoriščanje (ekstrakcija presežne vrednosti) ni anomalija kapitalistične družbe, ki bi jo tisti najhudobnejši kapitalisti obrnili sebi v prid. Kot pravi Marx v *Kritiki gothskega programa*, je sedanja razdelitev na temelju sedanjega produkcijskega načina *edina* ‚pravična‘ razdelitev.

Marx se v *Kritki* pritožuje nad ideologi vulgarnega socializma in nad sekcijo demokratov, ker – tako kot meščanski ekonomisti – distribucijo obravnavajo ločeno od produkcijskega načina. To jih vodi v redistributivno vizijo socializma, ki pusti temeljne produkcijske odnose pri miru in s tem meščansko proizvodnjo afirmira, namesto da bi jo subvertirala. Danes je oksimoron meščanskega socializma reinkarniran v zelo podobnih projektih, kot so jih propagirali utopični socialisti iz 19. stoletja – univerzalni temeljni dohodek (UTD) je verjetno najbolj štrleči primer dobronamerne levice, katere naivnost pa na žalost presega njeno dobroto. Zatorej se nazadnje upravičeno sprašujemo, kot se je spraševal Marx v *Kritiki*: *»After the real relation has long been made clear, why retrogress again?«*

∞

BAMBOKLAD

POPOTNI DNEVNIK: TOMAŽ GRUŠOVNIK

2. 2. 2012 FRANKFURT BOARDING, VRATA B24
V vrsti za *boarding* skoraj sami belci, povprečna starost 50 let. To bo dvignilo cene storitvam. Na *check-inu* sosed mojega strica, naključje, ki mi prinese sedež L29, sedež ob zasilnem izhodu. Noge so mu hvaležne.

3. 2. 2012 ADDIS ABABA
Na zelenici pred vilo popijem skodelico kave in poslušam ptice. Zadremam ovit v odejo, ki sem jo sunil na letalu, in obdan z vijoličastimi cvetovi buganvilije, s hibiskusi, oleandri, vrtnicami in bodečo žico. Pri tem stražar centrali zagotovi: »15543 – *condition normal*.«

4. 2. 2012 ADDIS ABABA
V *Museum of Ethiopian Studies* sem videl tri ortodoksne ikone, na katerih Kristus ne trpi tako, da bi ga pribili na križ, ampak tako, da mu dva tipa zabijata kline naravnost v glavo.

5. 2. 2012 WELISO
Na poti do kraterja Wenchi naletimo na FBI pred *Church of Jesus Christ*. Na nekem džipu je na strešnem prtljažniku zvezana živa ovca. Mrtvo meso bi se na vročini prehitro pokvarilo. Medtem ko čaka na piknik, jo draži majhna opica.

10. 2. 2012 GONDAR
Včeraj sta se Mulugeta (21 let) in Miki (25 let) prvič malo odprla in pripovedovala o sebi. Mulišu je Derg, tj. prejšnji komunistični režim, pobil skoraj vse moške člane družine, Mikiju pa je pri treh umrla mama. Muliš mi je tudi osebno zaupal, da je potreben in da bi rad spal z X.
Potem nas je Miki povabil v svoj nov dom, ki mu ga sponzorira nekdo iz Washingtona D.C. Pomagali smo mu s selitvijo. Njegova sorodnica Patience (18 let), ki jo delno zaposluje, nam je skuhala kosilo.

Na poti do njegovega doma je na pesku pred lekarno na soncu ležal okrvavljen človeški fetus, star kakšnih 6 mesecev (starost je ocenil Miki, ki je kredibilen vir, ker študira medicino). Najprej sem mislil, da gre za drobovje, jetra kake ovce, ki so jo spet zaklali na ulici (temnorjava barva in kri), potem pa sem zagledal glavico, veliko uho, trebušček, ritko in, zdi se

mi, popkovino, ki je bila proti koncu vsa razcefrana in okrvavljena. Ljudje so stali zbrani naokrog in eden mi je nenehno prigovarjal, naj sceno fotografiram. Nisem mogel.

Ko je Mulugeta slišal, kaj sva videla, je nenehno ponavljal: »Bamboklad!« (Jamajška kletvica, ki pomeni nekaj takega kot »jeba«. Urbani slovarji različno pojasnjujejo njen izvorni pomen: od »toaletnega papirja«, »strjene menstrualne krvi« do »higienskega vložka«. Beseda naj bi izvirala iz ang. »blood cloth«.)

11. 2. 2012 BAHIR DAR
Gledam TV z Mulišem, ki je skupaj z Abi (zdravnica iz Seattle) pripotoval za nama v Bahir Dar, predvsem zato, ker želi poljubiti X. Abi smo oni dan obiskali v »Univerzitetnem kliničnem centru« v Gondarju, baje najboljšem v Etiopiji, ki pa ima samo dve pipi s tekočo vodo (katere vsak dan zmanjka). Abi, ki dela kot prostovoljka, pove, da si je pred časom zlomila koleno. Na operacijo je morala čakati kar precej časa, ni pa ji bilo potrebno poravnati računa za poseg, ki je znašal 30.000 USD: kot neke vrste »investicijo v kadre« ji ga je nazadnje pokrila služba, ker bi sicer bolnišnica utrpela izpad delovne sile.

Sam sem oni dan poljubil Christino, punco iz Gondarja, znano po svoji lepoti, ki je pritekla v klub, vzklikala nekaj na temo 'Thomas', me ugriznila pod levo bradavičko in našobila ustnice. Bila je ena redkih punc, ki so znale dobro angleško (pravzaprav prva, ki sem jo spoznal). Baje je včasih v Sudanu vozila tovornjak. Med moškimi in ženskami je tukaj kar razlika. Prvi (to je moj občutek, statistike nimam) gredo naprej študirat, dekleta pa delat. Recimo nositi kamne za tlakovanje ceste.

Z X sva, poleg moških kolegov, hotela spoznati še kakšno punco. Toda vse, kar sva dobila, so bile (vsaj na pol) prostitutke. Ali je koncept druženja moških z dekleti mojim kolegom tukaj neznan ali pa narobe razbirajo moje želje. Miki mi je oni dan predstavil neko, po moji oceni petnajstletno, dekle, ki naj bi bila potencialno moja bodoča žena. Ko sem po rokovanju druženje odklonil, je pojasnil, da poroka sploh ni nujna, da ji lahko plačamo večerjo in pijačo, jo preizkusimo in ji naslednji dan sporočimo, da bo morala na poroko še malo počakati.

Pred uro so Muliša napadli (udarili po očeh, solzile so se mu pol ure), ker je z mano v iskanju listov khata (*Catha edulis*) zašel v geto, kjer je tolpa od mene, *farandžija* (po amharsko ta beseda pomeni »tujec«, »belec«; etimološko verjetno povezana s »Frank«) zahtevala keš

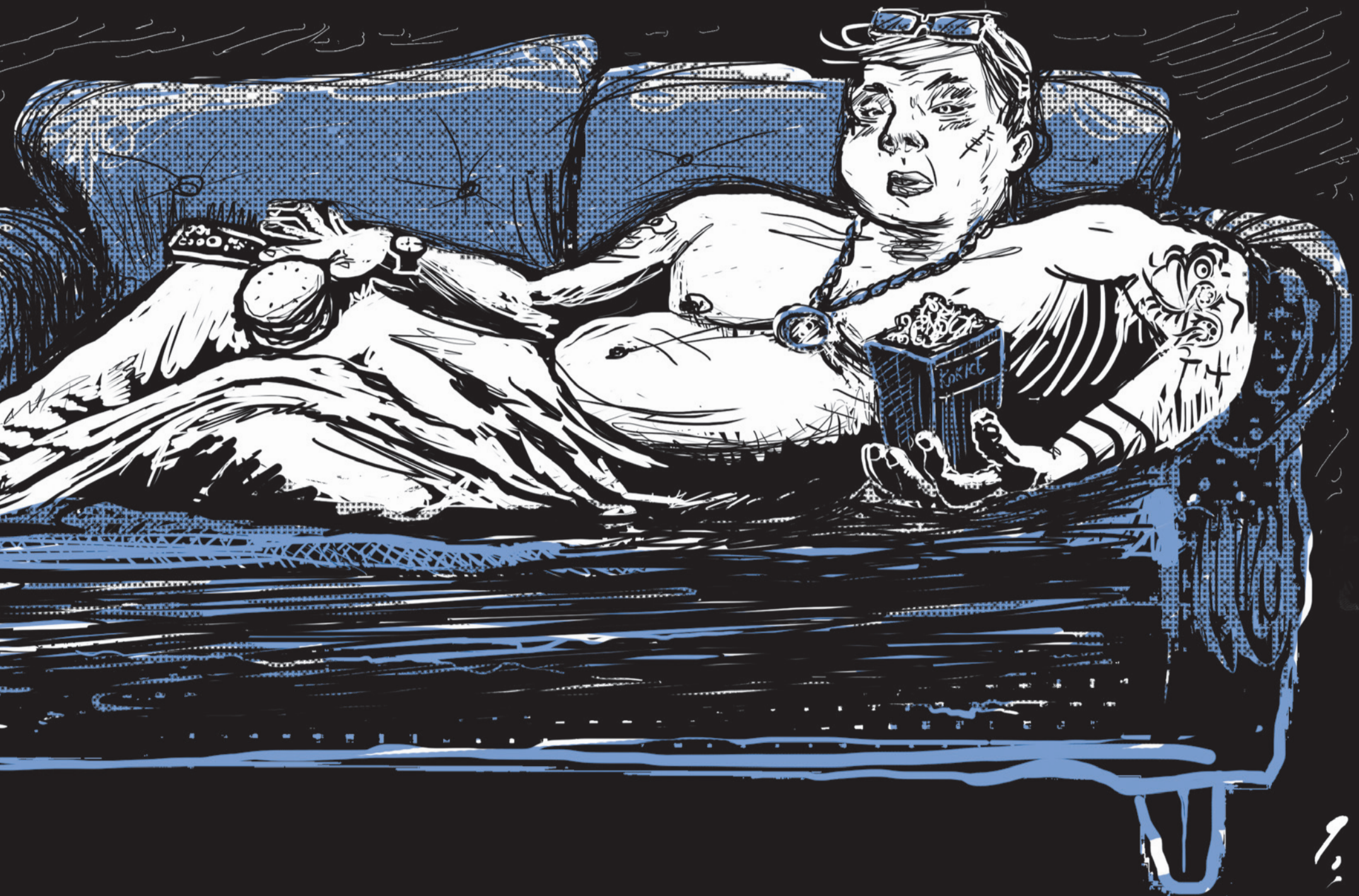
za »bolnega brata«, sam pa se je postavil v moj bran.

Bili smo na *coffee ceremony* pri Muliševem stricu, ki je upokojen policist. Vmes smo poslušali M. Jacksona, ki je med drugim zapel *It doesn't matter if you're black or white*. X je bilo zaradi tega nerodno. Na poti nazaj sem na tleh zagledal kost, ki se je je še držalo nekaj mesa in dvoprsto kopito.

12. 2. 2012 BAHIR DAR
Spoznala sva Čirota, malo mlajšega od naju, ki sicer nikoli ni zapustil svojega mesta, vendar pa zna skoraj tekoče srbohrvaško. Energoinvest je pred leti tukaj v bližini gradil jez. S tem je bila uničena najina skrivna govorica, v kateri sva z X lahko izmenjevala mnenja o ljudeh, sedečih za mizo, še najbolj pa najine poglede na cene posameznih artiklov in storitev. Po navadi sva cene omenjala tako, da sva števila sporočala v slovenščini, namesto dejanskega imena valute (bir) pa jim pripela 'dinar' in 'din'.

13. 2. 2012 BAHIR DAR
Včeraj pozno zvečer me je v lokalu napadlo dekle, katere-mu je Muliš, ki bi na vsak način rad bil z X, natvezil, da sem »osamljen«. Dekle me je grizlo in zahtevalo poljube (poljubil sem jo enkrat, vljudnostno), na koncu pa porinilo jezik globoko v moje desno uho, tako da sem lahko vohal njeno slino. Ker ni hotela kar tako proč, sem Mulišu predlagal, da ji za to plačam. Ko mi je natakakr preveč zaračunal pivo, je ponorela in se začela z njim prepirati (najbrž v bojazni, da mi bo zanjo zmanjkalo denarja). Vmešal se je še Mulu, ki mi je predlagal, naj mu izročim ves svoj denar, ki ga je sicer bilo bolj malo. Odločno sem se postavil po robu, iz varnostnih razlogov iz-vlekel denar iz žepa in ga tiščal visoko pod strop, da ga nihče ne bi mogel doseči. Na mojo roko se je potem obesilo dekle, nanjo natakakr, nanj pa še Muliš. Ne spominjam se več, kako sem rešil svoj denar, vem le, da se je dekle na koncu strinjalo s tem, da mi da mir, če ji Muliš časti redbull vodko.

14. 2. 2012 LALIBELA
V Lalibelo sva prispela po deveturni avtobusni vožnji, na kateri sva bila edina *farandžija*. Ker sva na postajo prispela relativno pozno, naju na avtobusu ni čakal prost sedež. Sedeti sva morala na tapicirani oblogi, ki je pokrivala pokrov motorja. Obrnjena sva bila v obratno smer vožnje, torej proti vsem *habešam* (tako Etiopijci pravijo samim sebi). Znova

sem se čudil svoji sposobnosti, da lahko, če sem le dovolj utrujen, zaspim pod praktično vsakršnimi pogoji: res je sicer, da tokrat nisem spal stoje, tako kot na mestnem vlaku v Bombaju, sem pa uspel dremati z glavo, naslonjeno na roko, ki se je opirala na koleno, tako da sem v snu lovil ravnotežje po ovinkih *China Road*, delno makadamske ceste, ki pelje od Bahir Darja do Lalibele.

Nekje na 1/3 poti smo morali skozi policijsko kontrolo. Policaj, ki se je z nami peljal kakšne 3 km, je šoferju pošteno zatežil zaradi »prekomerne natovorjenosti« (z X namreč ni sva imela sedeža). Policaj je povišal glas, šofer je kričal nazaj, vmešali so se potniki. Spor se ni končal, vse dokler ni nekdo omenil besede »farandži«. Potem je avtobus, skupaj s policajem, bruhal v smeh. Z X sva se sprenevedala. Na koncu, ko je policaj odšel, smo se smejali vsi.

Na kakšnih 2/3 poti se je zazdelo, da se je na koncu avtobusa izpraznil sedež, vendar se je potem izkazalo, da je tam sedeči pravoslavni pop dejansko zasedal dva sedeža in se ni bil pripravljen pomakniti na levo. Čeprav je pop silno zaudarjal in kljub sumu, da je njegova dolga brada polna bolh – zaradi zbadajočih pikov po celem telesu, ki so se pojavili v trenutku, ko sem prisedel na polovico prostega sedeža –, sem ga na ovinkih skušal izriniti s pomočjo centrifugalne sile svojega telesa in ga fizično prepričati, da se pomakne bolj proti oknu. Izkazalo se je, da je suhljato telo prežilavo, da bi mi dovolilo uspeh. Če se je avtobus ustavil, je pop začel nergati in se hladiti z zamahi svoje štole, v katero si je sicer brisal prste potem, ko se je vanje večkrat na minuto useknil. Vmes je tudi molil. Naposled sem se odločil, da bom oholost maščeval: ker sem na polovici sedišča lahko sedel le tako, da sem molil noge na hodnik in popu kazal hrbet, sem ta položaj izkoristil za protinapad s salvo vetrov.

Na avtobusu je bila skupina treh otrok, ki so izgledali kot panksi. Spredej malo nad čelom šop las, potem trake las, ki je vodil na vsako stran do ušes, preostanek glave pa pobrit. Povsod so imeli našite gumbce, celo v ušesnih mečicah. Skupaj z ženskama so izstopili v neki vasi. Avtobusni postanek je privabil mladež. Izkazalo se je, da imajo vsi otroci te vasi tak stajling,

15. 2. 2012 LALIBELA

Lalibela je praktično brez infrastrukture, če odmisliš eno asfaltirano cesto, ki vodi do letališča, in poštni urad oziroma napis za poštni urad, ki je nabit na kup azbestnih plošč, nekaj lesenih drogrov in kartona. Če želiš prejeti pošto, recimo iz Addisa, mora pošiljatelj na pošiljko napisati tvoje ime,

priimek, približno opisati kraj, kjer živiš (recimo »Blue Nile restaurant«), potem pa pripisati še telefonsko, da te iz urada lahko pokličejo. Hišnih številk oziroma ulic ni.

Srečava nekega vojaka mojih let, ki so ga pred petnajstimi leti, se pravi pri petnajstih letih starosti, odposlali na fronto v vojno z Eritrejo. Pravi, da zdaj, po štirih letih, že lahko komunicira z ljudmi, in obeta si, da bo čez eno leto že lahko delal s turisti. Pove, da je bil med 10 preživelimi od 130 v njegovi bojni skupini.

16. 2. 2012 LALIBELA

Srečala sva še enega vojaka, ki je svojo nekdanjo uniformo uporabljal za civilno obleko, pri čemer je bila ta tako razcefrana, da se je desna hlačnica držala v en kos samo še na šivu. Nenehno je govoril in gestikuliral. Ko sva nekega fanta vprašala, kaj pravi, je odvrnil, da nihče ne ve.

Odidemo še v samostan na gori, kakih 3200 m nadmorske višine. Tam smo obiskali neko družino, ki nam je pripravila *coffee ceremony*. Oče, mama, sedem otrok in tašča so živeli v kolibi, izdelani iz blata in kriti s slamo. Na policah, narejenih iz blata v slogu, ki bi ga mi imeli za modernizem – pravzaprav v celi hiši – je bilo manj stvari kot v mojem nahrbtniku. Oče gre v dolino po dvakrat na dan. Pot je primerljiva s pohorsko potjo od Belvija v Novo vas in nazaj.

Na poti sta se nam za kratek čas pridružili dve dekleti, ki sta na polju nabirali kravji drek. Ko smo počivali, sem Hopa, najinega vodiča, prosil, naj dekletoma prevede, da ima *farandži* v svoji torbi s sabo vedno OGROMNO stvari. Objektivno gledano vsekakor preveč. Potem sem jima dal piškote.

V Lalibeli jedo skoraj samo ječmen ali pa se postijo. Sadja in spodobne zelenjave praktično ni. Živina je preveč sestradana, da bi dajala mleko.

Še enkrat si ogledava v skalo vklesane cerkve, ki so jih pokrili s futuristično strukturo, tj. zaščitno streho, ki jo je darovala EU in ki uniči vse vzdušje, če ga po nenehnem izžemanju obiskovalcev, ki ga prirejajo popi, še kaj ostane. Pri zadnji cerkvi se pogovarjava s popom, ki po dveh minutah pogovora X v posvojitev ponudi enega svojih sedmih otrok. S kakšnega 10 m visokega hriba med naju, 20 cm proč od najinih odkritih glav, prileti skala v premeru 15 cm. S popom tečemo v zaklon, v enega od izklesanih rovov. Na vrhu hriba se izriše ženska postava, pop pa žuga in kriči nanjo. Čez čas se mi posveti, da je šlo najbrž za ljubosumno ženo.

17. 2. 2012 ADDIS ABABA

Nikdar še nisem imel tesnobnih občutkov take vrste kot v

Lalibeli. Tudi X je bila povsem obupana. Zdelo se nama je, da je bilo edino relativno optimistično bitje tega kraja nek pes po imenu Roxy, ki sva ga srečevala v restavraciji »Blue Nile«.

Najini gostitelji v Lalibeli v »Guest House Jordan«, Nelson, Hope in John, po navodilu šefa niso smeli spati v »hotelskih sobah«, ki so bile prazne, temveč v strukturi, postavljeni na dvorišču, veliki kot dve škattli za pralni stroj in zbiti iz azbestnih plošč, pločevine in kartona, s špranjami, velikimi za otroško pest. Ko mi je nek dan John rekel, da spi »tukaj«, sem naivno sicer pogledal v pravo smer, toda povsem spregledal bivališče. »Kje?« – »Tukaj.« Pokimal sem, čeprav nisem imel pojma, o čem govori. Šele zvečer, ko me je X vprašala, ali sem videl, kje spijo, in mi potem razložila, da prenočujejo v tistem kupu odpadnega gradbenega materiala, sem začel nekoliko bolje dojemati situacijo. Verjel pa še zmerom nisem. Mogoče gre za nateg, da bi se nama zasmilili. Fantje so bili namreč zmerom čisti in urejeni. Potem pa sem nekega jutra zasačil Hopa, kako leze v uto, da se malo pogreje in še malo poleži s svojima prijateljema.

V Addisu zdaj uživava sadove civilizacije. Ko sva na mizo dobila zelenjavni riž, pečenega oslička, solato iz zelja in korenčka, zabeljeno z majonezo, in JAGODNO TORTO, sem se do onemoglosti zahvaljeval gostitelju, celo Bogu.

20. 12. 2012 ISTANBUL

Če v Etiopiji nenehno težijo za keš, pa je nateg v Evropi praktično institucionaliziran. 4 EUR za kavo. Ob Zlatem rogu dobiš ušiv kebab, ki je več kategorij slabši od ljubljanskega. Čeprav se mi uspe izogniti vstopu v palačo Topkapı, me nategnejo na bazarju in v roku dveh ur zapravim več denarja kot v Etiopiji v treh dneh.

21. 2. 2012 DUNAJ

Poslušam zgodbe iz Santiaga (v glavnem gre za opise, kako se dilerji paste hvalijo glede svojih umorov, nekaj je tudi navajanja količin razpečevane droge, nekaj pa informacij o nasilnih protestih in bojih z vladnimi silami ter, če se prav spomnim, o podtikanju eksplozivnih teles v mcdonaldse) in s spleta razberem, da enosmerna karta za vlak z Dunaja do Maribora za 2. razred stane 43,20 EUR. Institucionaliziran nateg.

23. 2. 2012 MARIBOR

Priklenjen na školjko razmišljam o 3,5 EUR, ki jih je bilo potrebno zapraviti za kokakolo na avtomatu v Frankfurtu. ☼

Zgodbica večne

GA VRAČANJA, PIŠE MA

risa Žele

Zapazi tam bitje, ki se plazi! Njega ušesa so poslušala prečudno pesem! Pela je prav tisto strašno melodijo, ki je pretresla tla njegovega sveta. Nje dih je hromil pljuča groze in grozovit krč je tlačil sapo davljenega bitja. Tako je klecnilo telo, zlomila so se kolena in sedaj tava bitje po presušeni planjavi, po prazni puščavi bivanja. Iskoč lastno bivanje, to temeljno sebi lastno domovanje v svetu, se steguje sedaj tisti, čigar meso je požrl nesmisel. A pesem neumorno poje in brez počitka bitju tolče ude: »*Sledi veliki preizkus zate, ti, ki si hotel vedeti, kdo vzdrži misel večnega vračanja, kdo je uničljiv s stavkom: "Ni nobene rešitve."* Tisti naj izumre!«

Grozi mu izumrtje, tistemu, ki tega trenutka ne vzdrži. Roke se stegujejo neprijaznemu nebu naproti, so poskus prijetja in obdržanja nečesa spolzkega, poskus objema nečesa zmuzljivega. Poskus zadržanja nečesa v zdajšnjem, a hipnem. Nečesa, kar v svojem pričenjanju že premineva. Je rojstvo tistega že mrtvega. Je spoznanje nečesa nesmiselnega. In prav tako spoznanje samega spoznanja za nesmiselnega. Ko spoznanje postane nespoznatno in resnica neprisotna, tedaj se človeško bitje znajde na polju pod omračenim soncem. Je rastlina, ki hrepeni po njegovi svetlobi, je žejna žival, ki liže zadnje kaplje iz izsušene reke gotovosti, je končno bitje, ki se valja v prahu preminevanja in je tisto, ki če že spozna, spozna samo svojo lastno ponovljivo usodo. Tako bitje praska, kriči, želi si izbris te nemisljive misli, ki mu je pravkar šinila skozi premajhno glavo, te svinčene misli, ki je niti ne utegne misliti in tako ostaja samo pri občutenju nje same. Pri čutenju te bolečine, ki mu ne prinaša ne miru, ne počitka, pač pa polni in napolni. Zadnja kaplja čezenj trga glavo in brez milosti topi šive, ki poskušajo obdržati preklano celoto skupaj. Takrat ni dopustna nobena misel več, saj se vsaka, na novo rojena, hipoma podredi tej materi vseh misli – tej materi, ki jo kot tako sprevrže v mnogokrat prevržen in preobrnjen nesmisel smisla ničevosti.

Državo krast (13/16)
Ne. Ne.

majo, javn) in zdej otroc, zdej k se igrajo, hkrati še okupavajo krompir. #homoludens jooujou. To je douk. Sporočila se artikulirajo in poenotijo v medijih, kar pa ne pomeni nujno, da komentatorji in interpreti kradejo in enotijo glas množtva, pač pa, če se imajo za del odpora, pomenijo novo razliko, nov dodatek. Izkazalo se je, vsaj tistim, ki so v to dvomili, da neorganizirani lahko organizira prireditve, ki je neprimerno pluralnejša, progresivnejša, ekspresivnejša zabavnejša in boljše obiskana, kot shod tradicio-/nacionalističnih mehkih cur in hlevske živine, ki buli v ekranske-

briše tvoje korake, podira tvoje peščene gradove in postavlja tvojo resnico za neresnično. Temu nočeš pritrditi, tvoj um se temu zadenjsko umika, namreč, to briše tvoj um kot tak, briše vsa tvoja spoznanja, vse tvoje gotovosti, ves tvoj svet in navsezadnje, tebe samega. Prekolje te napol in še tvoji polovici na četrtnine in te hipoma postanejo osmine in tako se trpeč proces nadaljuje, vse dokler se ne sesuješ v prazen nič. In ta praznina je edina, iz katere lahko vzklije tvoj začetek. K tej se vračaš kot k samolastnemu bistvu, kamor si se namenil z urnim korakom, da spoznaš vsevečno, vseprevevajočo resnico, a nato si se znašel na kolenih in se komajda priplazil s sklonjeno glavo kot lastnik izmučenega, uničenega teleša do približka tistega, k čemur te je prignala moira – h kateri te je gnal sam kairós. In ko tako, sam v svoji samoti, klečiš v tej izpraznjeni puščavi, sam s svojim razklanim telesom, začuti svoje ranjene ude, objokuj svoj odgriznjen jezik, z zadnjim požirkom pogoltni izpuljene zobe in zapri svoje izžgane oči. Prenehaj zreti navzgor, obrni se navzdol. Pogrezni se v mokro zemljo in ponudi svoje obličje senci. Naj te objame hladno ogrinjalo temine in te zaziba v spanec brez sanj. Izbljuvaj zdaj, bitje bolano, kamen lastne zablode. Predolgo zrenje v svetlobo ne ponuja spregledanja, pač pa povzroča obolevanje. Za videnje je potrebna temina in videne svetle oblike sestra je njena senca. In ta, ki te v tem trenutku objema, je tista zadnja resnica, ki ti šepeta o izgubi tvoje resnice. Vedel boš za nje prihod! Saj to je tista misel, ki zmrači tvoje

omejeno obzorje z neizbežno neskončnostjo nesmisla.

Čudna je ta misel večnega vračanja, ki v takšnem trenutku spreleti človeško bit. Človek, kot nje izkusec, izkuša okus največje tehtne teže. In ta teža ga lahko pokoplje, ga zlahka ugonobi. Teža tega bremena lomi hrbtnico gotovosti spoznanja in ubije vsakršnega verujočega v resnico ter pokoplje vsako dialektiko. Pretrese človekovo bivanje in ga kot takega, poprej lažno gotovega, navidezno spoznatnega, sesuje v prah. Takšno nalogo sesutja lastnega sveta opravlja mislec sam. To opravi na samem, v lastni tihoti in v trenutku. Saj misel je hipna in prav tako je nje učinek. A mirna voda, ki jo pretrese, sedaj oblikuje valove in ti preplavijo svet mislečega. Zakaj je ta misel tako težka? Zakaj tako močna? Zakaj ima tako temeljni učinek? Ali ni tako, kot Nietzsche piše, kot prišepetanje demona, ki se prikrade neke noči, v tvojo najsamotnejšo samoto, in ti reče: »To življenje, kakor ga zdaj živiš in si ga živel, boš moral še enkrat in še neštetokrat živeti; in nič novega ne bo na njem, marveč vsaka bolečina in vsaka slast in vsaka misel in vzdih in vse neizrekljivo majhno in veliko tvojega življenja se ti mora vrniti in vse po enakem redu in zaporedju.« Te besede se ponavljajo, ponavljajo se te besede v glavi tistega bitja, ki tako kleči v prazni puščavi, v svetu praznega ničā: »Hočeš to še enkrat in še neštetokrat?« Človeka se obsodi na večen krogotok, na večno ponavljanje enakega, ki se sedaj kaže kot neizbežna usoda brez možnosti umika, brez možnosti pobega. Narava samega bivanja se pokaže v drugačni luči, vendar kot tista ne drugače videna, pač pa kot drugače občutena. In ta razpad se čuti v bitju samem, je občutenje pro-

слепи миш
Temu nočeš pritrditi, tvoj um se temu zadenjsko umika, namreč, to briše tvoj um kot tak, briše vsa tvoja spoznanja, vse tvoje gotovosti, ves tvoj svet in navsezadnje, tebe samega. Prekolje te napol in še tvoji polovici na četrtnine in te hipoma postanejo osmine in tako se trpeč proces nadaljuje, vse dokler se ne sesuješ v prazen nič.
слепи миш

pada njegovega notranjega in zunanjega sveta. In to spoznanje nemožnosti spoznanja kot takega je občutenje tiste pradaвне zanke, v katero je stopil posokratski človek in katera se je skozi tisočletja zategovala in ga obesila, modernega človeka. Ta zanka je zanka kritičnega uma samega. Tistega, ki je svojo resnico iskal v samem sebi, v svoji metodi, katere se je posluževal kot volja po doseganju resnice. To je um, ki je govoril iz lastnega napuha, ki si je drznil misliti samega sebe brez človeka in je navsezadnje um, ki je podvomil v svojo lastno umnost. Ta božanska bitnost, ki je, čepe v človeku, sebe samo postavila kot absolut sveta, se je naposled prignala do svojega zadnjega stadija in epohalnega sesutja same vase. Um je to storil, kakor mu je velevala lastna umska narava, namreč, po kakšni drugi poti niti ni mogel kreniti. S tem, ko um podvomi sam vase, podvomi tudi v umsko dosegljivo resnico in lastno gotovost in tako premaga samega sebe. Tukaj se zgodi premik in sesuje se sam vase kakor grad iz peska. Tako se človek, ki je iz sebe še predolgo praskal zadnje ostanke lastne človeškosti, sam zažene v nihilistični prepad. Ko usmeri svoj korak v praznost, sledi izpraznjenje, razbistvenje njega samega. In tako stoji, kot zadnji človek, na robu sveta, s pogledom usmerjenim onkraj te praznine. A za dosego tega, kar leži onkraj, mora premagati tisto zadnjo skrito skritost, ki se je umikala njegovemu pogledu več kot dve tisočletji in se skrivala za lastnimi simptomi. Slednja gola vstane pred njim, še preden napoči končni trenutek izpraznjenja. To, kar se mu je poprej izmikalo, sedaj človeku pokaže svoje odkrito obličje. Njen črvivi obraz je obraz počasnega propada, kroničnega obolenja, sive bede, mutantske izrojenosti, je obraz dekadence. Nihilizem pa se kaže kot njen drugi obraz, recipročni simptom. Prastaro zaupanje neizogibno napreduje kot zablodelost človeštva in se na svoji lastni etapi sprevrže v dvom. Ko se logos v svetovnozgodovinskem gibanju izkaže kot nepremičen, mu sledi izguba vsega dotedanjega umnega spoznanja. Gnoj, ki se tvori iz razkroja uma, iz razbesedenja besede same, pripravlja rodovitna tla za rojstvo drevesa nihilizma, na katerem venejo cvetovi ničā, kot naveličanosti besede – logosa. Takrat spoznaš ime demona, ki ti prišepetava. In bitju se, po izmaknjeni lastni dekadenci, prikažeta dva glasnika: prvi pripoveduje o največjem nesmislu. O ničevosti bivanja bitja samega in njegovega sveta ter o najhujši izgubi vsake resnice. Drug glasnik nihilizma udari s pestjo poslednje skrajnosti, z večnostjo neskončnega obračanja enakega in večnega vračanja vsakega nesmisla. Pot nesmisla se z eno potezo razpotegne v brezkončnost nesmisla. Kaže se kot neizogibna, zato tudi najudarnejša in za um usodna. Zatorej je bitje sprva zgubljeno. Je tukaj, biva, a hkrati njegovo bivanje nima nikakr-

šnega smisla, je prazno, neoprijemljivo, ničevo. Dvom sproži plaz nihilizma, a je po Nietzscheju hkrati tudi "odčaranje".

In z zatonom blišča "starega boga" se odpira odprtost/praznost odprtega morja, katerega bistveno razpoloženje je dvojno in hkratno: prva je zmračitev, tisto mučno tesnobno – kakor občuteno ob pričetku tega premisleka – kot tisto prvin-sko grozno, ki je potisnilo trpečega nihilista v temino zemlje. Vendar Nietzsche omenja poleg pomračitve tudi drug in slednjemu hkraten obrat – razvedritev. Tam tiči bitje v polmraku. Spečega osvetli nova jutranja zarja. Njegov spanec je prekinjen, on je predramljen, njegove oči so pozdravljene. Postane bitje, ki doživi nek "neznanski trenutek", v katerem pozitivno odgovarja nihilističnemu demonu: »Ti si bog in nikoli nisem slišal kaj bolj božanskega!«

To je pravi trenutek, kairós, ki nenadoma obrne odgovor trpečega. S tem "neznanskim trenutkom" nastopi obrat, v katerem bitje spremeni svoj odnos do večnega vračanja enakega. A ta trenutek je zamolčan, skrit, je večna uganka. Obrne se sam v samem sebi in njegovo spremembo spremlja tudi sprememba večnega vračanja. Zateklo se je bitje vstran od slepeče svetlobe v polmrak. In z obratom se polmrak pokaže z obrazom polsvetlega. Kar je že zmeraj tudi bilo. Pesem, ki jo sedaj sliši, ponavlja iste verze, a melodija tokrat zadane dvojno: z zastiranjem hkratno vzhaja jasnina. Bitje jo mora misliti zares. A hkrati igrati, kot otrok igra svojo igro. Nesmisel tako zadane kot sprostitev zamrle resnice. Vendar uganka tiči v premaganju tega nesmisla in nauk o večnem vračanju enakega je skrajnost tega nesmisla. Bitje se tedaj umiri in prične igrati igro sveta, iz katere vstaja nov človek. Tako gleda svet, ko meče kamenčke nesmisla predse in ta se mu kaže kot božanska igra. Svet, ki se odkriva kot vladajoča igra bivanja, v katero je sam vpet kot igrača in hkrati kot otrok, ki se v njej igra. Ko stopi skoz in skoz zanke, te večne uganke, postane, kot v te igre skritje, človek kot svetovno bitje.

Neminljivost

Je le tvoja podoba!

Bog, ta zapletljivost,

Je pesniška zabloda ...

Kolo sveta, ta vrtinec,

Cilj za ciljem prevrača:

Nuja – mu reče godrnjavec,

Norec mu reče – igrača ...

Igra sveta, vladarica,

Bit in videz meša: -

Njena večna norčica

Nas – vanjo vmeša! ...

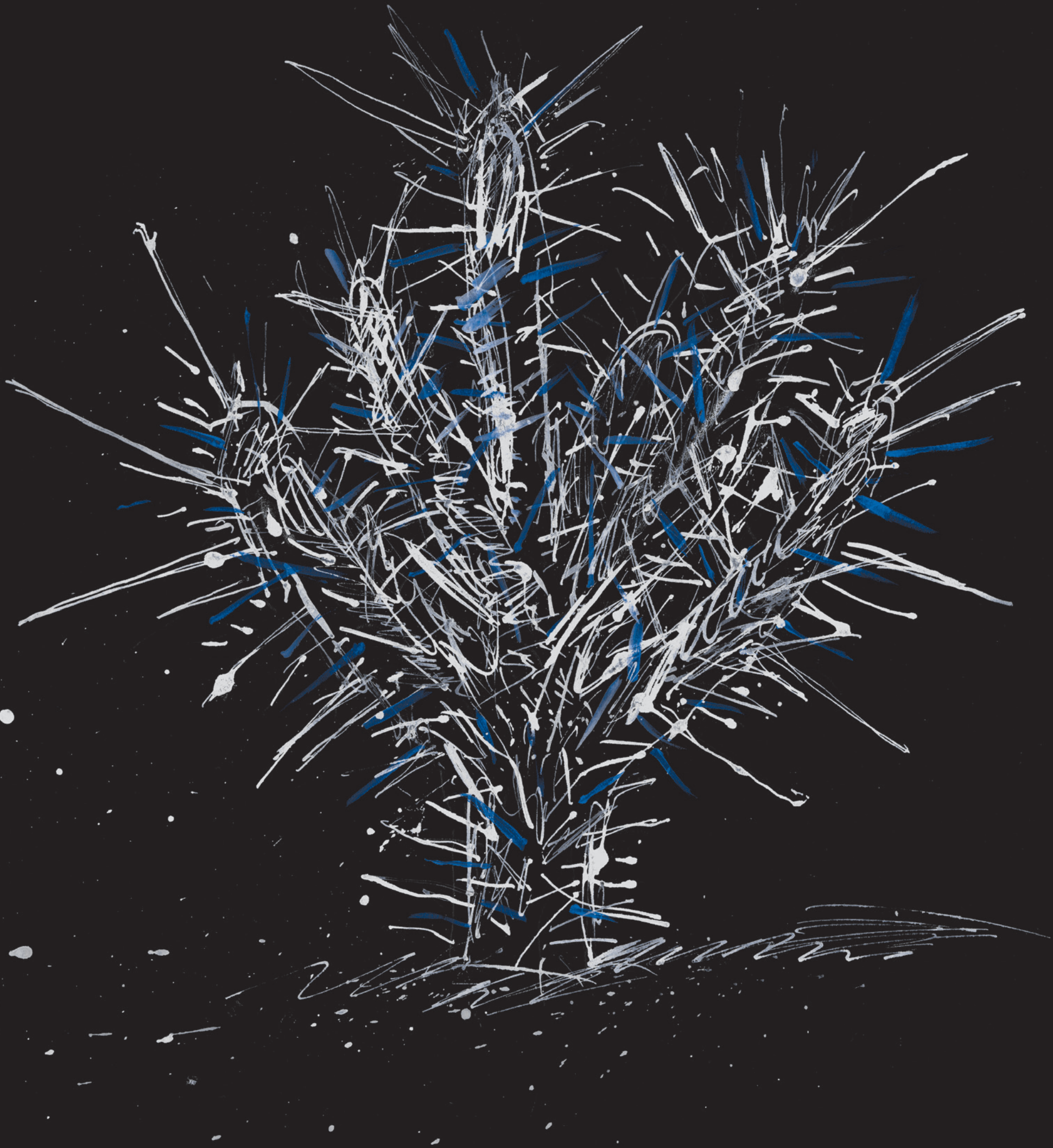
(Nietzsche: *Vesela znanost*)

∞

IZJAVA TEDNA

»*Tako kot je dejal sveti Pavel: >Greha nisem spoznal razen po postavi. Kajti poželjivosti bi ne poznal, ko bi postava ne govorila: Ne poželi!<«* Robert Bobnič o ograji

ZARES PRESEMETI LAHKO PRAVZAPRAV LE BUTINA

PIŠE NATALIJA MAJSOVA

»Zgodbo je bilo težko sestaviti, ampak z velikim užitkom sem izrabil ta ali oni prizor, da bi v Lužinovo življenje vpe-ljal usodno navado; da bi vrt, potovanje, sosledje banalnih dogodkov prežel z duhom tehnično zahtevne igre, posebej v zadnjih poglavjih pa z občutkom nenehnega šahovskega napada, ki uničuje najosnovnejše elemente razuma ubogega junaka,« je v predgovoru k romanu Lužinova obramba zapi-sal Vladimir Nabokov. Tisti pisatelj, ki je tožil (ali pa morda z olajšanjem ugotavljal?), da je slavna postala Lolita, ki se mu je, sveža, lepa in škandalозна, zapisala leta 1955, ne pa on. Tokrat iz spoštovanja do pisca ne bomo govorili o njej, iz is-tega razloga pa tudi o njem ne. Lužin, Aleksander Ivanovič Lužin, kralj in kmet Lužinove obrambe, nas zanima bolj kot prva in se zdi bolj obvladljiv od drugega.

O nekem šahistu, drugič.

Seveda nismo prvi. Ekranizacijo je Lužinova obramba dočaka-la leta 2000 v režiji Marleen Gorris. Natančneje, ekranizacija je dočakala zgodba o dečku iz premožne družine, ki ga posr-ka šahovnica. Najprej ga iztrga šoli, nato očetu in domačemu kraju, kasneje družbenemu in družabnemu življenju v najbolj vsakdanjih njega izrazih. Kljub temu opazi – in celo nagovori! – Natalijo – gospodično, ne več dekle, ki jo očara šahovnica v njegovih očeh. Očara jo do te mere, da večno luknjo v spo-dnjem levem žepu njegovega suknjiča pripiše nebolgljenosti genija, v molčečnosti prepozna neznosno zapeljivo enigma-tičnost, splošno zmedenost in prazen pogled pa, zaslepljena s šahovnico, nerodnim ljubezenskim priznanjem in iskrami za-kasnelega vstopa v svet dotikov, objavov in več, zaskrbljenim staršem z ihtavostjo petnajstletnice predstavi kot preprosto popolnoma nepomembno.

Sledijo priprave na poroko; sledijo priprave na šahovski turnir. Na prizorišče stopi Lužinov »šahovski oče«. Maligen, srhljivo racionalen mož, ki je mladega Aleksandra nekoč za-pustil, ko se mu je v nekem trenutku zazdelo, da je njegov talent prignal do skrajnje meje. Na žalost se je izkazalo, da je bila ta predaleč od krone svetovnega prvaka, da bi se z introvertiranim, kapricioznim, neuglajenim in občutljivim mladeničem še splačalo ukvarjati. »Ustvari si drugo življenje, Lužin,« mu je dejal. In odpeketal. V kočiji, se razume.

Če so ga tudi nazaj na prizorišče pripeljali konji, ne izve-mo. Del poti je gotovo opravil s parnikom, sicer razkrije eden od pogovorov o vremenu, saj je semkaj, v Evropo, prispel iz Amerike. Kaj natanko ga je pripeljalo na šahovski turnir, ostane nejasno, a po drugi strani niti ni pomembno. Kar šteje, je to, da si neizmerno želi zmage dr. Turatija; po možnosti na račun nekdanjega varovanca Lužina. Slednjega obravnava s prezirom; zvezo z Natalijo cinično – in posebej za njena mila ušesa – označi kot »zagledanost, od katere v roku pol leta ne bo ostalo popolnoma nič«. Kako zanimivo bi bilo, če bi imel prav ... Pa nima, saj Lužin igra kot prerojen. Natalija medtem pomerja poročno obleko in mu kdaj pridrži šahovnico, njeni starši se sprijaznijo *s force majeure*, Lužin pride v finale, kma-lu bo treba pred oltar, Lužin igra finalno partijo s Turatijem, pri tem pa doživi živčni zlom. Partijo prekinejo; Lužina od-peljejo k zdravnikom. Predpišejo mu počitek in odvajanje od šaha. Natalija uboga zdravnike, Aleksander pa njo. Lužinov stari učitelj se za okoliščine ne zmeni in nekdanjega učenca aktivno prepričuje, naj se vrne; naj dokonča partijo s Turati-jem. A otopeli Saša intuitivno raje prisluhne Nataliji. Odslej ne igra šaha; odslej zлага sestavljanke. Stari učitelj ne odne-ha: Lužinu pošilja pisma, ki jih šahist-v-pokoju sicer prebere, a nato takoj – skupaj z žametnimi zavesami – sežge. Kljub temu mu v misli spet vdre šahovnica, obramba, ki je v partiji proti Turatiju ni uspel zaključiti.

Posveti se mu na dan, ko se zaključijo priprave na po-roko: v beli obleki zbeži na vrt, ki ga spominja na tistega iz otroštva, kjer je nekoč zakopal steklenega šahovskega kralja. Začne kopati. Odneha. Blazno blaten zdivja domov; blatno blazen se povzpne na okensko polico. Nato poleti. Po priča-kovanjih pade. Padca ne preživi, pa vendar ni Ikar: kril si ni pripel na hrbet. Ostala so na papirju, s katerega večna nevesta Natalija po pogrebu prebere oporoko nesojenega moža – Lu-žinovo obrambo, ki mu skozi njene prste prinese zadnjo, v svojem bistvu pa edino pravo zmago. Premaga namreč ša-hovnico samo.

S tem, ko poraženi Turati stisne roko svetli, dobri Nataliji, se ličen, urejen izdelek Gorrisove zaključi. Zaključne *credits* pospremi Šostakovičev Valček #2 iz Jazz suite #2, ki zveni skoraj preveč nezaigrano resno za razmeroma počasen, siste-

matičen film, kjer linearno naracijo prekine le nekaj Lužino-vih spominov, odločilne dogodke pa pomenljivo spremljajo melanholične neoklasicistične stvaritve Alexandra Desplata. Film, vreden filmskega Lužina, bi lahko strnili: površinski, skorajda nasilno urejen; dozdevno skrivnosten, a predolg, da ne bi sprevideli, da je luknja v žepu zgolj luknja v žepu, sve-tloba, ki spominja na tisto s starih fotografij, pa zgolj učinek filtrov. Na žalost pridejo ti do izraza prekmalu. Ali pa konec s stiskom rok veliko prepozno.

Kakorkoli že, iz povedanega naj bi sledilo, da je film gle-dljiv, kot preludij k spancu pa najbrž tudi več kot primeren za nedeljske družinske večere ob kozarcu vina. Ne manjka mu ne prijetnega suspenza ne udobne, nepretirane izvirno-sti. Igralska zasedba, pri čemer mislimo predvsem na Johna Turturra (Lužin) in Emily Watson (Natalija), je primerno za-držano prepričljiva; konec ravno dovolj ambivalenten, da ne bi bil klasično srečen, obenem pa prav spodobno optimisti-čen. K občutku ugodja, ki naj bi ga povzročil ogled kakovo-stnega primerka kinematografije, prispevajo tudi mizansce-na, barvna shema in glasbena podlaga, ki – ne preglasno, to bi bilo bogoskrunsko, pardon, politično-nekorektno – kričijo: to je ruska zgodba o šahu, iz davnih časov in daljnih krajev!

O nekem šahistu, prvič.

Res je, Lužinova obramba je nastala dolgo, dolgo nazaj. Istoi-menski roman, literarna predloga za film Gorrisove, je izšel je leta 1930, Nabokov pa navaja, da je s pisanjem pričel leto prej, v Moskvi. Dokončal ga je v Berlinu. Nikoli ne bomo izvedeli, kako bi se na filmsko adaptacijo svojega dela odzval pisatelj, ki je preminil veliko pred koncem devetdesetih – leta 1977. Lahko pa obe obrambi poganjamo skozi filter lastnih vtisov. Še enkrat, znova in spet.

Tudi Nabokov je napisal zgodbo o šahistu. Linearno, sis-tematično zgodbo o maničnem iskanju obrambe. Obrambo pred svetom, pred pričakovanji staršev in zbadanji vrstnikov Lužin od malega išče v šahu. Potopi se v šahovnico. Skoznjo komunicira s svetom: sporoča, da je drugačen, obdarjen. Izpišejo ga iz šole, kjer nikoli ni blestel; z učiteljem začne potovati po turnirjih; častijo ga kot *Wunderkinda*. A to mine: *Kind* odraste, mladi šahist pa premore vse manj *Wunder*-jev. Učitelj ga zapusti, Lužin pa se je tako primoran iz varnih glo-bin šahovnice občasno dvigovati na površje. Tam med dru-gim opazi Natalijo – gospodično, ne več dekle –, ki mu ne postavlja dodatnih vprašanj. Ne moti je niti okornost udov večno sedečega, večno kadečega, letom neprimerno zavalje-nega Lužina. Privlačijo jo njegova neposrednost, drugačnost, skrivnostnost. Poročita se.

Natalija ni srečna: Lužin se po pomembnem in pomen-ljivem porazu proti dr. Turatiju vse redkeje vrača iz sveta konjev, kraljev, kraljic in kmetov. In ko se, se vse bolj jasno kaže, da tančica skrivnostnosti zastira zgolj pusto, žalostno praznino, ki prekriva neprehoden in nedostopen blodnjak otroških strahov. Sledi smrt njegovega očeta, nato še živčni zlom. Zdravniki predpišejo mir, počitek in nič več šaha. Lužin fizično okreva, duševno pa dokončno otopi. Ko Natalija misli, da se bo vendarle kmalu lahko vrnil v »normalno« življe-nje, ga nekoliko predramijo pisma učitelja, ki ga je nekoč kot talentiranega mladeniča popeljal v svet šaha. V očeh drugih – tudi Natalije – otopel, poklapan Lužin se, prav nasprotno, vrne v šahovnico. V mislih prične snovati ultimativno obra-mbo. Obrambo, ki ji nihče ne bi bil kos. Posreči se mu: blažen omahne skozi okno. *More light ... finita, la commedia!*, in ven-dar se vrti ... Šah-mat.

O Lužinovi obrambi, četrtič.

Smo trikrat povedali isto zgodbo? Je uspelo? Odgovor bo najbrž odvisen od kriterijev ocenjevanja podobnosti. Naši so pripeljali do sledeče ocene. Če razmeroma veliko svobodo, ki si jo je Morrisova vzela pri interpretaciji dela Nabokova, za trenutke poskusimo pustiti ob strani; če navdušenje nad slogom Nabokova za trenutek pospravimo v predal, ostane sledeče. Prvič, presenečenje nad grobo redukcijo, ki si jo rež-iserka privošči s spremembo konca zgodbe: roman Nabokova namreč prekine, konča, zapečati Lužinova smrt, ki jo lahko v tem oziru beremo kot končno Obrambo. Sporočilo tako (p) ostane večplastno: roman ne ponudi šolske eksplikacije na teme Odnosi med Lužinom in njegovo ženo, Lužin in šah, Lužin in njegovi učitelji itd. Zdi pa se, da si Gorrisova na drugi strani zada ravno to misijo.

Nadalje, sporočilo romana na tej ključni, zaključni točki v pomembni meri preseže slog: natančno izpiljeno, bogato ruščino zanimivih stavčnih struktur, ki poživlja, nemara celo

vodi na narativni ravni pogosto monotono pripoved, preli-je vase. Forma in vsebina se ne združita, pač pa čudovito, sinergično dopolnita. Filmsko sporočilo – srečen konec, se pravi Lužinova odrešitev in končna »zmaga« – nasprotno, sledi predvidljivosti, monotoniji osnovne narativne struktu-re. Neskladje sicer ne izstopi zgolj na koncu: preči celotno zasnovo filma, npr. izbor izsekov iz literarne podlage, ki se jih je režiserka odločila vključiti ali izpustiti, in karakterna zasnova glavnih likov. Filmski Lužin resnično postane in je enigmatičen genij, kar bi za šahista Nabokova trdili le stežka, saj imamo veliko več vpogleda v njegovo notranjost, v njego-vo šahovsko zaznamovano, osiromašeno intimo, prav tako pa pisatelj ne skopari z opisi progresivne zunanje, fizične de-gradacije – sledi šahovske zasvojenosti, ki z leti prihajajo vse bolj do izraza. Enako bi lahko trdili za Natalijo: gospodična Nabokova je veliko bolj človeška, manj mesijanska od Gorri-sine. Sooči se s propadom lastne vizije odnosov z Lužinom; ugotovi, da nad tem sploh ni navdušena. Vse to dopolnjujejo finese, kot so duhoviti, pretanjeni opisi na prvi pogled nepo-membnih, vsakdanjih podrobnosti.

Slog Nabokova, kot se zdi, na ta način vseskozi pleše ele-ganten fokstrot z vsebino besedila. V tem – ključnega pomena je usklajenost forme in vsebine – se z interpretacijo besedi-la, ki jo ponudi Gorrisova, strinjamo. Ne moremo pa trditi, da lahko za svoje vzamemo njeno razumevanje teh elementov – forme in vsebine –, če ju jemljemo ločeno ali če za vodilo pri interpretiranju, kot bi se zdelo primerno nam, vzamemo sledeč citat iz romana, ki se nanaša na Lužinovo fascinati-jo nad šahom: »Skrivnost, ki jo je poskušal obvladati, je bila preprostost, skrivnostna preprostost, ki vedno preseneča bolj, kakor najbolj zapletena magija.« A kaj, ko si magično prepro-stost vsak predstavlja po meri lastne kompleksnosti.

Znosna neznosnost ponavljanja

Nekaj podobnega smo nekje že slišali, mar ne? Se ponavl-jamo? Ponavljamo se. Repetiramo, ne da bi uspeli karkoli ponoviti, na enak način kot Gorrisova, na enak način, kot Na-bokov v refleksiji iz uvodnega odstavka. Tako kot se, konec koncev, ponavlja Lužin, ko manično premika kmete, trdnjave in kraljice, išče možnost, da bi vendarle premaknil, zares pre-maknil sebe. In Natalija, njegova Natalija, ki bo vedno znova pripadla in pripadala tistemu, ki ne bo mogel (in dokler ne bo zmogel) biti zares njen. »*Repetitio est mater studiorum*,« je gotovo že slišal kak bralec, najbrž v osnovnošolskih letih, najbrž od starejših članov družinskega gospodinjstva. Ver-jetno z učenim, morda komajda zaznavno posmehljivim tonom tistega, ki je svoje že odponavljal. Neupravičeno, celo nepravilčno, se zdi. Ker ali ni ravno vsako – namerno ali ne – spodletelo ponavljanje intrigantno blizu (filmski, gledališki, ...) adaptaciji – oksimoroničnemu "ponavljanju, a ne presli-kavi" –, kot strne Linda Hutcheon; formi, ki tako nazorno, tako zgovorno izpostavi nujnost, neodtujljivost razlike, ki nam jo podari v presojo? ∞

Državo hrast

Ne. Ne. (14/16)

ga janeza (by trash bin). Ne le to – gre za prireditev,

ki je tudi neprimerno pluralnejša, progresivnejša,

ekspresivnejša in zabavnejša *az (derim o*

– nežno, kot vlečeno testo na pomokan pult)

Rock Otočca. Organizacija brez organov? I don't

Kratek oris zgodovine prevajanja prvega

ZVEZKA KAPITALA V SLOVENŠ

čino, piše Ciril Oberstar

Kmalu bo pri založbi Naprej! (prej založba Sophia) izšel nov prevod najpomembnejšega Marxovega teoretskega dela sploh, prvega zvezka Kapitala. Ob tej priložnosti bi veljalo na grobo in na kratko orisati zgodovino prevajanja tega dela v slovenščino. Celovit prevod Kapitala je bil prvič narejen šele dobrega pol stoletja po prevodu Manifesta komuni-stične stranke, ki velja za prvi resnejši prevod kakšnega Marxovega (in Engelsovega) dela v slovenščino. Manifest je bil objavljen leta 1908. V Idriji ga je izdala založba časopisa Naprej! (odtod tudi novo ime založbe Sophia). Razlogi za ta, več kot polstoletni zamik so večinoma sicer družbeno zgo-dovinski (komunistom in komunistični inteligenci nenaklo-njene razmere itd.), zagotovo pa ima med njimi veliko težo tudi teoretska zahtevnost in kompleksnost dela.

Prvi prevod Kapitala v slovenščino (1961--1973)

Kapital I je leta 1961 izšel pri Cankarjevi založbi v prevodu Staneta Krašovca, Jožeta Goričarja, Ivana Lavrača in Maksa Veselka. Med uredniki izdaje je bil še Boris Ziherl, ki je pred-sedoval tudi komisiji za prevodne rešitve. Prevod predstavlja pionirsko delo na področju prevajanja klasikov marksizma, čeprav so pred tem slovenski bralci za seznanjanje z nauki Marxa že imeli na voljo skrajšano in močno prirejeno Bor-chardtovo verzijo Kapitala v prevodu Staneta Krašovca. Ure-dniki in prevajalci so orali ledino in razreševanje terminoloških vprašanj ni bilo med najlažjimi nalogami. O tem priča že genealogija pojma, ki je za to delo najbolj značilen. V začetku stoletja se je za nemški izraz *Mehrwert* uveljavil prevod nad-vrednost z vsemi izpeljankami (nadprodukt, nadpotrebno delo ...). Uporabljali so ga predvsem kritiki marksizma, npr. Ušeničnik. Sredi dvajsetih let je prevladal izraz večvrednost. Šele po vojni se je sčasoma uveljavil izraz presežna vrednost.

Ob podobnih terminoloških odbiranjih sta do leta 1973 iz-šli še drugi in tretji zvezek Kapitala. Drugi v prevodu Aleksan-dra Bajta, tretji v prevodu Ivana Lavrača. Čeprav je bilo s tem

opravljeno ogromno prevajalsko delo, prevodi niso bili brez terminoloških in prevajalskih ne-doslednosti.

Te in pa knjigotrško dejstvo, da je bila prva izdaja Kapitala (kljub veliki nakla-di prve in bistveno manjši druge knjige) že v celoti razprodana, sta konec sedem-

desetih let odgovorne v založništvu in v raziskovalni sferi ter odločevalce v Zvezi komunistov Slovenije postavila pred zah-tevo po novem, izboljšanem prevodu kapitala. Dogodki v tej smeri so si začeli slediti z neizmerno hitrostjo. Na 8. kongresu ZKS se je odločilo, da je potrebno pripraviti izdajo zbranih del Marxa in Engelsa v slovenščini (o tem več v nadaljevanju) in preveriti teoretsko utemeljenost dosedanjih prevodov. Leto kasneje, v januarju 1979, je bila v sodelovanju med Cankarjevo založbo (založnico Kapitala) in pa Marksističnim centrom pri CK ZKS oblikovana redakcija za nov prevod kapitala v sestavi: dr. Boris Majer kot predsednik, Stane Krašovec in dr. Ivan La-vrač, ki sta sodelovala že pri prvi izdaji, dr. Božidar Debenjak, nosilec katedre za marksizem na Filozofski fakulteti ter Tomaž Mastnak kot urednik pri Cankarjevi založbi. Med pripravami je postajal vse bolj viden razdor med ekonomskimi in teoret-skimi stališči v obravnavi klasikov marksizma in njihovih del. Spor je v dobrih dveh letih prerasel okvire komisij, zadolženih za reševanje terminoloških vprašanj, in je zajadral v dnevno časopisje (glej Polemika v književnih listih Dela).

Vrednostna forma in prvo poglavje prvega zvezka prve nemške izdaje Kapitala (ČKZ, 1976)

S prevodom obeh del sta bralce Časopisa za kritiko znanosti leta 1976 oskrbela Božidar Debenjak (vrednostna forma) in Peter Wieser (1. poglavje, Blago). Gre za teksta, ki sta znana predvsem med študijsko zahtevnejšimi bralci. Vrednostno formo, vsega skupaj 30 strani dolg tekst, je Marx napisal tik pred izidom prve nemške izdaje kot dodatek, ki naj bralca seznaní z novo metodo materialistične dialektike. V vseh kasnejših nemških in drugih izdajah, in te večinoma služijo kot podlaga za prevode (tudi v Sloveniji), je večino tega spisa predelal in vključil neposredno v prvo poglavje. Oba teksta nudita v prvi vrsti vpogled v teoretski razvoj Marxove misli. Čeprav je ta prevod v širši javnosti ostal relativno neopažen,

predstavlja prvi resen odmik od takrat že uveljavljenih termi-noloških rešitev v prevajanju Kapitala.

Polemika v Književnih listih časopisa Delo (1980)

Stane Krašovec, eden izmed prevajalcev prve izdaje in hkrati član komisije za nov prevod, je od junija do srede julija 1980 v Knji-ževnih listih časopisa Delo objavil niz štirih člankov z enotnim naslovom „Jezikovni problemi okrog druge izdaje celotnega prevoda Marxovega Kapitala“, v katerih je izrazilo ostro nastopil proti kakršnemukoli spreminjanju uveljavljene terminologije.

Neposreden povod za polemiko o prevajanju Marxovega Kapitala je bilo prevodno delo, ki je izšlo z letnico 1979: četrta, na novo prevedena izdaja Engelsovega dela *Gospoda Eugena Duehringa prevrat znanosti*, ki ga je uredil in delno tudi pre-vedel Božidar Debenjak. V njegovi uvodni študiji najdemo uredniško pripombo, v kateri sporoča, da se prevajalci pri na-vajanju Kapitala ne sklicujejo na strani stare izdaje, saj je v pripravi „nova, popravljena izdaja“. Navedki Kapitala – in teh v Anti-Duehringu res ni malo – so bili torej prevedeni povsem na novo. V njih je mogoče najti nove rešitve za stare termino-loške probleme, med drugim tudi striktno prevajanje *notwen-dige Arbeitszeit* z nujni delovni čas ali pa rabo izraza delovna moč namesto delovna sila. Te rešitve in še posebej prevajanje *verwertung* z uvrrednotenje so Krašovca spodbudili k objavi 4-delne polemike, v kateri ni varčeval niti z osebnimi napadi na urednika in prevajalca omenjenega dela. Predlagane nove prevodne rešitve je označil za protismiselne, v nasprotju z ustaljenostjo in tudi za povsem nepotrebne. „Za rešitve nih-če ni dobil soglasja ekonomistov,“ pravi v svojem uvodnem članku, čeprav je v Debenjakovem odgovoru na njegova izva-janja mogoče izvedeti, da se Krašovec z izjemo enega obiska ni udeleževal sestankov prevodne komisije, katere član je bil.

слени мш *Zadnjih dvajset let smo bili priča razpustitvi marksi-stičnega teoretskega dela, usoda marksizma je bila prepuščena redkim, na področju še aktivnim univerzitetnim profesorjem in pa svobodnim pobudam neformalnih združenj (kakršno je npr. Delavsko-punkerska univerza), brez resnih materialnih pogojev za raziskovalno in študijsko delo.* **слени мш**

Polemika v Književnih listih, v kateri so se na strani Kra-šovca zvrstili še France Klopčič in Viljem Merhar, na strani Božidarja Debenjaka in v podporo novim prevodnim rešitvam pa Leo Šešerko in Slavoj Žižek (slednji je svoj prispevek skle-nil z bodico o „ranjenem narcisizmu“ stare ekipe prevajalcev) se je zaključila z dvema uradnima stališčema, najprej Zveze ekonomistov in potem še z uradnim stališčem Filozofskega društva, ki ga je podpisal Valentin Kalan.

Oster ton polemike, ob katere zaključku sta oba tabora stala bolj vsaksebi kot ob njenem začetku, je napovedoval dodatno zakasnitev pri pripravi novega prevoda Kapitala. Sodelavci Časopisa za kritiko znanosti, ki sta ga izdajali Univerzitetni konferenci Zveze socialistične mladine Slovenije, Ljubljana in Maribor, so se zato že konec leta 1980 odločili založiti posebno številko, namenjeno novemu prevodu Kapitala.

Delovna delna nova izdaja Kapitala v Časopisu za kritiko znanosti (ČKZ, 1980)

Od konca 1980 pa do sredine leta 1982 je v 5 številkah ČKZ izšlo skupaj 12 na novo prevedenih poglavij prvega zvezka Kapitala. Prevod, ki so ga pripravili Božidar Debenjak, Tomaž Mastnak, Leo Šešerko, Valentin Kalan, Branko Šibal, Darko Štrajn in drugi, je stare prevodne izraze brezkompromisno nadomeščal z novimi. Obenem je uvodna številka (št. 41--42, 1980), ki je bila v celoti posvečena problemom novega prevo-da, v branje ponujala še nekaj člankov s poudarkom na vlogi Heglove filozofije v Marxovem Kapitalu ter obsežen intervju Tomaža Mastnaka z Božidarjem Debenjakom o slovenski in mednarodni zgodovini izdajanja Marxovega Kapitala. Poleg prevodov prvih treh poglavij je uredništvo ponatisnilo tudi celotno polemiko iz Književnih listov. Leo Šešerko je v uvodu zapisal, da je razprava v Delu imela vsaj to pozitivno lastnost, da je „razodela vulgarnoekonomske pozicije zagovornikov ponatisa prve izdaje prvega zvezka Kapitala v slovenščino“.

Nova izdaja prvega in drugega zvezka Kapitala pri Cankar-jevi založbi (1986, 1987)

Medtem ko se je uredništvo ČKZ odločilo, da bo z 12. po-glavjem končalo izdajanje novega prevoda Kapitala, so se na Cankarjevi založbi v Ljubljani nadaljevale priprave za objavo druge izdaje prevoda. Druga izdaja 1. zvezka Kapitala je izšla leta 1986. Novo redakcijo teksta je opravil Ivan Lavrač po 23. zvezku MEW (iz leta 1977). Lavrač je leto kasneje opravil tudi novo redakcijo drugega zvezka Kapitala, ki je prvotno izšel v prevodu Aleksandra Bajta. Da je bila nova izdaja obeh zvez-kov Kapitala *nekakšen izsiljen kompromis* med prej omenjeni-ma strujama (ekonomistov in filozofov), na eni strani priča že

prevodna rešitev prvih dveh odstavkov, na drugi dejstvo, da se je v prevodu ohranila večina teoretsko zgrešenih in nedomi-šljenih predlogov. Prva dva odstavka, ki sta bila predmet ostre polemike med starejšo in novo prevajalsko ekipo, je Lavrač v celoti povzel po predlogih, ki so jih posredovali Debenjak in sodelavci. Tudi terminološka in posledično pojmovna razlika med rečjo (*Das Ding*) in stvarjo (*Die Sache*) ter med razmerji (*Verhaeltnisse*) in odnosi (*Beziehungen*) je delno upoštevana. Nasprotno pa bomo v prevodu zaman iskali njihove prevodne rešitve za teoretsko najbolj pomembne termine. Izraze, kot so uvrrednotenje (ki nadomešča večanje oziroma oplajanje vre-dnosti), družbeno nujni delovni čas (ki nadomešča družbeno potrebni delovni čas) in delovna moč (namesto delovne sile), je Lavračeva redakcija pustila zunaj prevoda.

Temeljna izdaja del Marxa in Engelsa v slovenščini (METI, 1986--1989)

V orisu zgodovine prevajanja Kapitala je nemogoče zaobiti do-slej najkvalitetnejšo izdajo del klasikov marksizma v slovenšči-ni – METI, ki je nastajala vzporedno z zapleti okoli prevajanja in ponovne izdaje Kapitala. Odločitev zanj je v obliki sklepa padla že na 8. kongresu Zveze komunistov Slovenije (ZKS), ki je potekal leta 1978 v Ljubljani. Naslednje leto se je na Inštitu-tu za marksistične študije pri SAZU (predhodnik današnjega Filozofskega inštituta ZRC SAZU) formirala skupina raziskoval-cev mlajše generacije, saj je bil poleg samega izdajateljskega, terminološkega in tekstno kritičkega dela eden izmed glavnih ciljev projekta METI razviti marksistično raziskovalno delo nove generacije teoretikov in marksologov. Božidar Debenjak je prevzel vlogo predsednika redakcijskega odbora temeljne izdaje, v njej pa so bili poleg njega še Britovšek, Dolar, Kalan, Kirn, Kovač, Lavrač, Mastnak, Norčič, Riha, Rizman, Šešerko, Zgaga, Žižek. Za razliko od prejšnjih, bralnih izdaj del Marxa in Engelsa (denimo MEID), je METI študijska izdaja, ki vsebuje nekaj elementov še zahtevnejše znanstvene izdaje. Člani odbo-ra so začrtali dvajsetletno postopno izdajanje vsaj 55 zvezkov temeljnih del Marxa in Engelsa. V izdajo so se uvrstili Očrti (izšli so kot prvi zvezek METI že leta 1986), Marxova doktorska disertacija s pripravljalnimi teksti (izšla 1989), Marxov tekst H kritiki politične ekonomije, ki je bil objavljen že za časa nje-govega življenja, in sicer pred prvim zvezkom Kapitala (izšel v METI z letnico 1989), in pa Marxovi zvezki Kritike politične ekonomije, ki so bili podlaga za teorije o presežni vrednosti (v METI izšel le en zvezek). Dolgoročni načrt je med drugim pred-videval še izdajo Nemške ideologije, Svete družine, Marxovih časopisnih člankov iz New York Daily Tribune itd.

Nov prevod prvega zvezka Kapitala (Založba Naprej!, 2013) Pri nekdanji založbi Sophia (zdaj Naprej!) bo na pobudo Maje Breznik izšel prvi zvezek Kapitala v novem prevodu Mojce Dobnikar. Pri njem so sodelovali še – na organizacijski in ure-dniški ravni – Matjaž Šprajc (v začetku) in Rok Kogej (na kon-cu). Strokovni pregled sta opravila Marko Kržan in Ciril Ober-star. Tekst je jezikovno pregledal Jernej Habjan. Za razliko od vseh dosedanjih prevodov, ki so izhajali iz izdaj MEW, se novi prevod opira na izdajo MEGA, in sicer na tretjo nemško izdajo Kapitala, prvotno v Engelsovi redakciji.

Tokratna izdaja prvega zvezka Kapitala je nastajala v oko-liščinah, ki so bistveno drugačne od okoliščin, v katerih so nastajale vse prej omenjene izdaje. Časi so marksistični misli in klasikom marksizma izrazilo nenaklonjeni. Zadnjih dvajset let smo bili priča razpustitvi marksističnega teoretskega dela, usoda marksizma je bila prepuščena redkim, na področju še aktivnim univerzitetnim profesorjem in pa svobodnim pobu-dam neformalnih združenj (kakršno je npr. Delavsko-punker-ska univerza), brez resnih materialnih pogojev za raziskovalno in študijsko delo. Nemogoče bi bilo, da omenjene neugodne okoliščine na prevodu ne bi pustile svojega pečata. Da bi jih karseda omilili, se je bilo treba pri izdajanju nasloniti na teks-tno kritiško delo, ki so ga v preteklosti že opravili. Pri roki je bila izdaja METI, ki je doslej terminološko, tekstno kritiško in uredniško najbolj domišljena in dodelana slovenska izdaja del Marxa in Engelsa. Njene prevajalske rešitve je nova izdaja bolj ali manj prevzela ter jih, kolikor je bilo mogoče, upoštevala pri novem prevodu Kapitala. Čeprav bi si slovensko bralstvo zaslu-žilo vsaj študijsko izdajo, so okoliščine zahtevale ali omogočale le navadno, bralno izdajo in še to samo z najskromnejšim in najnujnejšim aparatom.

Toda ne glede na vse prevodne težave in na zgodovinsko pezo terminoloških sporov in polemik okoli tega dela, je Mar-xov prvi zvezek Kapitala tukaj v prvi vrsti zato, da se ga vzame v roke in uporabi kot orožje. Če ne drugače, bo takšni rabi v pomoč vsaj zajetnost zvezka. ☹

Državo krast (16/16)

Ne. Ne.

ko gradimo pozicijo? Je od socialdemokratov in podobnih struj
pričakovati vzdrževanje socialnih in demokratičnih standardov preveč?
Kako zajebane so lahko razmere čez 10 let, če bodo še vladali zombiji?
Pooštar zvoniii samo dvakraat – in če mu ne odpreeš nikoli ne izveeš, da
drugo ljuuubiii. Tanananananna Pooštar zvoniii samo dvakraat – in če mu
ne odpreeš, nikoli ne izveeš, da drugo ljuuubiii. ∞

DRUŽBENA NORMATIVNOST ALI

zakaj biti popolnoma enak drugim

PIŠE: GAŠPER KRSTULOVIC

Edwin A. Abbott v svojem delu *Flatland*) teoretsko razišče izmišljen svet, ki obstaja v le dveh prostorskih dimenzijah. Svet, ki ga opiše, je razen tega, da ima le dve dimenziji prostora, v organizaciji družbe zelo podoben našemu (torej zahodnemu), v ozirou na družbene običaje, ki oblikujejo življenja moških (tri in več kotnih likov) ter žensk, katerih telesa so le daljica. Kljub temu, da je delo mišljeno kot parodija na takrat še relativno novo polje o multiplih dimenzijah, je njegova odločitev, da like v svoji razpravi postavi v družbeni kontekst, ki je skoraj identičen takratni zahodni civilizaciji, iz katere prihaja tudi sam, za analizo zelo zanimiva. eTo sicer na prvi pogled ni pomembna odločitev, saj bi: (a) težko pričakovali, da bi avtor sploh želel ustvariti kulturno drugačno okolje, saj to ni bil njegov namen in (b) opis družbe služi le kot orodje za ilustracijo kompleksnejših matematičnih idej in kljub svoji humornosti ni fokus dela. Vendar avtor v opisanih družbenih situacijah, v katerih se znajdejo protagonisti, včasih tudi v imenu satiričnosti, reproducira večino tedaj veljavnih spolnih, družinskih in ekonomskih norm ten struktur.

Preslikavo aktualnih družbenih hierarhij lahko zaznamo že takoj na začetku z avtorjevo izbiro likov, saj imajo le moški liki površino, ki je definirana s tremi ali več koti, z večanjem števila kotov pa lahko napredujejo po družbeni lestvici – več kotot ima posameznik, višje na družbeni lestvici je, krog pa predstavlja popolno bitje. Ženski lik, na drugi strani, površine nimajo, saj so razpete le med dve točki in kot daljice nimajo možnosti pridobivanja novih kotov in s tem možnosti napredovanja po družbeni lestvici (saj bi s tem postale moški). Verjamem, da takšno pisanje na začetku dvajsetega stoletja ni bilo šokantno, saj je bila spolna hierarhija običajna, moški pa so veljali za intelektualno superiorne ženskam, o družbeni dimenziji spola, pa se pravzaprav ni govorilo. S sodobnim znanjem o tem, da smo spola naučeni, smo lahko do takšnih enoznačnih preslikav kritični, hkrati pa nas takšno opažanje mora spodbuditi k razmišljanju, katere družbene norme in običaje tudi sami nekritično preslikujemo v lastnem življenju.

Predpostavke in prepričanja o družbenih pravilih, ki jih imamo sami o družbi, so kljub temu, da skoraj nikoli ne temeljijo na argumentiranosti ali nujnosti točno takšne ureditve, za individuuma lahko koristna (vendar ne nujno tudi za kolektiv). Kenneth J. Gergen, ki piše o socialnem konstruktivizmu, je mnenja, da so družbeni dogovori nujni pri osmišljanju in kolektivni interpretaciji pomena individualnih izkušenj. O družbeni realnosti govori kot o družbeno ustvarjeni (ali konstruirani) v dogovoru med posamezniki o tem, kaj zaznavajo. Tako oblikovana družbena realnost pa narekuje družbeno normativnost, saj hkrati oblikuje tudi povprečno izkušnjo in izkušnje med seboj tudi hierarhizira. Normativnost, v svojem najširšem pomenu, torej ni vedno slaba, saj pripomore k temu, da se kot družba dogovorimo o tem, kaj je »pomembno« in kakšne cilje želimo kot družba zasledovati. Če smo še posebej radikalni, lahko zatrdimo, da je pravzaprav čisto vse, kar poznamo, ustvarjeno v družbenem dialogu med posamezniki, vključno s konstrukti, ki jih vrednotimo kot pozitivne (npr. človekove pravice). Na tako jasnem primeru pa lahko vidimo tudi, da zadovoljevanje družbenih norm in delovanje v skladu s konstrukti nujno pomeni tudi manj družbenega odpora za hedonistično življenje ali pa svojega početja ni potrebno vedno znova argumentirati.

Družbene konstrukcije zajemajo najbolj temeljne predpostavke o tem, katera družbena pravila so relevantna in po katerih se mora posameznik ravnati, da je v družbi uspešen ali pa da velja vsaj velja za n-deviantnega. Tako mora biti naše življenje, da ne bo družbeno cenzurirano, *ponovitev* že videnega, saj bo le na ta način življenje družbeno n-deviantno. Družbeni ustroj pa za svoje preživetje sisteme reprodukcije nujno potrebuje, saj lahko le na takšen način obstane.

Tako je na primer diskurz o družinskih oblikah eden izmed tistih, pri katerih pogosto posnemamo že vzpostavljene družbene vzorce. S posnemanjem mislim predvsem na to, kako si družinsko skupnost predstavljamo oziroma kakšno normo o družinski skupnosti ponotranjimo kljub temu, da je kasneje naša družinska oblika v svojem izrazu popolnoma drugačna. Torej je problematična sama ponotranjena norma ali ideal, kljub temu, da se kot posamezniki v lastnem družinskem izrazu ali celo preferenci izraza

bistveno oddaljujemo od oblike, ki predstavlja družbeno merilo (normo) in jo postavljamo v binarno opozicijo vsem ostalim oblikam, ter jim na podlagi nje pripisujemo primer-nost ali neprimernost. Jack Good) v delu Evropska družina ostro zavrača pojem »krize« družine v smislu, da je sodobna družina mrtev koncept. Govori o tem, da tradicionalno družino v smislu nuklearne družine vse pogosteje nadomeščajo različne oz. pluralne družinske oblike. Kljub temu, da se je število nuklearnih družin, ki so nekdam veljale za merilo (in v družbenem diskurzu še vedno veljajo) dejansko zmanjšalo, so le-te nadomestile druge, ki kljub svoji drugačni oblikovnosti še vedno spadajo v kategorijo družin v svojem funkcionalnem smislu. Še vedno torej govorimo o družinah kot o celicah, ki posamezniku predstavljajo izpolnitev, varno zatočišče, ki je napolnjeno z »ljubeznijo, varnostjo in medsebojno skrbjo« oziroma vsemi elementi, ki jih pač družina kot konstrukt potrebuje. Kljub temu, da govorimo o različnih konkretnih družinskih oblikah oziroma izrazih, ki dovoljujejo takšne želene izide, le redko govorimo o sami srži težnje po družinski skupnosti. Ne vprašamo se torej po tem, zakaj je družinska skupnost kot celica sploh potrebna in ali ne bi bila drugačna sistemska organizacija reprodukcije in vzgoje ter zagotavljanja varnosti in čustvene bližine posameznikom bolj učinkovita in celo bolj primerna glede na zastavljene družbene cilje. Hkrati pa je dejstvo, da o nuklearni neproporcionalno več govorimo kot o drugih družinskih, saj vsako družinsko obliko postavimo v binarno opozicijo ravno nuklearni obliki in kljub temu, da normativnost reflektiramo, ima družbeno ponotranjena norma na nas vpliv že z lastnim obstojem. Kljub temu, da sami razpoke in nekonsistentnost družbene norme jasno razberemo, le refleksija ali analitičen pristop ni dovolj, da ne bomo cenzurirani s strani družbe. Torej je norma stvar kolektiva.

Družbena cenzura je še posebej močna pri družbenem odnosu do spolnosti.aAli bi spremenjen odnos do spolnosti in družbene cenzure v povezavi z njo ter rahljanje tesne povezanosti med spolnostjo in posameznikovo konstrukcijo lastne identitete, kot o tem govori Foucaul), doprinesel tudi k rahljanju zakoreninjenosti ideje o družini kot edinem moralno sprejemljivem prostoru za *laissez-faire* spolnost, težko argumentiram na omejenem prostoru. Kljub temu, da so šestdeseta leta prejšnjega stoletja prinesla liberalizacijo spolnosti v smislu odprtega prostora za govor o njej, težko govorimo o radikalnih spremembah družbene funkcije spolnosti, še manj pa o zanikanju povezave med spolnostjo in intimno čustveno bližino akterjev, udeleženih v spolnem aktu, ki bi verjetno predstavljala pravo spremembo družbene konstrukcije spolnosti. Torej, kljub radikalizaciji govora se korenite vsebinske spremembe (kljub temu, da smo šestdeseta kategoriziral, kot čas pomembnih sprememb ravno na tem področju, pravzaprav niso zgodile, današnji diskurz pa je le vsebinsko *ponavljanje* že zdavnaj vzpostavljenih diskurzov, ki naj bi skozi posodobljeno obliko dobili tudi novo vsebino, vendar te vsebine niso dobili.

Fascinacija nad *ponavljanjem* v smislu neutemeljenosti le tega v očeh zunanjega opazovalca prihaja tudi pri opazovanju žrtev družinskega nasilja, ki se, kot je podkrepljeno s številnimi raziskavami in teoretičnimi zapisi, *ponavlja* z vračanjem osebe, ki doživlja nasilje, nazaj v nasilno okolje k storilcu. Ko pride med nasilnežem in žrtvijo do *ponovitve* nasilj, ter posledično do vsesplošnega družbenega zanimanja za to, zakaj je takšno ravnanje tako zakoreninjeno in nepresenetljivo v življenjih oseb, ki doživljajo nasilje, takšnega ravnanja kljub samorefleksiji žrtve (običajno) niso sposobne preseči. Če argumentiramo, da je delovanje v skladu z veljavnimi družbenimi normami zmeraj težnja posameznika po pozitivnih družbenih učinkih takšnega delovanja za posameznika, se je potrebno vprašati, kaj torej žrtve nasilja z delovanjem v skladu z normo dobijo. Z vračanjem se na račun individualnega trpljenja izognejo družbeni cenzuri in neodobravanju njihovega delovanja v kolektivnem smislu, saj bi s svojim odhodom kršilea številne druge veljavne družbene norme, kot so požrtvovalna materinska vloga, družinska zvestoba v dobrem in slabem ter družinska nespremenljivost.

Družbena realnost, ki nam je znana, izhaja iz družbenih dogovorov o tem, kako interpretirati to, kar posamezniki v družbi zaznavajo. Njen namen je predvsem kolektivizacija izkušnje, kar dosega s tem, da predpiše družbene norme, skozi katere morajo biti interpretirana vsa družbena dejanja, te norme pa morajo biti pri članih družbe ponotra-

njene, saj bodo le na ta način posamezniki lahko uspešno sodelovali v družbi. Zato, da bi kolektivno razumeli drug drugega v nekih splošno sprejetih družbenih kodah, *ponavljamo* točno to, kar so pred nami počeli že mnogi in *ponavljamo* načine življenja ter ponotranjimo načine družbene organizacije, spolne vlog, in kronološka obdobja, ki determinirajo primernost našega obnašanja. Družbeni dogovori in pravila kljub temu, da smo jih ustvarili sami, determinirajo posameznikovo življenje na način, da s pomočjo družbene samocenzure zmanjšujejo nabor možnih izidov in izbir ter jih omejijo na že videno. Preseganje teh zahteva od družbe korenito akcijo, ki mora ne le ponotranjiti novo družbeno normo, temveč spremembo dovolj uspešno argumentirati, da sama argumentacija pretehta nad odporom za spremembe. Družbena gibanja pa kljub dobri argumentaciji pri tem pogosto niso uspešna.

Opiranje na družbene konstrukcije bistveno pripomore k uspešnosti posameznikovega življenja in zagotavljanju družbenega napredovanja v posameznikovem življenju. Gre za to, da je dani čas potrebno dobro izkoristiti, dosledno upoštevanje družbenih konstrukcij pa posamezniku zagotavlja hitrejšo napredovanje po družbeni hierarhiji, saj ga pri napredovanju ne ovira družbena cenzura. Družbene konstrukcije lahko opišemo tudi kot ponotranjena družbena znanja o najprimernejših in najuspešnejših načinih življenja. Takšno mišljenje je sicere delno upravičeno, saj konformnost kulturno specifičnim družbenim konstrukcijam dejansko nagrajuje tiste posameznike, ki se družbenim konstruktom podrejujejo, ostali pa morajo za doseganje enakih učinkov vložiti neprimerno večji napor. Vendar so ravno ti posamezniki, ki se tako podredijo družbenim konstruktom in družbenim normam, determinirani v predvidljivo življenjsko izkušnjo, ki je le *ponovitev* že videnega, in kaj radikalno novega ali nečesa, kar bo v svoji srži postavilo temelje družbenim spremembam, ne moremo pričakovati. O ponotranjenih družbenih normah ne moremo govoriti enoznačno, kot o slabih, saj si težko predstavljamo družbeni ustroj brez družbenih dogovorov, ki bi poenotilie individualne izkušnje. Hkrati pa delovanje v skladu z družbenimi normami, kljub refleksiji, ki se je zgodila v zadnjih nekaj desetletjih na področju, še vedno prinaša neprimerljive družbene nagrade, njihovo preseganje pa zahteva, da imamo diskurz konstantno ozaveščen, pri čemeur se hitro spozabimo in reflektiramo le norme, kjer sami kot individui izkušamo družbeno cenzuro.

Posplošeno lahko trdimo, da je le redko kaj, kar zaznamo ali izkusimo, zares novo in ni le *ponovitev* življenjske izkušnje, ki jo je pred nami že nekdo doživel. Lahko govorimo tudi o tem, da je simbolna moč struktur vedno neprimerljivo večja od simbolne moči posameznika. Če *ponovimo* razmišljanje o Abbottovem literarnem delu, ki smo ga omenjali na začetku, in ga osvetlimo tudi v luči napisanega, vidimo, da kljub temu, da avtorjev namen nikakor ni bil diskutirati o družbeni ureditvi ali je kritično ovrednotiti, je kljub osredotočenosti na teoretične diskurze o obstoju več dimenzij moral zapolniti prazen prostor tudi na področju družbene ureditve in družbenih norm. Ker to ni bil fokus njegovega dela in je avtorjevo pisanje na tej ravni ostalo ne-reflektirano in ne-kritično, je avtor področja zapolnil s tistimi družbenimi normami, ki jih je vm življenja ponotranjil in ki so mu jasno poznane. Prepričan sem, da bi se s kritično refleksijo lahko od tega *ponavljanja* družbene normativnosti avtor kritično oddaljil, vendar je zanimivo ravno to, da je njegov fiktivni svet v dveh dimenzijah vzdržen šele, ko zapolni tudi tiste vrzeli v pripovedi, ki postavijo družbi jasno strukturo medsebojnih odnosov in norm, saj pripovedi brez njih manjkajo bistveni elementi, ki pripoved zaključijo v celoto.

Zaključimo lahko, da smo družbenim normam podrejeni na vseh področjih, kjer nismo s strani družbe cenzurirani ali v družbi ne veljamo za deviantne. To seveda ni nujno v vsakem primeru slabo, saj normativno življenje pomeni za posameznika odsotnost ovir pri družbenem napredovanju, ob refleksiji lastne pozicije pa, po pridobitvi strukturne moči, lahko vodi tudi do močnega argumenta pri reorganizaciji znotraj samega sistema. Če seveda do točke, ko strukturno moč pridobimo, ne ponotranjimo ravno tistih družbenih norm, ki so nam omogočile, da do te točke pridemo, v tej meri, da jih vzamemo popolnoma za svoje.

Biti enak drugim zato, ker je tvoje življenje potem znatno lažje. Ker če ljudje tega ne reflektirajo, jim je vseeno in takih je večina in potem itak furajo svoje norme naprej. ∞

